



# Laste ligipääsetavuse uuring

Uuringu raport

Uuringu tellija: Sotsiaalministeerium

Uuringu läbiviija: Rakendusliku Antropoloogia Keskus

2020

Uurijad: Ehti Järv, Kaia Beilmann, Elis Kaljuvee

Kaanefoto autor: Ehti Järv

Rakendusliku Antropoloogia Keskuse (RAK) eesmärgiks on sotsiaal- ja humanitaarteaduste meetodite abil praktiliste probleemide lahendamine Eesti ühiskonnas. Viime läbi kvalitatiivseid uuringuid, mille abil on võimalik leida lahendusi nii ühiskondlikele kui ka näiteks ettevõttesisestele probleemidele. Meie jaoks on oluline kodanikuühiskonna areng, organisatsioonide teadlik tegutsemine ning uurimistöö kaasamine nende edendamisesse. Näeme küsimustes vastuseid ning probleemides lahenduskäike.

Läheneme igale juhtumile individuaalselt ning lähtume just selle probleemkohtadest ja küsimustest. Peame oluliseks vahetut suhtlust ning kasutame materjali kogumiseks vestlusi, intervjuusid ja vaatlust, et avada probleeme sügavuti. Kombineerime uurimisprotsessis kaasaegset tehnoloogiat ning visuaalseid meetodeid, et edastada küsijale mitmekülgne pilt vastustest.

[ehiti@antropoloogia.ee](mailto:ehiti@antropoloogia.ee)

[www.antropoloogia.ee](http://www.antropoloogia.ee)

[www.facebook.com/Rakendusliku-Antropoloogia-Keskus](https://www.facebook.com/Rakendusliku-Antropoloogia-Keskus)



Uuringu rahastajad: Sotsiaalministeerium, Riigikantselei ja Euroopa struktuuri- ja investeerimisfondid.

# SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
METODOLOOGIA.....	7
Valim .....	7
Värbamine .....	8
Kvalitatiivse analüüsimaterjali kogumis- ja uurimismeetodist.....	9
Uurimiseetika .....	12
Refleksioon .....	13
LASTELT KOGUTAVA INFO ERIPÄRAD JA NENDE MAAILMAPILDI TÕLGENDAMINE.....	14
Teoreetiline raamistus laste kogemuste mõistmiseks .....	14
Laste nägemustes ja igapäevaelu kirjeldustes kajastuv suhe avaliku ruumi ja teenuste tarbimisega.....	15
Noorem vanusegrupp.....	16
Vanem vanusegrupp.....	19
AVALIKU RUUMI KASUTAMINE JA SELLES ESINEVAD TAKISTUSED .....	21
Liiklus (jala ja rattaga) .....	21
Rattaliikluse takistused .....	24
Transport.....	26
Tallinna ühistransport.....	26
Bussiliiklus linnades ja maakondades.....	30
Auto kasutamine .....	32
Info .....	34
Linnaruumis orienteerumine.....	34
Tuttavlikkus.....	35
Abi küsimine, takistused .....	36
Sõltumine telefonist.....	37
Keelelised takistused.....	37
Õpikeskkonnad.....	39
Kool.....	39
Huvikool .....	49
Vaba aja veetmine avalikus ruumis .....	52
KAUPADE JA TEENUSTE KÄTTESAADAVUS .....	55
Kauplused ja kaubanduskeskused .....	55
Ühised jooned .....	55
Noorem vanuserühm .....	55

Vanem vanuserühm .....	58
Pangandus.....	61
Noorem vanuserühm .....	61
Vanem vanuserühm .....	62
Mõlema vanuserühma ühised vaatepunktid.....	62
Internet .....	64
Noorem vanuserühm .....	64
Vanem vanuserühm .....	65
eKool ja Stuudiumi kasutamine.....	66
eKool .....	66
Stuudium .....	69
Meelelahutuse ja vaba aja veetmise kohad .....	70
Raamatukogud .....	70
Kinod .....	71
KOKKUVÕTVAD TÄHELEPANEKUD .....	73
Ligipääsetavuse pingekohad .....	73
Lisa 1. Rühmaintervjuusid kirjeldav tabel.....	80
Lisa 2. Valik laste joonistustest .....	81
Lisa 3. Osalusvaatluste pildid .....	97
Viljandi osalusvaatlus.....	97
Tallinna osalusvaatlus.....	100
Märjamaa osalusvaatlus.....	103
Kohtla-Järve osalusvaatlus.....	105
Lisa 4. Tihekirjeldused .....	107
Tallinna osalusvaatlus.....	107
Viljandi osalusvaatlus .....	111
Märjamaa osalusvaatlus.....	114
Kohtla-Järve osalusvaatlus.....	116

## SISSEJUHATUS

Eesti ühiskonna kujundamisel on lähtutud eelkõige n-ö keskmisest inimesest, vähem tähelepanu on pööratud asjaolule, et suure osa ühiskonnast moodustavad lapsed, vanemaealised, erivajadustega inimesed ja teised rühmad, kes ei saa meie keskkonna võimalusi täiel määral kasutada. Ehitatud keskkond on ajas muutumatu, kuid seetõttu on mitmete sihtgruppide osalemine ühiskonnas raskendatud või ära lõigatud. Lapsed on üheks sihtgrupiks, kellele ei ole Eesti ühiskonnas alati tagatud ligipääsetavus vajalikele teenustele, mistõttu on äärmiselt oluline pöörata tähelepanu lapse jaoks lapsesõbralikele lahendustele nii teenuste ja nende kohta käiva info kättesaadavuses kui mõistetavuses. Uuring on vajalikuks sisendiks Vabariigi Valitsuse ligipääsetavuse rakkerühmale<sup>1</sup>.

Uuringu eesmärgiks oli laste enda kogemuse ja perspektiivi kaudu kaardistada nende ligipääsetavuse alaseid takistusi näiteks teel kodust kooli, huviringidesse või muude vaba aja veetmise võimalustega seoses. Seejuures pidasime olulisimaks just laste endi kaasamist info kogumise protsessi. See tähendas antropoloogiliste meetodite kasutamist uurimisprotsessis, mis võimaldas korraldada jalutuskäike koos lastega nende igapäevastel teekondadel ning rühmaintervjuusid, kus lapsed joonistasid ning rääkisid oma igapäevaelus ette tulnud probleemidest ja takistustest seoses teenuste kasutamise ja kättesaadavusega.

Avasime laste ligipääsetavusega seotud probleemkohti kahest aspektist:

1. avaliku ruumi füüsilised osad ja nende kasutusmugavus laste jaoks (teed, ülekäigurajad, ühistranspordipeatused, hooned, liiklusvahendid, infotablood jmt);
2. laste teenuste ja kaupade tarbimise mugavus ja kättesaadavus (ostud poes, internetis, erinevate teenuste tarbimine jmt).

Uuringusse olid kaasatud erinevatest piirkondadest ja eri elukohtadega lapsed vanuses 7–14 eluaastat, kes liiguvad vähemalt osaliselt oma kooliteel või huviringidesse minnes jala või ühistranspordiga. Uuringus vaatlesime eraldi eestikeelseid lapsi ning vene päritolu perekondadest lapsi, et mõista, kas ning millised tegurid võivad lisaks mõjutada ligipääsetavust.

Uuringu aruanne on jagatud viieks peatükiks. **Esimene peatükk** annab ülevaate uuringu meetoditest, täpsemalt kirjeldame valimit ning reflekteerime ka uurimiseetika ja uurija mõjude

---

<sup>1</sup> Loe täpsemalt: <https://www.riigikantselei.ee/et/ligipaasetavuse-rakkeruhm>

üle töös lastega. **Teine peatükk** arutleb lastelt saadava info eripärade üle – kuidas lapsed end ümbritsevat keskkonda, avalikku ruumi tõlgendavad ja kuidas seda n-ö kodustavad. See peatükk annab osalusvaatluste, laste joonistuste ja rühmaintervjuudes sagedasti esinenud igapäevaelu kirjelduste kaudu sissevaate laste argiellu. Usume, et see peatükk annab raporti lugejale võtme, kuidas lugeda ja tõlgendada järgnevaid sisupeatükke. **Kolmas peatükk** annab ülevaate avaliku ja pool-avaliku ruumi kasutamisest ja selles esinevatest takistustest. Otsime takistusi ja mustreid laste teekondades, analüüsime nende tagamaid ja seda, mil moel need takistused lapse teekonda ja teenuste kasutamise otsuseid mõjutavad. **Neljandas peatükis** tegeleme kaupade ja teenuste kättesaadavuse vaatlemisega kahe vanusegrupi omavahelises võrdluses. **Viiendas peatükis** anname ülevaate kokkuvõtlikest pingekohtadest laste ligipääsetavuses ning teeme soovitusi teema edasiseks käsitlemiseks. Kolmanda ja neljanda peatükkide alateemade all oleme välja toonud analüüsi käigus esile kerkinud olulisemad ligipääsetavust puudutavad tähelepanekud.

Raport kajastab osalusvaatlustest ja rühmaintervjuudest temaatilise analüüsi tulemusena esile tulnud peamisi tähelepanekuid. Raportis kasutatakse lastele viidates varjunimesid, jälgime, et lapsed poleks identifitseeritavad.

Ligipääsetavust ja millegi takistusena tajumist mõjutavad alateadlikult inimeste tunded ja hoiakud. Oluline on rõhutada, et raportis esitame just laste kogemust. See, mis võib täiskasvanule tunduda ebarealistliku või mittemõistliku lastepoolse tõlgendusena, on siiski väärt uuringus kajastamist, sest lapsed on niimoodi tundnud, mõelnud ja rääkinud. Sel teel toome välja kaudsed ligipääsetavust mõjutavad tegurid – näiteks hirmuga seotud takistused või legendidena levivad lood kummitustest.

Laste jaoks on avalikus ruumis liiklemisel, tegutsemisel suurimateks takistusteks füüsilised aspektid – asjad on kas liiga kõrgel, et ulatuda neid vaatama, käega katsuma või liiga kaugel, et nendeni küündida jne. Pingekohtadeks on samuti aspektid, mis teistelegi sihtrühmadele probleeme valmistavad – näiteks on kõnniteede korrashoid ja hooldus halb või sarnaselt teise marginaliseeritud gruppidega on lastel raskusi kõrgetest bussidest sisenemisel-väljumisel. Uuringus nägime, et lapsed on nii kaasliiklejatelt kui ka ruumi disainist lähtuvalt kogenud tõrjutust. Tõrjutus seostub ka infole ligipääsetavusega – kas ja kellelt abi küsida. Kas lapse keeleoskus on piisav infost arusaamiseks? Ühistranspordi kasutamine saab alguse pere vajadustest ja võimalustest. Eelkõige aga sellest, kas perel on võimalik last kooli autoga viia või mitte ning kuidas hindavad lapsevanemad lapse oskusi liikluses iseseisvalt toime tulemiseks? Mitmeid uuringus osalenud lapsi viiakse autoga kooli ja/või huvikooli. Seda tehakse, sest liiklussõlmed on väikese (7- või 8-aastase) lapse jaoks liiga keerukad või ühistransporti sobival ajal lihtsalt ei lähe.

Uuringus joonistus välja selge muster seoses koolide ligipääsetavusega. Ligipääsetavus koolides on paljudel juhtudel seotud ruumipuuduse temaatikaga. Paljude koolimajade ruumitingimused ei vasta suurele õpilaste arvule.

## METODOLOOGIA

### Valim



Uuringu valimisse kuulusid tüdrukud ja poisid vanuses 7–14 eluaastat, kes liiguvad vähemalt osaliselt oma kooliteel või huviringidesse minnes jala või ühistranspordiga. Sihtgrupp oli omakorda jagatud kaheks: 1) 7–10-aastased ja 2) 11–14-aastased. See oli oluline peamiselt seetõttu, et tulenevalt laste arengust on väga suured erinevused laste igapäevases teenuste kättesaadavuses. Teisalt mõjutas vanusegruppideks jaotamist ka see, et on väga suur vahe näiteks 1. klassi õpilase ja 7. klassi õpilase eneseväljendusoskuses, analüüsioskuses ning ka julguses võõra uurijaga suhelda ja end avada. Selleks, et tekitada rühmaintervjuudes võimalikult avatud õhkkonda, oli hõlpsam korraga tegeleda lastega, kes oma vanusest tulenevalt on sarnasemate oskuste ja kogemustega<sup>2</sup>.

Kaasasime uuringusse nii eesti kui vene keelt kõnelevaid lapsi. Uuringu üheks eesmärgiks oli analüüsida, kas ja kuidas mõjutab keeleoskus, erinevatesse sotsiaalsetesse gruppidesse (sh venekeelne elanikkond) kuulumine ligipääsetavust, näiteks infost arusaamise ja mõistmise aspektist.

Piirkonniti oli valim jagatud neljaks:

- 1) Tallinn – pealinn ja suurim linn Eestis. Kokku viisime läbi neli rühmaintervjuud, seejuures tegime mõlemas vanusegrupis nii eesti- kui venekeelsed intervjuud. Lisaks tegime ühe nooremaste vanusegruppi kuulunud lapsega ka osalusvaatluse.
- 2) Viljandi linn ja selle ümbrus – keskmise suurusega linn Lõuna-Eestis. Kaasasime ka maakonnast linna huviringides ja koolis käivaid lapsi. Viisime läbi rühmaintervjuud mõlemas vanusegrupis ning lisaks ühe osalusvaatluse noorema vanusegrupi lapsega.
- 3) Märjamaa – Lääne-Eesti tõmbekeskus. Viisime läbi rühmaintervjuud mõlemas vanusegrupis ning lisaks ühe osalusvaatluse noorema vanusegrupi lapsega.

<sup>2</sup> Vaata rühmaintervjuude valimit kirjeldavat tabelit Lisa 1.

4) Kohtla-Järve – Ida-Virumaa tõmbekeskus. 80% elanikkonnast on venekeelne, seetõttu viisime läbi venekeelsed rühmaintervjuud mõlemas vanusegrupis. Tegime ka ühe osalusvaatluse noorema vanusegrupi lapsega.

Kuna laste värbamisel osalesid ka lapsevanemad, siis saime uuringu osas motiveeritumatelt lastevanematelt ka olulist taustainfot lapse ligipääsetavuse takistuste kohta. Lapsevanema kontakt polnud otseselt uuringus ettenähtud, kuid pidasime vajalikuks saadud taustainfot analüüsi kaasata.

Kuna laste värbamisel osalesid ka lapsevanemad, saime uuringu osas motiveeritumatelt lastevanematelt ka olulist taustainfot lapse ligipääsetavuse takistuste kohta. Lapsevanema kontakt polnud uuringus otseselt ette nähtud, kuid pidasime vajalikuks saadud taustainfot analüüsi kaasata.

## Värbamine

Laste värbamisel uuringusse olid esimesteks kontaktideks peamiselt õpetajad või lapsevanemad. Lumepallimeetodil – tuttavate soovitude kaudu – saime kontakti aktiivsete ja uuringust motiveeritud lapsevanematega, kes elasid sobivas piirkonnas ning kellel on sobivas vanuses lapsed. Piirkondades, kus uurijate isiklik kontaktibaas oli väiksem, kasutasime uuringu info ja üleskutse levitamiseks aktiivsemalt haridustöötajate, näiteks kooliõpetajate ja huvijuhtide abi. Viimastel juhtudel olid haridustöötajad küll tihti abivalmilt nõus e-kirjade või e-kooli kaudu lapsevanematele uuringu üleskutset vahendama, kuid sellised vahendatud üleskutsed paraku olulist osalemishuvi ei toonud. Oluliselt paremini toimis värbamisel abi õpetajatelt, kes pöördusid otse uuringusse sobivate laste ja nende vanemate poole. Nii näiteks aitasid aktiivsed õpetajad Märjamaa Gümnaasiumis rühmaintervjuudele värvata maksimaalse arvu lapsi (maksimaalne oli kaheksa osalejat grupis). Kesisema osalusega rühmaintervjuud (minimaalse, nelja osalejaga rühmaintervjuud) toimusid näiteks Viljandis ja Kohtla-Järvel, kus meil ei õnnestunud värbamisel haridustöötajatelt sellist abi ja toetust saada.

Uurimisplaanis olime laste võimalike haigestumiste, ajakavalist ühildamatuste tõttu ette näinud, et rühmaintervjuudele värvatakse algsest osalejate arvust veidi rohkem inimesi. Tallinna eestikeelsete gruppide suurused olid seetõttu maksimaalsed. Seevastu venekeelsetes gruppides oli vähe osaleda soovijaid, seetõttu olime paaril korral sunnitud rühmaintervjuu edasi lükkama, kuna vajalik minimaalne osalejate arv ei tulnud kokku. Et olime lõpuks tähtaegadest piiratud, muutsime paaril korral rühmaintervjuude korralduslikke printsiipe: näiteks Kohtla-Järvel tegi uurija kaks paarisintervjuud, sest neli osalejat ei saanud ühel päeval kokku tulla. Tallinna venekeelsete rühmaintervjuude puhul tegi uurija haigestunud osalejatega samuti eraldi



individuaalintervjuud. Need paaris- või individuaalintervjuud järgisid rühmaintervjuu küsimuskava, analüüsis liideti need teiste tulemustega.

## Kvalitatiivse analüüsimaterjali kogumis- ja uurimismeetodist

**Osalusvaatlus** on klassikaline antropoloogiline meetod, mille abil on võimalik avada uuritavate gruppide käitumismustreid ning arvamusi, väärtusi ja ootuseid, võttes arvesse ka nende laiemat kultuurikonteksti. Osalusvaatlus on oluline, sest võimaldab anda vastuseid küsimustele, millele inimene ei oska verbaalselt vastata, sest inimene ise ei pruugi teatud tegutsemisviise ja käitumismustreid mõtestada. See, mida inimesed arvavad, mida nad teevad, mida nad räägivad, et nad teevad, ja mida nad tegelikult teevad, võivad olla väga erinevad.

Kokku viisime läbi neli osalusvaatlust uuringu noorema vanuserühma lastega kõigis projekti piirkondades. Uuringu osalusvaatluste eesmärgiks oli olla ise kaasatud laste teekonda igapäevateenuste tarbimisel. Noorema vanuserühma lastega tehti osalusvaatlused eelkõige arvestades sellega, et nooremad lapsed pole sageli veel nii hea eneseväljendus- ja analüüsioskusega, et osata kõiki igapäevase teekonna aspekte rühmaintervjuudes lahata. Vaatluskava ja ajakulu piloteerisime ühe osalusvaatluse käigus ühe 7-aastase Tallinna poisiga. Temalt kogutud materjal oli kaasatud analüüsi, kuid mitte tihekirjeldustesse.

Vaadeldavad teekonnad valisime koos lapse ning lapsevanemaga lähtuvalt sellest, millised on lapse igapäevased trajektoorid. Osalusvaatlus võimaldas meil uurijatena kogeda ja otse näha laste ligipääsetavuse takistusi. Lisaks visuaalsetele aspektidele võimaldas selline meetod avada ka teisi meeltega tajutavaid aspekte (näiteks lõhnad, temperatuur, helid vms) ning nii saavutasime lapse teekonnast terviklikuma pildi.

Osalusvaatlused toimusid lähtuvalt lapse huvidest ja igapäevastest teekondadest näiteks tema kooliteel, teel huviringi või muid vabaajategevusi veetma. Pidime arvestama uuringu ajakavalistest piirangutega, mis nägid ette osalusvaatluste tegemist jõuluvaheaja eelsel nädalal. See tähendas, et nii mõnedki huviringid ja trennid olid juba jõulupuhkusele läinud, ka koolimajadesse me üldiselt saabuva vaheaja ja teistmoodi lahtiolekuaegade tõttu sisse ei pääsenud. Seega vaatlusime peamiselt laste toimetulekut avalikus ruumis.

Sisseelamiseks või jäämurdmiseks kasutasime vahetult osalusvaatluse toimumise eel **joonistamise ülesannet teemal "minu teekond kodust kooli ja huviringidesse"**. See andis lapsele võimaluse natuke aega vööra uurijaga harjuda, ning lasi uurijal samal ajal tehnikat ette valmistada ja vajadusel suhelda lapsevanemaga nõusoleku kinnitamiseks lepingu allkirjastamise

jms praktiliste küsimuste osas. Osalusvaatluste väljundina sündisid tihekirjeldused<sup>3</sup>, milles kirjeldasime detailselt osalusvaatluse olukorda. See annab ka lugejale ettekujutuse lapse ja uurija kogemusest teekonnal. Neli tihekirjeldust on leitavad lisadest (vt Lisa 4. Tihekirjeldused).

**Fookusgrupi intervjuud on poolstruktureeritud grüpiintervjuud**, mille käigus kasutasime uuringu tellijalt etteantud ning RAKi uurijate poolt täiendatud küsimuskava. Tallinnas viisime grüpiintervjuud läbi nii eesti kui vene keeles, Ida-Virumaal vene keeles ning mujal eesti keeles. Kokku toimus 10 fookusgrupi rühmaintervjuud, millesse oli kaasatud minimaalselt neli ja maksimaalselt kaheksa last (igas piirkonnas mõlema vanusegrupi esindajatega). Rühmaintervjuude pikkuseks oli tund kuni poolteist tundi ning intervjuud salvestasime edasise analüüsi jaoks diktofoniga.

Sihtgrupi eripärast tulenevalt alustasime grüpiintervjuusid mõlemas vanuserühmas umbes 10-minutilise **joonistamisülesandega teemal “minu teekond kodust kooli ja huviringidesse”**. See ülesanne aitas lapsi n-ö üles soojendada ja teemasse sisse elada. Joonistatud teekonnakaardid või laste mentaalsed “oma linna” kaardid võimaldasid visuaalse analüüsi kaudu näiteks vaadelda, kuidas laps liikumiseks kuluvat aega ja distantssi hindab. Joonistamise meetod oli vajalik, sest lastel on tihti keeruline end täiskasvanutele suuliselt väljendada ning abstraktsematel tasanditel mõelda. Leidsime, et üldjuhul oli joonistamine mugav eneseväljendusviis, millele sai edasises vestluses tugineda. Rühmaintervjuudes käsitletud vestlusteemad lähtusid osaliselt joonistustest ning olid kombineeritud küsimuskavas väljatoodud teemadega. Samas tuleb ka selle ülesande puhul tuua välja mõningad probleemkohad:

joonistamisülesanne ei pruugi kõigile lastele ühtmoodi meeldida;

- lastel võib olla keeruline oma teekonda joonistada, eriti juhul kui ta pole kunagi varem sellise ülesandepüstitusega kokku puutunud (näiteks oli lastel raskusi mahutada ühele pildile üksteisest kaugel asuvaid kohti);
- mõni laps vajas joonistamisülesande tegemiseks rohkem aega;
- mõni laps ei suutnud korraga keskenduda nii joonistamisele kui vestlusele rühmas.




Rühmaintervjuude puhul on tarvis arvestada uurija mõjutuste ja rolliga, aga ka osalejate motivatsiooniga, grupis tekkiva dünaamika ja korralduslike küsimustega, need kõik võivad mõjutada grüpiintervjuus kogutavat infot. Uurijatena hindame, et rühmaintervjuudes

---

<sup>3</sup> Tihekirjeldus (inglise keeles *thick description*) on sügav, võimalikult ehe, rikas ja üksikasjalik sisutihe kirjeldus uuritavast nähtusest või objektist.

kogusime üldjoontes palju analüüsimaterjali. Peame aga vajalikuks rõhutada mõningaid puudujääke, mida jätku-uuringutes ja edaspidises töös lastega silmas pidada tuleks:

- 
- rühmaintervjuu pikkus kuni poolteist tundi on laste jaoks keskendumisvõimet arvestades liiga pikk aeg;
  - rühmad, kus osales kaheksa last, olid liiga rohkearvulised, et uurija jõuaks igale lapsele piisavalt personaalset tähelepanu osutada ja lapse tausta eelnevalt teades eelinfo põhjal selgemaid ja personaalseid küsimusi küsida;
    - kaheksaliikmelistes gruppides jäid vaiksemad lapsed tagaplaanile, sest uurijal polnud võimalik neile vajalikku tähelepanu pöörata;
    - küsimuskavas püüdsime korraga katta liiga palju teemasid, mistõttu ei olnud uurijal võimalik lasta vestlusel kulgeda rahulikumas tempos, lastele olulistel teemadel;
  - noorema vanuserühma jaoks rühmaintervjuud üldiselt uurimismeetodina ei sobinud, sest nad ei oska veel sedavõrd arutleda ega oma igapäevast elu analüüsida;
  - gruppides, kus olid korraga koos vanuserühma äärmused (7-aastane ja 10-aastane või 11-aastane ja 14-aastane), ei tekkinud uurijate hinnangul üldiselt head grupidünaamikat, ühist arutelu;
  - rühmaintervjuud ei sobinud ka juba teismeeas või eelteismeliste laste puhul – uurijad olid hädas aruteluteemal püsimisega, grupiliikmeid austava distsipliini hoidmisega. Samas leidsime ka, et vestlusteemad teismelistele hästi ei sobinud – näiteks on teismelisel keeruline eakaaslaste ees tunnistada, kui millegagi hätta jäädakse või ei osata mõnd teenust kasutada. Selles vanuses lapsed on juba väga mõjutatud eakaaslaste arvamusest, hinnangutest.

Nagu eelnevalt mainitud, pidime paaril korral rühmaintervjuude asemel tegema paaris- või individuaalintervjuusid. Hindasime, et need andsid tegelikult sügavamat infot ja sel teel lõime intervjueeritud lapse elust ja kogemustest palju terviklikuma pildi. Ühel korral toetas ka lapsevanem hilisemas telefonivestluse uurija arvamust, et konkreetsele lapsele sobis individuaalne lähenemine paremini. Rühmaintervjuul oleks tüdruk suure tõenäosusega jäänud tagaplaanile, olnud vaiksem ja pigem kuulanud teiste vastuseid, lasknud end teiste arvamustest liigselt mõjutada. Teine, individuaalintervjuul osalenud poiss mainis ise, et peab end introverdiks ning tõenäoliselt poleks rühmaintervjuu ka tema jaoks sobinud.

Leidsime ka, et üldiselt töötasid grupidünaamika ja grupis usaldusliku tunnetuse loomise jaoks paremini olukorrad, kus uuringusse sattusid lapsed, kes üksteist teadsid. Sel juhul said lapsed üksteist vestluses toetada, koos meenutati juhtumeid, täiendati kogemusi. Ühel korral sattusid

juhuslikult rühmaintervjuule ka lapsed, kellel on varasemast kokkupuutest kujunenud antipaatia teineteise vastu. See häiris üht last sedavõrd, et rühmaintervjuul ei võtnud ta kordagi ise sõna. Ühel rühmaintervjuul osales ka laps, kes kogu intervjuu vältel peaaegu üldse ei rääkinud. Uurijal ei õnnestunud teada saada, kas last miski häiris või mis põhjustel ta vestlusest osa võtta ei soovinud. Uurija täheldas, et vaikiv laps häiris oma vaikimisega ka teisi grupiliikmeid.

Uuringus osalemise motivatsioonide osas on laste perspektiivist raske välja tuua põhjuseid, sest üldjoontes oli lapse jaoks tegu ühe tavapära koolitöödest erineva ülesandega, aga kuivõrd hästi nad lõpuks uuringu eesmärgi ja oma panust mõistsid, on meil raske hinnata. Võime pigem rääkida kõrgelt motiveeritud lapsevanematest, kes on lapse kasvatamise käigus kohanud probleeme ja takistusi ning soovivad lapse panuse kaudu uuringus poliitikakujundajatele näidata, milline on laste kogemus.

Seega, üldiselt töötas lastega rühmaintervjuu formaadis arutlemine homogeensemate gruppide puhul (näiteks lastega, kelle vanusevahed olid väikesed) ja avatud ning julgete lastega. Et aga osalejate profiile pole võimalik enne intervjuud sedavõrd täpsustada, oleks üheks edasiseks metodoloogiliseks soovitusena lastega töös pigem individuaalseid uurimismeetodeid kasutada.

## Uurimiseetika

Lapsi ning nende vanemaid teavitasime enne kaasamist uuringu eesmärkidest ning materjali dokumenteerimise viisidest ja kasutamisest. Sealhulgas teavitasime neid sellest, et lapsed jäävad üleantavas raportis anonüümseks ja uuringu toormaterjale (nt helisalvestusi või intervjuude transkriptsioone) ei anta konfidentsiaalsuse ja laste kaitse eesmärgil üle tellijale ega ühelegi kolmandale osapoolale. Nõusoleku laste osalemise kohta fikseerisime kirjalikult vastavalt eesti- või venekeelsete lepingute vormis laste vanematega.

Uuringu raportis on kasutusel varjunimed, foto ja videomaterjalide puhul jälgisime, et lapsed poleks kaadris oma näoga ja seeläbi identifitseeritavad. Samuti eemaldasime või varjasime mõnel juhul joonistuselt lapse päris nime, juhul kui ta oli selle joonistusele lisanud.

Tulenevalt kvalitatiivsete meetodite spetsiifikast kogusime isikustatud andmeid. Analüüsiprotsessis oli uurijatel tarvis isikuandmeid kasutada järelduste tegemisel ja materjali tõlgendamisel seoses kontekstiga. Eelkõige pidasime siinkohal silmas andmeid laste elukoha, kooli ja huviharidusega seonduvalt aga ka sotsiaaldemograafiliste tunnuste kohta. Kogutud andmetele oli juurdepääs uuringu meeskonnaliikmetel, tööprotsessis hoiti materjale meeskonnaliikmetega jagatud veebikeskkonnas ning andmekäitlemise eest vastutas RAK.

## Refleksioon

Oluline on küsida, kuidas uurija võis mõjutada sihtrühma ja kujundada lastelt kogutud empiirilist materjali. Tulenevalt uurimistest on üheks mõjuteguriks täiskasvanud uurija ja lapse vaheline suhte kujunemine osalusvaatlustel ja rühmaintervjuudes.

Osalusvaatluste puhul leidsime, et individuaalne lähenemine, üks-ühele suhe oli hea viis lastega uurimismaterjali koguda. Laps sai olla n-ö teejuht, tutvustada oma igapäevaseid liikumisteid ja oma tegevusi. Individuaalne lähenemine aitas luua usalduslikuma suhte, kuid tagantjärele hindasime uurijatena, et teekonna läbimiseks oleks tulnud varuda lisaaega, lasta lapsel võib-olla ka rohkem uidata. Tihti märkasime kiirustamist, mis võis olla ka ebamugavuse väljendus – laps ei olnud veel piisavalt harjunud uurija kohaloluga, ei tundnud end uues situatsioonis uurija tähelepanu alla sattudes piisavalt mugavalt.

Mõnel korral täheldasid uurijad ka sisemisi dilemmasid: kas jääda vaatlejaks ning lasta lapsel ettejuhtunud takistus, keeruline situatsioon ise lahendada või sekkuda täiskasvanuna olukorda? Näiteks täheldasid uurijad mitmel korral õppehoonete ja huvihariduse hoonetes raskeid uksi, mille avamisega lastel probleeme oli. Uurija oli siis valiku ees: kas dokumenteerida foto- või videokaameraga toimuv või abistada last ukse avamisel. Samuti tekitas uurijas rollikonflikti ülekäigurajal vilkuva rohelise tulega tee ületamine: kas joosta koos lapsega üle, et saada head videomaterjali või jääda n-ö pedagoogilisest täiskasvanu vastutusest lähtuvalt foori ees seisma, et anda head eeskuju?

Lastega rühmaintervjuude tegemisel oli uurijate roll väga oluline. Erinevalt täiskasvanute rühmaintervjuudest, kus uurija on pigem moderaator, oli laste rühmaintervjuudes oluline uurija oskus ja suutlikkus olla paindlik ja kohaneda laste kergitatud teemapunktidega. Oli oluline, et uurija suudaks kõik osalejad panna end võimalikult mugavalt tundma ning viiks täiskasvanu-lapse vahelisest hierarhiast või võõristustundest tekkida võivad segajad miinimumini.

Näiteks grupis, kus pooled osalejad olid 14-aastased, tekkis uurijal raskusi lapsi uurimisteel avatult ja ausalt rääkima saada – grupis tehti rohkem nalja. Intervjuu jooksul ei õnnestunud tal teismelistega usalduslikku ja avatud suhet luua. Selles olukorras pidi uurija pigem kehastama pedagoogi, kes grüpiintervjuu toimimise reegleid ja korda selgitab. Teistes rühmaintervjuudes ei olnud üldiselt distsipliini hoidmisega probleeme. Noorema vanuserühma laste puhul märkasime, et kuigi küsimused olid intervjuus sõnastatud võimalikult lihtsalt, ei saanud lapsed mõnikord küsimusest aru. Uurijad püüdsid küsimusi selgitada, vahel ka läbi näidete inspireerida last vastaval teemal rääkima. Näidete toomise ohuks oli see, et lapsed jäid toodud näitesse kinni.

# LASTELT KOGUTAVA INFO ERIPÄRAD JA NENDE MAAILMAPILDI TÕLGENDAMINE



## Teoreetiline raamistus laste kogemuste mõistmiseks

Uuringu analüüsiteemadest suur osa kuulub avaliku või pool-avaliku ruumi kasutamise ja kogemise teemade alla. Pöörame tähelepanu sellele, et avalik ruum kannab erinevate inimeste jaoks erinevaid tähendusi. Avaliku ruumi taga on iga inimese personaalne ruum, mille olemus sõltub inimese taustast, identiteedist, huvidest jms ning meil tuleks esmalt küsida, kuidas lapsed avalikku ruumi personaliseerivad. Lisaks on uuringu vanuselisest varieeruvusest tulenevalt vajalik mõista, mil kombel laste ealine areng mõjutab viise, kuidas end ümbritsevat tõlgendatakse, avalikku ruumi n-ö kodustatakse.

Laste ja noorte avaliku ruumi ja selle teenuste kasutamise käsitluses on teoreetiliseks kategooriaks “**kolmanda ruumi**”<sup>4</sup> mõiste. See aitab selgitada, kuhu paigutada laste ruumikasutuspraktikad olukorras, kus laste tegevused on täiskasvanute poolt kontrollitud. Samuti annab “kolmas ruum” või “oma koht” selgitustasandi laste uurimisel situatsioonis, kus lapsed ja teismelised on positsioneeritud vahepealsesse olekusse privaatse ja avaliku ruumi vahele. Mõlemas on justkui kellelegi teisele antud suuremad õigused kui lastele endile (kodus vanemad, koolis õpetajad, huviringides juhendajad, linnaruumis avalik võim). Selliseid tegevuspaiku võib pidada täiskasvanute poolt disainitud, lastele loodud kohtadeks. Taani uurija Kim Rasmussen<sup>5</sup> toob aga välja, et lisaks eksisteerivad ka nn laste kohad, mis kannavad tähendust ja funktsiooni ainult laste enda meelest. Laste kohad võivad suuresti kokku langeda lastele mõeldud kohtadega, aga ei pruugi<sup>6</sup>. Lapse koht on seega viis luua tähendusrikast suhet end ümbritsevaga (näiteks avaliku ruumiga). Otsitakse “oma kohta” linnaruumis, kus sõpradega oma asju ajada, kasvõi niisama linnas olla. Sel viisil õpib noor inimene tundma täiskasvanute maailma, kuidas avalikus kohas käituda, katsetab erinevaid rolle ja kujundab nii oma minapilti.

<sup>4</sup> Ray Oldenburgi kontseptsioon kolmandast ruumist on muidugi laiem, viidates mitte üksnes laste ja noorte ruumipraktikatele. (vt lähemalt: R. Oldenburg. (2001). Celebrating the Third Place: Inspiring Stories About the Great Good Places at the Heart of Our Communities. Hachette Books).

<sup>5</sup> K. Rasmussen. (2004). Places for children – children's places. Childhood. SAGE Publications. London, Thousand Oaks and New Delhi, Vol 11(2). lk 155–173.

<sup>6</sup> samas: lk 165.

“Oma koht” võib olla mistahes paik, omaks saab see tegevuste kaudu – pöössastes mängitakse luuremängu, bussipeatuses istuvad tüdrukud vaatavad telefonis muusikavideoid.

Oma kohtade teema asetub ka praktiliste teemade ringi: võimalused ja piirangud tänapäeva avalikus ruumis ning võimalused selles kaasa rääkida ning seeläbi paremat avalikku ruumi luua. Teisest küljest asetub oma kohtade teema ainult laste pärusmaaks olevasse mängude, fantaasia ja salapärade maailma. Seda on uuringu seisukohast tähtis rõhutada, sest laste fantaasiamaailmast lähtuvate tõlgendustasanditega tuleb analüüsis arvestada.

## Laste nägemustes ja igapäevaelu kirjeldustes kajastuv suhe avaliku ruumi ja teenuste tarbimisega



Lastelt kogutava kvalitatiivse materjali eripäraks on esmajoones see, kuidas laps igapäevaelulisi teemasid mõistab, tõlgendab ja uurijale vahendab. Intervjuudena kogutud materjali iseloomustas suur kirjelduste osakaal. Hoolimata uurijate suunavatest küsimustest nagu näiteks “mis sa arvad, miks sa seda nii teed?” jäi empiirilisest materjalist palju situatsioonide, tegevuste ja meenutuste kirjeldamise tasandile. See illustreerib hästi ka lastelt saadava info eripärasid. Iseäranis palju kohtasime kirjeldavat laadi just nooremaid lapsi intervjuuerides. Vanema vanusrühma lapsed oskasid küll võrreldes noorematega rohkem põhjendada ja analüüsida, kuid seejuures mõjutas infot oluliselt grupidünaamika. Alljärgnevalt eristame noorema ja vanema vanusegrupi laste igapäevaelu kirjeldusi, tegevusi ja “oma kohti”, mis rühmaintervjuudes esile kerkisid. Need annavad raamistiku edasise temaatilise analüüsi mõistmisel.

Eraldiseisva aspektina tasub esile tõsta inimeste tunded, mis võivad alateadlikult mõjutada ligipääsetavust või millegi takistusena tajumist. Näiteks võib laste fantaasia paisutada nende suhtumist mõningatesse takistustesse või kujundada hoiakuid teenuste osas. Uurijatena on meie eesmärk mõista, millised on laste ligipääsetavuse alased probleemid, mitte aga seada kahtluse alla nende tõeväärtust. Näiteks igasugused legendid ja kuulujutud levivad laste seas üsna kiiresti ning lapsed on alati neid vastu võtma ja nende alusel tegutsema. Nii räägivad lapsed toidu seest leitud juuksekarvadest ja hammastest kui põhilistest teguritest, mis neile koolisöökla ei meeldi. Samamoodi võib fantaasia kannustada juhtumeid üleloomulikuna tõlgendama. Kuna levivad jutud, et ühes Märjamaa koolis kummitab, arvab näiteks üks laps, et nägi ukse linki iseenesest üles-alla liikumas, aga kuna kedagi teist polnud parasjagu läheduses,

pidi seda tegema kummitus. Sellesama ukse kõrval asuvasse tualettruumi ei julgegi laps nüüd enam minna.

“Mina võin öelda, miks mina ei taha kunagi teise korruse WC-s käia. Sellepärast et seal täpselt tüdrukute WC kõrval on üks uks, mida ma kardan. Sellepärast et ükskord mingi link läks alla, kedagi polnud, läks kinni-läks lahti, läks kinni-läks lahti. Ma jooksin ära. See oli liiga hirmus. Sellepärast ma ei taha mitte kunagi seal käia. Ja see on isegi siis lahti läinud, kui söögivahetund on. See on nii jube uks, ma kardan seda.” (Marleen, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

Kuigi sellised lood ei ole seotud füüsilise ligipääsetavusega, on need laste jaoks piisavaks probleemiks, miks millegi tegemist või mingeid kohti vältida. Seda tasub edasises analüüsis arvesse võtta.

## Noorem vanusegrupp

Grupiintervjuudel osalenud lapsed käivad nii trennides kui huviringides (välja arvatud üks laps, kes huvitegevusest osa ei võta). Laste päevakava ja huvihariduse osas ei tule välja erinevusi suuremate linnade või maapiirkondade vahel, ka ei tekita erinevusi kodune keel või päritolu. Intervjueeritud lapsed käivad valdavalt koolis hommikupoolses vahetuses, seejärel, pärast lühikest, kuni paaritunnist pausi, algavad neil huviringid või trennid. Tihti mainiti, et koju jõutakse alles õhtul.

Andrei, 9-aastane kakskeelne poiss Tallinnast, kirjeldas oma argipäeva huvitegevuste kaudu. Lisaks joonistas ta koomiksina oma tavalist kolmapäeva koos kellaajaliste selgitustega (vt lisa 2 valik laste joonistusi).

“Minu jaoks on väga palju. Minu arust mul on 4 [huviringi]: laskesuusatamine, wing tsun – see on Hiinast võitluskunst; siis ma käin veel joonistamisringis ja siis robotikasse täna lähen. Kunstiring asub siin lähedal Vabriku tänaval. Laskesuusatamine on Nõmme Spordikeskuses ja see võitluskunst on Tondis. Ise elan kesklinnas. Sinna laskesuusatamisele ma lähen siit bussiga. Tondile ma ka käin bussiga. Vabriku tänavale ma käin kodust, sest see on laupäev ja pühapäev. Sinna ma ka käin bussiga muidu. Koolist koju lähen ka bussiga.” (Andrei, 9 a, vene keel, Tallinn)



“Ma kas passin  
muusikakoolis või  
käin sõbranna  
juures.

(Kertu, 9 a, eesti  
keel, Viljandi)

Laste igapäeva kirjeldustes joonistuvad välja selged mustrid. Lapsevanemate motivatsioonid huviharidust võimaldada on seotud sooviga last arendada ning pakkuda erinevaid võimalusi, millega laps saab tutvuda ja välja kujundada selgemad huvialad. Teisalt asetub see ka praktiliste küsimuste valda – kuidas täita aega, mis jääb koolitundide

lõpu ja lapsevanemate tööpäeva lõpu vahele. Ajatäite vajadust tunnetavad eriti väiksemate piirkondade lapsevanemad, eriti olukordades, kus koju saab laps alles õhtul koos töölt tuleva lapsevanemaga või on ühistranspordi graafik muudmoodi ebasobiv. Mõnikord jääb kooli ja huviringi vahele ka aega, see tuleb siis kuidagi parajaks teha ning vahel kirjeldavad lapsed seda aega kui “passimist”.

“Siis kui ma ootan  
tantsimist, siis meil on  
kohustuslik oodata pikas  
päevas, kuigi ma parema  
meelega oleksin selle aja kas  
raamatukogus või käia ja  
vahepeal süüa.

(Isabel, 9 a, eesti keel,  
Märjamaa)

Kuigi Tallinnas elavate laste puhul kulub “passimise” aeg liiklemisele näiteks kooli ja huviringi vahel, kirjeldavad ka pealinnas elavad lapsed vahel pikapäevarühmas käimist ja huviringi ootamist juhul, kui ringitegevus toimub koolimajas.

Võrreldes vanema vanusegrupi lastega on nooremad liiklemisel ja teenuste tarbimisel rohkem sõltuvad oma vanematest, kes suunavad ja õpetavad neid iseseisvalt tegutsema. Samuti tuleb arvestada lapsevanemate rahaliste ja ajaliste ressurssidega – kas ning kui palju pere last liiklemises abistada ja toetada saab. Uuringus osalenud lastest liikleavad mõned hoolimata noorest east juba väga iseseisvalt kooli-kodu vahel nii ühistranspordiga kui jala. Samas on selles vanuserühmas ka 10-aastaseid lapsi, kes veel enamasti oma kooliteel iseseisvalt ei liikle. Tuleb ka esile tuua lapsevanematelt saadud taustainfot, milles lapsevanemad mõnikord rõhutavad, et lapse areng, isikuomadused või füüsiline võimekus tingib lapsevanema suurema abi. Näiteks kirjeldati, et autoga viiakse last siis, kui lisaks koolikotile on tarvis kaasa võtta ka trennikott. Või püütakse kartlikumat ja mitte nii iseseisvat last keerulisemates liiklussõlmedes abistada.

Nimetatud “passimine” ja kohustuslik pikapäevarühmas osalemine seostub teisalt täiskasvanute poolt kehtestatud korra ja normidega, mida lapsed üldiselt pigem ei hinda. Soovitakse rohkem ise otsustada, leida endale vabal ajal tegevusi iseseisvalt. Noorema vanusegrupi lastel on ise otsustamise võimalust ja vabadust veel vähem, võrreldes vanema vanusegrupi lastega. “Passimine” ja päeva lõpus kogetud väsimus on need aspektid, mille üle intervjuudes pisut nuriseti. Selgelt elavneti aga rääkides teemadest, mis võimaldasid lastel end suurema otsustajana tunda. Sellistel puhkudel rääkisid lapsed oma tegemistest siis, kui täiskasvanuid

läheduses pole – näiteks laste mängud on tegevus, millesse täiskasvanud tihti ei sekku, kus lastakse lapsel “**niisama olla**”. Mängida saab, sõltuvalt fantaasiast, kõikjal ja kõikidega. Eriti fantaasiaküllased tundusid olevat vanuserühma noorimad, 7- ja 8-aastased lapsed, kes jutustasid nii tubastest kui ka kodustest mängudest, aga ka nendest mängudest, mida saab korraldada vabal ajal õues. Mängu ja iseolemise ning seekaudu ka “oma koha” loomine on laste arengu ja ümbritsevat tundma õppimise seisukohalt väga oluline. Kuid tekib küsimus, kuivõrd meid ümbritsev keskkond mängulisust toetab? Kohati tundub, et lastele mõeldud kohad (näiteks koolimajad) ei toeta ruumilahendustes ja disainielementides mängulisust. Nii näiteks on tüdrukutel kooli WC-s kujunenud oma salakoht, mida saab kasutada nii mängimisel kui ka üksi olemiseks, teistest eraldumiseks:

“Mul on tüdrukute vetsu kohta ainult halbu asju öelda, aga üks mu lemmikkoht on seal vetsus, selle viimase boksi ja akna vahel aknalaual. Sest et seal saab rahulikult olla ja raamatut lugeda kuna see on kolmandal korrusel, siis keegi ei näe seda. Aga mina näen kõiki!” (Iti, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

“See on siis ka hea, et kui me mängime peitust või midagi ja poisid ka mängivad. Siis sealt kohast on hea ülevaade, kus keegi on peidus.” (Isabel, 9 a, eesti keel, Märjamaa)



Tüdrukute WC  
salakoht. Foto:  
Elis Kaljuvee.

Nagu öeldud, on joonistused laste üks parimatest eneseväljendusvahenditest, mille kaudu on võimalik vaadata, kuidas lapsed end ümbritsevat kogevad. Mis on keskkonnast sedavõrd oluline, et kujutada seda oma mentaalsel kaardil? Iseäranis noorema vanusegrupi lapsed jäid joonistamisel tihti hätta üksteisest kaugel asetsevate kohtade nagu kodu ja kool/huvikool ühele pildile mahutamisega. See annab tunnistust, milline on laste ruumi- ja ajataju. Aga joonistati vaid ka lapse jaoks tähtsaid kohti – näiteks Peetris elav tüdruk kujutas oma pildil seoseid

Tallinnaga, kus on 1. tennisetrenn; 2. lennujaam; 3. Prisma; 4. Spa, kuhu pere varsti nädalalõppu veetma läheb; 5. ning sugulaste kodud.

Lisandra, 8 a, eesti keel, Tallinn.



## Vanem vanusegrupp

11–14-aastaseid uuringus osalenud lapsi võib pidada iseseisvamateks, neil on rohkem otsustusvabadust oma igapäevaste tegemiste osas. Selgus, et vanema vanusegrupi lapsed on üldiselt ise oma huvialad leidnud ja kujunenud on selged eelistused trennide, ringide ja muude vaba aja veetmise võimaluste osas. Vanema vanusegrupi laste hulgas oli juba rohkem neid, kes ringidest või trennidest osa ei võtnudki. Oma vaba aega sisustati iseseisvalt, puudus kohustus olla pikapäevarühmas, kui oli tarvis oodata ühistransporti või mõne huviringi algust.

Leidsime, et iseseisvuse ja vaba aja veetmise valikutes võivad suured erinevused olla vanuserühma sees: 11-aastased olid veel palju enam sõltuvad lapsevanemate kehtestatud reeglitest ja rutiinist kui 14-aastased. Ühiselt võib vanusegruppi kirjeldada “oma koha” loomise praktikate kaudu. Lapsed rääkisid vaba aja veetmisel hängimisest, niisama sõpradega koos olemisest kas kaubanduskeskustes, parkides, väljakutel, skatepargis, tänavatel, bussipeatustes ja bussijaamades või noortekeskuses. “Niisama olemine” tähendab näiteks jalutamist, ringi sõitmist, istumist, šoppamist, jutustamist, lollitamist, naljatlemist, pildistamist, kasvõi telefonist videote vaatamist. Õhtusel ajal on mõnus mõnes parklas sõpradega koos tõukeratastel sõita ja juttu rääkida või hoopis mänguväljakul kiikuda. Ka joonistused kirjeldavad niisama olemise tegevusi, mille kaudu luuakse “oma kohta”. Bussipeatus on selle tüdrukute sõpruskonna jaoks midagi enamat kui pelgalt koht, kus buss hommikuti peatub, et kooli sõita.



Karola, 11 a, eesti keel,  
Märjamaa.

Nutitelefonide kasutamine ilma suuremate lapsevanemapoolsete piiranguteta, on samuti seda vanuserühma iseloomustav aspekt. Enamik lapsi kasutab erinevaid internetiteenuseid alates eKoolist, lõpetades meelelahutusega. Telefon on samuti sotsiaalse ruumi loomiseks tarvilik – see aitab lapsel täiskasvanute maailmas endale turvaline “mull” luua. Ebakindluse hetkel on lapsel lihtsam telefoni ekraanile “ära kaduda”, sõpradega suhelda ja sellega turvatunnet luua.

“Oma koha” ihalus esines mõnikord ka koolimajast rääkides. Ümbritsev keskkond oma disaini- ja ruumilahendustes ei paku lapsele turvalist kohta. Seetõttu tehti ettepanekuid minna koolis garderoobide asemel üle individuaalsetele kappidele. Seda põhjendati ühelt poolt ebaturvalisusega, kuid teisalt ka sooviga, et **“minu asjad oleksid ühes kohas koos, kust ma saan neid võtta, kui vaja on”**.

Intervjuudes kumas tajutud marginaliseeritust – tõrjutust äärealadel paiknemise tõttu, aga ka keeleoskuse puudumisest lähtuvalt. Näiteks viskasid Märjamaa vanemad lapsed nalja “maakaks” olemise üle, samas kui noorem vanusegrupp oma elukoha ja marginaliseerituse osas teemat ei tõstatanud. Tundub, et see võib olla ka n-ö vahendatud kogemus: teema, mida ollakse kuulnud ja arutatud eelkõige täiskasvanutega. Selline tõrjutuse tunne võib samuti mõjutada laste kogemusi ligipääsetavuse osas – arvatakse, et keelebarjäär või maapiirkondades elamine seab takistuse ligipääsule.

Ligipääsetavuse osas nähtud takistused on oma mõjutused saanud suuresti lapsevanematelt. Nii näiteks on Viljandi linnast eemal elava tüdruku jaoks takistus halb bussiühendus linna. Ka lapsevanem rõhutas seda: bussipeatusesse tuleb lapsel kõndida kolm kilomeetrit mööda pimedat maanteeperve, sest kergliiklusteed pole, ainuke sobiv hommikune buss läheb kell 6:30 ning sõit kooli kestab umbes tund aega. Samas alustatakse isa autoga sõitu 7:30 ja sõit kestab 15 minutit.



# AVALIKU RUUMI KASUTAMINE JA SELLES ESINEVAD TAKISTUSED

Avaliku ruumi kasutamist ja selles ettejuhtuvaid takistusi võib kategoriseerida intervjuudes esilekerkinud teemadest lähtuvalt:

- füüsilised ja ilmastikuga seotud tegurid, mis kasutamist piiravad;
- erinevate tajudega seotud negatiivsed seosed;
- emotsioonide ja psühholoogiliste teguritega seotud tegurid, mida tajutakse takistusena;
- sotsiaalsetest normidest välja kasvanud piirangud;
- lapse arengu ja huvialadega seotud oskused ja oskuste puudumine kui avaliku ruumi elementide kasutamist mõjutav tegur.

Avaliku ja pool-avaliku ruumi puhul uurisime lapse toimetulekut liikluses, ühistranspordiga sõites ja avalikus ruumis oleva info kasutamisel ja sellest arusaamisel. Pool-avaliku ruumi all analüüsime erinevaid laste õpikeskkondi nagu koolid ja huviharidust pakkuvad asutused, põgusalt ka vaba aja veetmisega seotud aspekte (vaba aja veetmisest kui teenuse tarbimisest on juttu ka järgnevas, viiendas peatükis).

## Liiklus (jala ja rattaga)

Liikluse alla kuulub nii jalakäijana kui ka näiteks jalgratta või tõukerattaga sõitmisel kogetu – ehk kogu osa teedel ja tänavatel liiklemisest, kus laps on iseseisev tegutseja, liikleja. Rühmaintervjuudes räägitu põhjal tundub, et häirivateks olukordadeks nimetavad lapsed neid juhtumeid, mis on korduvad, järjepidevat laadi. Vähem meenutatakse ühekordseid juhtumeid, välja arvatud puhkudel, kui selles oli lapse jaoks midagi erakordset.

See kehtib näiteks **füüsiliste ja ilmastikuoludega seotud takistuste osas**: mainitakse neid asju, mis juhtuvad sagedasti nende kodu-kooli või huviringide teekonnal. Näiteks on Viljandi kesklinnas või Tallinna vanalinna koolides või huviringides käivad lapsed hädas munakiviteedega, millel on raskem kõndida ja rattaga sõitmist need üleüldse ei soosi. Samuti häirivad lapsi auklikud kõnniteed ja üleüldine halb teede seisukord. See torkas eriti silma Kohta-Järvel, kus nii osalusvaatlusel osalenud poiss kui rühmaintervjuudel osalenud lapsed mainisid linna halba teede seisukorda, mis põhjustab õnnetusi.



“Kui käid, siis on väga ebamugav. Ma ükskord sõitsin (rattaga) ja oli nii, et ma sõitsin-sõitsin-sõitsin, seal oli kivi, ma kukkusin ja pärast veri, põlv katki.” (Maksim, 10 a, vene keel, Kohtla-Järve)



Lapsi häirivad ka teedevõrgustiku ja kõnniteede lahendused, kus **kõnnitee või kergliiklustee ühel hetkel ära kaob või jalakäijale sobivat turvalist liiklemise ruumi üleüldse polegi**. Seda rõhutasid mõnel juhul ka lapsevanemad, rääkides ligipääsetavusest – näiteks Märjamaal alevikust vaid paar kilomeetrit eemal elav tüdruk ei saa seda vahemaad läbida jala või rattaga, sest maanteel puudub jala liiklemiseks piisavalt lai äär, teeperv on väga järsk. Jalakäijale ja ratturile loodud head ja turvalised tingimused seevastu aga annavad omakorda tõe jalgsi või rattaga liiklemiseks. Näiteks rääkis Kohtla-Järvel elav laps loo, kuidas ta 24 kilomeetrit Võsul asuvasse suvilasse kõndis ning ema kommenteeris juurde, et taolist pikka teekonda sai ette võtta just tänu sellele, et seal on hea kergliiklustee, millel turvaline ja mugav kõndida.

Kõnniteede halb seisukord, liiklemise ebaturvalisus eskaleerub laste jaoks olukordades, kus lisanduvad ka halvad ilmastikuolud. Nii tekivad **ohtlikud liiklusolukorrad** – näiteks räägiti libedatest kohtadest ja lumest tingitud raskustest, kui kõnniteedelt pole veel lumi ära lükatud. Aga kui kõnniteed pole sillutatud ja need viivad näiteks läbi haljasala või majade vahelt ning kui sajab vihma ja teed muutuvad poriseks, on mureks, kuidas mitte kukkuda ning kuivade ja puhaste jalanõudega kooli või huvikooli jõuda.



“Seal on niimoodi, et selle ümber on asfalttee, seal vahel on kolm mudast teed. Kui vihma sajab, siis seal ikkagi lähevad saapad mudaseks. Ja seal on üks selline ohtlik toru, mis on püsti, kus ma olen ise ka kukkunud väga valusalt, nii et mul on mõlemad jalad ja küünarnukid ja kõik on katki. Sest et seal taga on kivid ja siis ma komistasin nende peale. See toru on täpselt selle maa värvi ka, et sa ei näe seda seal.” (Hanna, 12 a, eesti keel, Tallinn)

Lapsi võivad häirida ka kaasliiklejad. See on ühelt poolt füüsiline tegur (teatud kohtades ja kellaaegadel võib tekkida inimestest ummik), kuid on seotud ka psühholoogilise mõjuga (lapses tekitavad ärevust sellised olukorrad, kus palju inimesi on korraga liiklemas ning nende vahelt ei pääse mööda). Sellist ärevust mainiti juhtudel, kui ka neil endal on kiire ja pole aega teiste kaasliiklejate liikumistrajektoridega arvestada.

Jalgratturina häirivad lapsi kergliiklusteedel või kõnniteedel **kaasliiklejad, kellega on keerulisem arvestada**. Näiteks kõrvaklappidega kaasliiklejat kardetakse, sest ei teata, kas ta mööduvat last tähele paneb või ehmub ehk ootamatust möödumisest. Ka vanad inimesed, kes jalutavad, võivad lastele muret valmistada, sest arvatakse, et vanem inimene ei pruugi nii kiiresti tee pealt kõrvale põigata. Jalgratturina häirivad mõningaid lapsi kõrged äärekivid, kuid siiski mitte kõiki. Tundub, et selles osas jookseb piir kusagilt vanuserühmade vahelt: nooremad veel ei julge üle



äärekivide rattaga sõita, nad pigem tulevad ratta seljast maha, kui on tarvis teed ületada. Vanemate laste jaoks äärekivide ületamine enam raskusi ei valmista. Oli ka lapsi, kes sõidavad rohkem trikirataste, ruladega ning kes pigem eelistaksid, et äärekivid oleksid isegi kõrgemad, et neid trikkide tegemiseks paremini kasutada saaks.

“Kui juba vilgub see roheline, siis ma arvan, et ma ei jää seisma. Siis ma jooksen. (Andrei, 9 a, vene keel, Tallinn)

Uuringus osalenud lastest mõned tundsid end liikluses ka väga turvaliselt näiteks fooridega ristmike ületamisel. Ühelt poolt on see mõistetav, et igapäevasel teekonnal on tekkinud teatud rutiin ja harjumus – see on vajalik **liiklemisoskus**. Tuntakse ja teatakse hästi ka oma rutiinse teekonna valgusfooride tsükleid – näiteks seda, kas eemalt roheline tule vilkumist märgates on mõttekas joosta või teatakse varasema kogemuse põhjal, et jooksmisest pole kasu (Loe: Lisa 4. Tihekirjeldused, Tallinna osalusvaatlus). Aga selline liikluse rutiinide tundmine võib lastes tekitada ka liiga optimistlikku suhtumist ning sellest tulenevalt võidakse olukorda valesti hinnata. Näiteks oli 9-aastane poiss väga uhke selle üle, et

teadis, et kui sekundeid lugevas jalakäijate valgusfooris veel viimased sekundid punast tuld näidatakse, siis võib juba teed ületama hakata, sest autodele on juba süttinud punane foorituli. Ja kui jalakäijate fooris roheline alles vilgub, siis autodele põleb ikka veel punane tuli.

Sõiduteede ületamistest räägiti probleemide võtmes vähe. Liiklusohklikku olukorda pole uuringus osalejad sattunud, kuid siiski mainiti ristmikke ja ülekäiguradasid, mis on laste jaoks natuke hirmsad. Ka osalusvaatluste käigus selgus, et nooremate laste jaoks on **sõidutee ületamine reguleerimata ülekäigurajal pigem ebaturvaline tegevus**, kardetakse, et autojuht ei pruugi ülekäigurajal seisjat märgata. Hirmudele annavad alust ka kuulnud juhtumid, kus keegi on auto alla jäänud. Näiteks Märjamaal, mida lapsed üldiselt väga turvaliseks ja väikese liiklusega kohaks peavad, kardetakse teatud ülekäiguradasid just seetõttu, et teatakse, et sellel ristmikul või ülekäigurajal on juhtunud liiklusõnnetus. Viimati mainitud hirm autode ees seoses tee ületamisega on ka selgelt **psühholoogiliseks või sotsiaalseks takistuseks liikluses**.

Ka muud aspektid keskkonnas võivad lastes hirmu tekitada. Näiteks rääkis 7-aastane tüdruk, et tema kardab mustavaid hoonete aknaid – näiteks kinnilöödud aknaid või ehitusjärgus olevate majade ilma klaasideta aknaid. Sellist tüüpi hirmud võivad põhjustada selle, et liiklemiseks valitakse mõni teine tänav või teekond, et negatiivse emotsiooni esile kutsumist vältida.

Emotsioonidega seotud takistuseks võib pidada ka liiga pikast ja väsitavast teekonnast tulenevat tüdimust. Vähem tekitab pikk teekond lastes füüsilist väsimust, ilmselt ka ei liiguta igapäevaselt sellistel pikkadel marsruutidel, mis päris ära väsitaksid.

Lapsed, kes on täiskasvanute maailmas marginaliseeritud, tajuvad tõrjumist. Täiskasvanute mitteamvestamist lastega näevad uuringus osalenud kui üht takistust avalikus ruumis. Seda tüüpi **takistused on sotsiaalsed, täiskasvanute võimu ja sõnaõigusega seotud**. Aga räägitud lood ilmestavad ka kogetud ebavõrdset kohtlemist, millega lapsed on nii teeninduses, liikluses kui ka tänavakultuuris kokku puutunud. Avalikus ruumis liigeldes tajuvad lapsed tõrjutust näiteks halva liikluskultuuriga seotud olukordades, kus parklast sõiduteele suunduv auto ei lase jalakäijast lapsel kõnniteed ületada.

“Kogu aeg sealt parklast kell seitse midagi hommikul sõidavad autod välja ja mina võin seal üle tee minna kuskil viis minutit, seista ja oodata, kuni autod läbi sõidavad.” (Sergei, 12 a, vene keel, Tallinn)


Tõrjutust kogevad lapsed ka võõraste inimeste puhul, ükskõik millises avalikus ruumis. Näiteks rääkisid lapsed lugusid, kuidas pahandatakse, kui lapsed natuke muru peal kõnnivad:

“Seal on üks kuri onu ühes kohas, et me kõndisime muru peal ja siis ta ütles meile kurja häälega: "Ära kõnni muru peal! Kas sa tahad, et ma tuleks sinu muru ka ära talluma?" (Kaspar, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

Tõrjutust ei koge lapsed mitte üksnes võõrastelt täiskasvanutelt, vaid ka teismelistelt, kes justkui samuti, sarnaselt lastega avaliku ruumi ääremaille lükatud on. Teismeliste kambasid väiksemad lapsed pelgavad, nendega ei soovita kokku puutuda ning seetõttu ka välditakse kohti, kus kambad kogunevad. Nii näiteks oli Viljandi osalusvaatluse tüdrukul halb kogemus teismeliste kambaga oma kodumaja lähedal<sup>7</sup>.

## Rattaliikluse takistused

Rattasõidu puhul ristuvad praktilised küsimused laste soovidega: kas lapsele on avalikus ruumis loodud võimalused turvaliseks rattaga liiklemiseks ja kas avalik ruum on varustatud piisavate rattaparklatega, mis arvestavad ja võimaldavad parkida eritüübilisi rattaid (jalgrattad, rulad ja tõukerattad vajavad erinevaid lukustamisviise).



**Liikluse üldine ebaturvalisus ja teede halb seisukord** on kaks peamist põhjust, mis uuringus osalenute räägitust esile kerkivad. Neil takistavatel asjaoludel ei käi paljud lapsed näiteks rattaga kooli. Seetõttu sõidetakse rattaga vabal ajal ning pigem kohtades, mis sõiduks paremini sobivad – näiteks Tallinna kesklinnas elav poiss sõidab rattaga hoopis suvilas Mähel, kus on vaiksem liiklus ja turvalisem sõita. Kohtla-Järvel aga kasutatakse rulluiskude ja tõukerattaga sõiduks staadioni, sest kõnniteed on liiga auklikud ja kivised.

<sup>7</sup> Loe lähemalt: Viljandi osalusvaatluse tihekirjeldusest, Lisa 4.



Rataste kasutamist takistavad ka **parklate vähesus või hoiukohtade puudus**. Koolides, kus on rattaparklad või hoiuruumid olemas, on need ka turvalised: ratta saab kas lukustada või käib hoiuruum ise korralikult lukku. Kuid on ka koole, kus lastele teadmata põhjustel parklaid või hoiurume pole. See takistab otseselt alternatiivsete liiklemisvahendite kasutamist.

“Meil oli selline koht kuhu jalgrattad panna ja tõuksid, aga nüüd seda enam pole. Kui oleks, siis ma ju tuleks tõuksiga kooli”. (Andrei, 9 a, vene keel, Tallinn)

Ka kortermajades pole alati võimalust jalgratast kuskil hoiustada, kui näiteks korteril puudub kelder ja majal endal pole rattaparklat või -maja rajatud. Tundub, et sellistel puhkudel kasutavad lapsed linnades rohkem tõukerattaid või rulasid, sest nende hoiustamine võtab näiteks koridoris vähem ruumi.

Tõukerataste ja rulade poodidesse, muudesse asutustesse või ka ühistransporti lubamine on samuti piiratud. Kuid seejuures puuduvad näiteks poodide juures nende sõiduvahendite turvaliseks hoidmiseks head lahendused või on neid kinnitusvahendeid liiga vähe.

Tõukeratast ei ole poodi ka kuskile jätta. Ükskord oli, et väljas olid kõik kohad kinni, mul ei lubatud poodi sisse ka võtta. (Oliver, 11 a, eesti keel, Märjamaa)

## Kokkuvõtteks

- Lapsed keskenduvad liigeldes pigem positiivsetele asjadele, ühekordne halb kogemus ei jää pikalt suhtumist mõjutama.
- Viljandis ja Märjamaal on loodud paremad tingimused jalgsi ja rattaga liiklemiseks ning liiklustihedus on väiksem, seetõttu liiguvad lapsed meelsamini jalgsi või rattaga.

- Kõnniteedel liikudes on laste suurimaks väljakutseks halb teede korrashoid – augud, kivid teel. Eriti kritiseeriti Kohtla-Järvet.
- Munakiviteedel on lastel raskem kõndida ja rattaga sõitmist seal välditakse.
- Kui halbade kõnniteedega liituvad veel ebasoodsad ilmastikuolud, siis kurdetakse pori ja lompide üle; ka lume ja libeduse üle.
- Väiksemate laste jaoks on sõidutee ületamine reguleerimata

ülekäigurajal ebaturvaline tegevus – kardetakse, et autojuht ei märka teed ületavat last.

- Lapsi häirivad ka teedevõrgustiku ja kõnniteede lahendused, kus kõnnitee või kergliiklustee ühel hetkel ära kaob või jalakäijale sobivat turvalist liiklemise ruumi üleüldse polegi.
- Lastega mitteametav liikluskultuur – kaasliiklejad, autojuhid ei arvesta lastega (ei lubata üle tee; ei saa kõnniteel kõndida, kuigi on eesõigus).
- Rattaga sõitu takistavad tihe liiklus, puudulik kergliiklusteede võrgustik, et turvaliselt igapäevaselt rattaga liigelda.
- Rattaid jms liiklusvahendeid pole vahel ka kuhugi turvaliselt parkida.

## Transport

Transpordiga (nii ühistranspordi kui autodega) seonduvaid küsimusi arutati igas rühmaintervjuus ja sellest teemade valdkonnast on lastelt kogutud materjal ka kõige rikkalikum. Lapsed kirjeldasid oma lemmiktranspordivahendeid ning nendega seonduvaid positiivseid aspekte, aga võrdluseks toodi ka ebameeldivaid juhtumeid. Ka lapsevanematega suheldes tundus, et peamiseks laste ligipääsetavust mõjutavaks teguriks peeti transpordiga seonduvaid pingekohti.




Alljärgnevas analüüsis oleme eristanud rühmaintervjuudes ja osalusvaatluste käigus esile kerkinud teemasid Tallinna puhul eriliigilistest ühistranspordivahenditest, teiste linnade ja maakondade puhul bussiliiklusest lähtuvalt, vaatleme ka lähemalt autosõiduga seonduvaid kõnekaid aspekte.

### Tallinna ühistransport

Küsisime Tallinna lastelt, millist ühistranspordi liiki nad kõige rohkem kasutavad ja millist kõige enam eelistavad. Bussiliinide rohkusest tulenevalt kasutavad ka uuringus osalenud kõige enam busse. Ent kõige rohkem meeldivad lastele trammid. Trammid seostuvad enamikule uuringus osalenud Tallinna lastele positiivsete tajude ja emotsioonidega. Näiteks meeldib tramm sellepärast, et võrreldes bussi või trolliga on trammid puhtamad, valgustatumad ja nendes on rohkem istumiskohti. Samas oli ka lapsi, kes trammi pigem vältisid. Näiteks oli trammi kasutamine keeruline peatusesse ja peatusest maha tuleku tõttu sõiduteel. Sooviti

Varem meeldisid rohkem bussid, need olid mugavamad. Aga nüüd kui on uued trammid, siis need meeldivad mulle rohkem. (Aleksander, 12 a, vene keel, Tallinn)

vältida ka mõnes Tallinna piirkonnas trammiga sõitmist – näiteks Kopli tramme sooviti võimalusel pigem vältida, sest neis võib olla kodutuid või joodikuid. Üks poiss arvas ka, et ei troll ega tramm pole head lahendused, kuna avarii korral seiskub terve liin, bussid saavad vajadusel siiski ümbersõite teha.



Suurimateks ühistranspordi kasutamist piiravateks **füüsilisteks takistusteks võib pidada liialt pikki vahemaid** näiteks kooli ja kodu vahel. Mõnel juhul liituvad pikast vahemaast tingitud takistused ka ajaliste piirangutega: näiteks algab linna teises piirkonnas asuv huviring koolitundide järel sedavõrd varakult, et ühistranspordiga ei jõuaks laps õigeks ajaks kohale. Nendel põhjustel kasutatakse autot, mõned vanemad lapsed aga tellivad endale kooli järele ka äpitaksosid.

Pikk teekond ja väsitav kooli- ning huviringide päev on põhjustanud juhtumeid, kus uuringus osalenud lapsed on jäänud ühistranspordis magama. Lapsevanematele on sellised juhtumid suured probleemiallikad ja kohati ka põhjuseks, miks pikkade koolipäevade lõpus lapsi autoga koju viiakse. Näiteks räägib 7-aastase Anna ema, et laps on jäänud teel kesklinnast koju Õismäele bussis magama. Tüdruk ärkas alles busside lõpp-peatuses, kus bussijuht lapse äratas ja suuna kodutäna poole kätte näitas. Samal ajal unustas unesegane ja ehmunud laps bussi oma telefoni. Lugu lõppes küll sel korral õnnelikult, kuid tõi lapsevanemale siiski lisamuresid.

Peamise ühistranspordi kasutamist häiriva tegurina märgivad kesklinnas elavad ja koolis käivad lapsed tiptunni tihedat liiklust ja seda, et ühistranspordis on väga palju kaasreisijaid, **sõidukid on puupüsti täis**. Ka häirivad lapsi ootamatused nagu tiptunnist tingitud avariid, mis seiskavad liikluse ja pikendavad kooli jõudmise teekonda. Sellistes Tallinna piirkondades, kus on hea bussiliinide võrgustik (näiteks Lasnamäel), saavad lapsed aeg-ajalt ka busse valida: kui üks buss on liiga täis, oodatakse järgmist, mis on ehk pisut tühjem.

Transpordi-alase info kättesaadavuse ja kasutamismugavuse üle uuringus osalenud ise ei kurda. Sõidugraafikute ja -liinide kohta käivat infot aitavad leida lapsevanemad, vanema vanusegrupi puhul on suureks abiks ka telefon<sup>8</sup>. Osalusvaatlusel jäi aga uurijale siiski silma, et peatustesse kinnitatud **sõidugraafikud asetsevad laste jaoks liiga kõrgel**, tihti tuleb küünitada, et kõrgemal paiknevaid plaane näha.

---

<sup>8</sup> Põhjalikumalt loe alljärgnevast "Info" alapeatükist.



Poiss vaatab sõidu-  
graafikuid, mis on  
peajagu temast  
kõrgemal. Kuid posti  
teisel küljel on veelgi  
kõrgemale kinnitatud  
liinide sõidugraafikuid,  
mida laps kuidagi  
nägema ei ulatu. Foto:  
Ehti Järv

Kõige enam füüsilisi takistusi mainivad Tallinna lapsed, kes sõidavad peamiselt bussidega. Busside puudustena tuuakse välja, et **bussijuhid kiirendavad**, nii et parasjagu busses seisvad lapsed võivad kukkuda. **Kõrged, treppidega bussid** valmistavad väiksema-kasvulistele lastele raskusi, sest nende jaoks on astmed veel väga kõrged. Ilmselt mõjutavad astmetega busside ligipääsetavust veelgi bussipeatused, mille ooteplatvorm on teega tasapinnaline (puuduvad kõrgendatud platvormid), nii et lapsed peavad sisenedes end üles vinnama ja väljudes lihtsalt hüppama. Kõrged bussid takistavad lastel näiteks ka tõukerataste või rulade kasutamist kooliteel. Tervet pikka teekonda kodust kooli ei jõua lapsed veel ise sõita, nad sooviksid vahepeal bussiga mõned peatused edasi sõita, kuid takistuseks saavadki kõrged bussid, mille treppidest ei jaksa lapsed rula või tõukeratast üles tassida. Samuti on takistuseks bussi ronimisel ja maha saamisel rasked koolikotid ja lisakandamid trenni- või pillikoti näol.

**Tajudega seonduvaid takistusi** nimetati samuti peamiselt busside puhul: bussid on tolmused või mustad, pimedad ja kitsad. Need märksõnad joonistusid välja, kui küsisime lemmikühistranspordivahendi kohta ning lapsed oskasid läbi võrdluste kirjeldada meeldivaid ja ebameeldivaid asju. Mõned lapsed kurtsid lisaks ka palavuse üle bussides.

“Bussis on alati nii pime ja seal on imelikke [inimesi]. Aga trammis on valge ja puhas. Tegelikult on kõikides trammides valge ja puhas, aga mulle meeldivad just need kõige uuemad, seal on mõnusad istmed.” (Paula, 9 a, eesti keel, Tallinn)

Lisaks räägiti ka ühistranspordipeatustest kui ebameeldivatest kohtadest, sest inimesed suitsetavad seal tihti. Suitsuhais häirib lapsi ja et seda ebameeldivat haisu mitte tunda, püüavad lapsed end suitsetajatest võimalikult kaugemale hoida.

Sotsiaalsete teguritega seotud probleemkohti nimetatakse Tallinna ühistranspordi puhul mitmeid. Esiteks tekitavad ülerahvastatud bussid lastes **ebaturvalisuse tunnet**, sest kaasreisijad

“Mulle meeldib üksikutes kohtades istuda, aga kui neid ei ole, siis ma laiatan oma kotiga nii, et mu kõrvale ei saa tulla. (Piia, 9 a, eesti keel, Tallinn)

võivad trügida ega pruugi lapsega arvestada. Teiseks probleeme indikeerivaks nüansiks on rühmaintervjuudes sageli mainitud soov istuda ühistranspordis üksinda. See viitab suurema personaalse ruumi vajadusele, aga ka sellele, et lapsed tunnevad end võõra inimesega pinki jagades ebamugavalt.

Üksinda istumise soovi põhjendatakse sellega, et soovitakse **vältida kontakti kõhedust tekitavate inimestega**. Kopli trammis ema juurde sõitev tüdruk näiteks püüab vältida kodutuid või joodikuid seeläbi, et istub pigem trammi eesosas, võimalusel üksikutel istmetel või kotiga laiatades.

Ebameeldivast kaasreisijast eemaldumine (näiteks teise kohta istumine) on lastele samas piinlikkust ja taaskord ka sotsiaalset ebamugavust põhjustav. Lapsed ei julge kõrvalistmelt lahkuda. Teisalt kardetakse olukordi, kus joodikud võivad suhtlema asuda – sellised juhtumid on tüütud, kuid ka ebamugavusi põhjustavad, sest lapsed ei oska sageli olukorrale reageerida. Püütakse tüütut vestluse arendust eirata, mitte vastata, silmkontakti mitte luua, kuid esmajoones püütakse selliste olukordade juhtimist vältida selle kaudu, et "**imelik inimene**" ei saaks lapse kõrvale istuma tulla.

“Ma istun akna alla ja joodik tuleb minu kõrvale istuma. Mul on kahtlane ära ka minna sealt... ma ei lähe maha ju. Ja siis ma pean kogu selle aja seal haisu sees sõitma. (Luukas, 10 a, eesti keel, Tallinn)

Lisaks mainiti, et **bussijuhid ei arvesta lastega** – näiteks on juhtumeid, kus laps on jooksnud bussile, olles kindel, et bussijuht teda märkas, kuid siiski enam uksi ei ava, vaid sõidab peatusest välja.

Oskuste ja millegi mitte oskamisega kerkib ühistranspordi teemas küsimus, kas last on õpetatud ühistransporti kasutama. Noorema vanuserühma osalejate hulgas oli ka lapsi, kes läbivad oma teekonda kas jalgsi või siis viiakse neid kaugematesse kohtadesse autoga. Seetõttu puuduvad neil ühistranspordiga sõidu kogemused, teadmatus ja oskamatus tekitab hirmu hakkamasaamise osas.

**Oskuste ja teadmistega seonduvaid teemasid** lapsed paraku tihti ise lahata ei osanud. Nii näiteks tõi hoopis Anna ema välja, et lapsel on olnud selliseid juhtumeid, kus laps ei teadnud, et ainsa väljuda

“Ma võin siin mingisse tundmatusse peatusesse sõita ja seal seista. Kümme aastat. Ma ei saa aru, kuhu peab minema. (Sofia, 7 a, vene keel, Tallinn)

soovijana tuleb bussis vajutada STOP nuppu. Sellist olukorda ei tulnud varasemalt koos emaga bussisõitu harjutades ette ja kui üksi bussiga sõites buss peatusest mööda sõitis, ei teadnud Anna, mida teha. Laps sõitiski niimoodi mitu peatust kaugemale, enne kui taipas, et peaks STOP nuppu vajutama, et maha saada.

Ühissõiduki kaardi valideerimise temaatika tõstatus samuti peamiselt oskuste ja teadmiste teemadega seoses. Üldiselt teatakse, et oma kaarti peab ühistransporti sisenedes valideerima ja seda ka enamasti tehakse. **Kuid valideerimist peetakse tüütuks kohustuseks.** On ka lapsi, kes tunnistavad, et nad mõnikord kaarti ei valideeri. Näiteks puhkudel, kui kaart on koolikoti põhja sattunud, ei viitsita seda valideerimiseks välja otsida. Kuna üldiselt ollakse kontrollidega väga vähe kokku puutunud, ei tekita mittevalideerimine lastes ka suurt hirmu. Valideerimisel tekivad aga ka muud tüütud takistused: näiteks ei pruugi validaator esimesel korral kaarti lugeda. Kui on kiire ja lapse taga ootab oma kaardi valideerimist veel mitu kaasreisijat, nähakse valideerimist tüütu kohustusena. Räägiti ka lugusid katkistest kaartidest, mida püüti tulutult validaatorist läbi piiksutada. Sellised olukorrad põhjustavad lastes ärevust: muretsetakse, kas äkki on kaart katki, äkki tuleb kontroll peale ja peab trahvi maksma. Ühel poisil on juhtunud selline täbar juhust: just sel korral, kui kaart ei töötanud, tuli peale kontroll, aga siis öeldi talle, et see on esimene hoiatus ja trahvi ei pidanud poiss sel korral maksma.

Ühistranspordi ruumipaigutuse, disaini osas ei osanud lapsed üldiselt veel probleeme välja tuua. Kui, siis soovitaks veel rohkem üksikuid istmeid. Ainult valideerimisega seoses tõstatub probleem: **validaator ja prügikast on halvasti paigutatud** sama posti külge. Rahvast täis ühistranspordis võib juhtuda õnnetusi, sest keegi trügib ja parasjagu valideeritav kaart võib kogemata kukkuda validaatori all olevasse prügikasti:

“Mul oli ükskord niimoodi, et ma hakkasin seda kaarti ära piiksutama ja seal kõrval oli täpselt niuke väike prügikast. Ja siis mingi inimene tuli tõukas mind ja siis minu õpilaspilet lendas täpselt sinna prügikasti. Seal prügikastis oli midagi rõvedat märga, ma ei tahtnud seda sealt ära võtta.” (Frank, 12 a, eesti keel, Tallinn)

## Bussiliiklus linnades ja maakondades

Uuringus osalenud Viljandi, Kohtla-Järve ja Märjamaa laste ühistranspordi kasutamise osas selgusid järgnevad mustrid: 1. Viljandi maakonnas elavad ja maakonna põhikoolis õppivad lapsed sõitsid igapäevaselt maakonnaliinidega kooli ning Viljandi linna lapsed kasutasid linnaliine vaid sõidul linna äärealadele, üldiselt aga liikusid jalgsi; 2. Märjamaa alevikust väljas elavatest lastest umbes pooled kasutavad kas koolibusse või maakonnaliine, ülejäänusid viisid kas vanemad autoga või elasid lapsed koolile piisavalt lähedal, et kõndida jala; 3. Kohtla-Järvel ja selle lähiümbruses uuringus osalenud lapsed tavapäraselt ühistransporti ei kasuta (kooli-huviringi teekond on sobiv jala käimiseks või eelistatakse autoga viimist). Keskustest kaugemal



elavad lapsed kasutavad peamiselt kas maakonnaliine või koolibusse. Linnades või alevikus elavad lapsed olid kohaliku ühistranspordiga vähem kokku puutunud ja seda iseseisvalt kasutanud.

Kui lapsevanemad rääkisid ka ühistranspordi aegade, sõiduplaani ja laste koolipäeva ühildamatuse probleemidest kui ühest peamisest takistusest, siis lapsed seda niimoodi ei sõnastanud. Laste jaoks ei ole see küsimus: buss kas läheb või mitte ja kui ei lähe, tuleb leida alternatiiv (kas oodata kuskil ja teha aega parajaks või paluda vanemaid, et saaks autoga koju).

Viljandi maakonnaliinidel sõitvad lapsed on kogenud **busside sagedast hilinemist**. Rühma-intervjuudes osalenud lapsed toovad mitmeid näiteid, kuidas nad alles bussi graafikujärgsel kellaajal kodust bussipeatusesse liikuma hakkavad, sest teavad juba niigi, et bussid tavaliselt hilinevad. Eraldi tähelepanu said busside istmed: laste meelest on need ebamugavalt sirge seljatoega. Aga vahel on seljatugi ka katki, nii et taga istuja võib kogemata või tahtlikult togida. Intervjuudes esines ka busside palavusest tingitud probleeme: mõnel lapsel võib liiga umbses ja palavas bussis halb hakata.

“Mõnikord ei ole ruumi.  
Ei mahu istuma. Ma  
istusin eelmine reede  
oma õe süles.  
(Sander, 9 a, eesti  
keel, Märjamaa)

Märjamaal uuringus osalenud lapsed probleeme seoses busside hilinemiste või muude ebamugavusi tekitavate olukordadega eriti ei avanud. Koolibussid, millega enamik uuringus osalejaid sõidavad, püsivad graafikus; õigel ajal tuleb olla oma teeotsal või peatuses ootamas. Bussijuht teab juba ise, kust lapsi peale võtta või maha lubada, nii et sellega pole lastel erilisi probleeme olnud. Ainsa probleemina tuuakse välja, et mõnikord on bussid ülerahvastatud, nii et lapsed püüavad üksteise sülle istuda või istekohta sõbraga jagada.

Suuremad murekohad bussiõidu puhul on Viljandi ja Märjamaa lastel seotud **sotsiaalsete aspektidega**. Bussi sisenemine, kaardi valideerimine või pileti küsimine käib bussi esiuksest ja nõuab otsest suhtlust bussijuhiga ning ebameeldivate olukordadena nimetataksegi enim bussijuhtidega seotud juhtumeid. Räägiti lugusid, kuidas **mõned bussijuhid on tõredad** või ei vasta laste tervitus- ja viisakusväljenditele midagi. Ka on juhtumeid, kus lapsed on bussijuhtidelt kaardi maha unustamise pärast pahandada saanud.

Lapsed mainisid, et bussijuhilt võib pahandada saada ka näiteks siis, kui keegi bussis kommi sööb. Samuti on bussijuht keelanud lastel tõukerataste bussi kaasa võtmise.

Uuringus osalenud lapsed Kohtla-Järve piirkonnast ei kasutanud eriti linna- või maakonnaliinide busse, iseäranis mitte oma igapäevastel marsruutidel liiklemiseks. Lapsed mainisid aga kaugliinibusse, mis on seotud positiivsete muljetega. Näiteks meeldib lapsele sõita Lux Expressi bussidega, sest neis saab ekraanidelt multikaid vaadata.

## Auto kasutamine

Paljud eelnevalt mainitud ühistranspordiga seotud pingekohad on põhjusteks, miks nii lapsed kui lapsevanemad eelistavad autot. Rõhutame siiski uuesti, et tuleks kriitiliselt hinnata lapse taustateadmisi – kas ja kuidas on kodus selgitatud, mis alustel peres selliseid otsuseid tehakse. Üldiselt kippusid lapsed näiteks autosõidu eelistamist ühistranspordile põhjendama lihtsalt mugavuse aspektiga. Lapsevanemad tõid aga ühistranspordiga liiklemise puhul välja hommikused kooli hilinemised või siis kaugematest piirkondadest keskustesse tulemise puhul ka liiga vara kooli jõudmise. Uuringus osales ka maal elavaid lapsi, kelle kodu lähedale busse ei sõidagi. Samuti leidsid lapsevanemad, et talvel ja haiguste perioodil on kindlam lapsi autoga transportida, vältimaks külmetus- ja viirushaigusi. Õhtuti trenni või huviringi autoga järele minemist põhjendasid lapsevanemad näiteks halva ühistranspordiühendusega, lapse raskete kandamitega või ka sellega, et õhtul trennist tulev laps on silmanähtavalt väsinud ega jaksaks üksi koju tulla.

Autosõitu tajuvad uuringus osalenud lapsed üldiselt kui **kiiremat liikumisviisi**. Lisaks on autoga soojem liigelda, sest enamasti on lapsevanem juba autoga järel ning ei pea kaua oodates külmetama. Positiivsena toodi intervjuudes välja ka autosõidust saadud ajavõitu, mille tõttu saavad lapsed mõnikord hommikuti kauem magada või jõuavad õigeaegselt huviringidesse. **Autosõit aitab vältida ka näiteks ebamugavust tekitavaid olukordi**, kus hilinemine võiks põhjustada narrimist või muidu ebasoovituid tähelepanu teistelt lastelt. Ka rasked kandamid (koolikotile lisaks trenni- või huviringiasjad) on üheks põhjuseks, miks lapsed autot eelistavad – et mitte raskeid asju ise tassida.

Märjamaa vanema vanusegrupi puhul oli uuringus osalenud laste jaoks auto seotud ka **prestiiži ja staatusega**. Näiteks eelistasid sõbrannad, kes elavad alevist 1 kilomeetri kaugusel, sõita autoga. Kaks sõpra aga sõidavad ühe poisi vanema venna autoga alevi sees kodust kooli.

“Hommikul kõnnin sõbra juurde ja siis lähme sealt edasi autoga kooli. Meid sõidutab mu klassivendade suurem vend. Ja pärast tunde ta tuleb meile järgi ja siis me lähme tagasi koju tema juurde.” (Marek, 14 a, eesti keel, Märjamaa)

Autosõidu negatiivsete külgedena toovad lapsed välja, et palaval suveilmal pole autos mõnus sõita. Samuti võib Kohtla-Järvel kõnni- ja sõiduteede halb seisukord muuta ebameeldivaks ka autosõidu kogemuse. Ka muudab pidev ühe ja sama marsruudi läbimine autosõidu laste jaoks igavaks. Igavuse peletamiseks on sõidu ajal lapsed näiteks oma telefonides.

Päris tihti ma käin bussiga kooli. Aga kui mul on väga raske kott ja nii, siis ma käin oma ema või isaga.

(Anna Bel, 11 a, eesti keel, Märjamaa)





“Sõidame peaaegu kogu aeg ühte ja samasse kohta, mul juba enam muljeid ei ole.” (Igor, 11 a, vene keel, Kohtla-Järve)

Ebamugavusi parkimisel-peatumisel on lapsed autosõidu puhul kogenud siis, kui neid näiteks hommikuti kooli viiakse. Koolide juures on küll parkimist või peatumist keelavad liiklusmärgid, kuid neid siiski eiratakse. Hommikuti on koolide ees väga tihe liiklus, sagedased on ka väiksemad ummikud. See tekitab lastes ebamugavust, näiteks kardetakse autode vahelt üle tee minna.

## Kokkuvõtteks



- Autoga viimist-toomist nähakse mugava, aega säästva liikumisvõimalusena.
- Ühistranspordi kasutamise eeliseks on suurem iseseisvus vanematest.
- Ühistranspordis saab sõites aega veeta telefonis, rääkida sõpradega, lugeda raamatut, kuulata muusikat või magada.
- Tallinnas saab julgem laps, kellel on liiklemisoskusi juba rohkem, ühistranspordiga linna avastada, uusi kohti tundma õppida.
- Paljude uuringus osalenud laste vanemad on neid õpetanud iseseisvalt ühistranspordiga liiklema, ka on lapsevanemad lastele välja printinud vajalikud ühistranspordi sõidugraafikud (nt Tallinnas).
- Kaugliinibussidega on lastel positiivsed kogemused (eriti tänu Lux Ekspressi bussides olevatele nutiekraanidele).
- Läbitavad vahemaad on liiga pikad.
- Ühistransporti ei tule sobival kellaajal.
- Bussid on ebamugavad (liiga kõrgete treppidega, liiga palavad). Nt on kõrgete treppidega ühistransporti sisenemine/väljumine raskendatud väiksemakasvulistel lastel ja raske koolikoti ja trenni- või pillikoti kandmisel.
- Bussides sõitmine võib olla lastele ohtlik (nt bussid kiirendavad, nii et lapsed kukuvad).
- Maakonnaliinide bussid hilinevad.



- Ühistransport on ülerahvastatud.
- Busse tajutakse räpaste, tolmuste, pimedatena.
- Peatuste nimesid ei kuule/öeldakse imelikult või valesti.
- Ühistranspordis kardetakse joodikuid või kodutuid.
- Tallinna ühissõidukites on validaator halvasti paigutatud (validaator on sama posti küljes prügikastiga või tekib validaatori taha sisenedes järjekord, mis pigem soodustab valideerimisest loobumist).
- Lapsed ei tea, kuidas anda märku sisenemise või väljumise soovist.
- Väiksemad lapsed ei oska leida infot liinide ja sõiduaegade kohta.
- Et lapse ettevalmistus ühistranspordiga liiklemisel sõltub praegu suuresti vanema panusest ja oskustest, on see ka ohukoht: lapsed, kelle vanemad vähem aitavad ja panustavad, on halvemas seisus.
- Lastel on olnud ebamugavaid olukordi bussijuhtide halva teeninduskultuuri tõttu.
- Trammi kasutamine on keeruline nooremate laste jaoks, sest minek sõiduteele peatusesse ja peatusest maha tulek võib põhjustada segadust ja hirmu.
- Tallinna ühistranspordi peatustesse kinnitatud sõidugraafikud asetsevad laste jaoks liiga kõrgel.
- Lapsed ei jaksa jalgratast või tõukeratast ühistransporti tõsta, mis vähendab omakorda alternatiivsete liikumisviiside kasutamist.

## Info

### Linnaruumis orienteerumine

Uurisime lastelt ka, kuidas nad leiavad tee linnaruumis ning kas sellega tuleb ette probleeme. Kuigi üks eesmärk oli teada saada, kas viidad, tablood ja muu avalikus ruumis esitatud info on lastele arusaadav, siis intervjuus osalejaid need küsimused ei kõnetanud ning selle kohta nad eriti midagi öelda ei osanud. Küll aga rääkisid lapsed muudest viisidest, mille abil nad linnaruumis orienteeruvad ning ettetulevaid takistusi ületavad. Sealjuures on oluline näiteks ümbritseva keskkonna “lugemine” – liigeldakse tuttavate orientiiride järgi.

Lisaks on lastele, nagu ka täiskasvanutele, on info otsimisel sageli suureks abiks telefon. Telefonist vaadatakse, kuhu ja kuidas minna, millal ja mis bussi või muu sõiduvahendiga. Peab



aga rõhutama, et **telefoni oluline roll** kerkis esile just Tallinna vanemate vanuserühmade puhul, teistes piirkondades ja nooremate laste puhul seda eriti esile ei toodud. Nooremate vanuserühmade puhul ei mängi telefon suurt rolli, kui, siis räägitakse telefonist pigem ajaveetmise kontekstis – saab mängu mängida. Linnas orienteerumiseks seda tihtipeale kasutada ei saagi, kuna selles vanuses ei pruugi neil veel olla nutitelefon või kui on, siis ei ole tihtipeale mobiilne internet sisse lülitatud. **Mobiilse interneti puudumine** on siinkohal takistuseks, mis takistab info kättesaadavust, ei võimalda näiteks telefonist bussiaegu vaadata, tuleb kasutada muid allikaid. Tallinna vanemate vanusegruppide puhul mainis mobiilse interneti puudumist vaid üks osaleja.

Telefoni pole aga alati ka vaja, sest tee leiab ka teisiti ning ümbritsev keskkond võib ka olla juba niivõrd tuttav, et seal orienteerumisega ei teki mingeid probleeme ega vajadust abi otsimiseks.

## Tuttavlikkus

Viljandi, Kohtla-Järve ning Märjamaa puhul võib eeldada seda, et kuna koht ise on piisavalt väike, ei teki lastel tavaliselt vajadust minna enda jaoks tundmatutesse paikadesse, nad tunnevad enda jaoks vajalikke marsruute piisavalt hästi ning seetõttu ei teki ka vajadust kasutada selliseid abivahendeid nagu Google Maps. Samuti on ühistransport piiratud teatud kindlate variantidega ning vajalikke sõiduplaane teab laps sageli peast. Mitmed osalejad toovad esile, et tunnevad oma ümbritsevat piirkonda niivõrd hästi, et seal ei teki äraeksimise võimalust. Tuuakse esile kohti väiksust ja tuttavlikkust:

“Siin on väike ja mul on ka väiksem võimalus siis ära eksida.” (Liis, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

“Tunnen oma linna nagu oma viit sõrme.” (Viktoria, 11 a, vene keel, Kohtla-Järve)

Kui mõnikord satutaksegi esmapilgul justkui tundmatutesse kohtadesse, siis selgub enamasti peatselt, et koht on ikkagi tuttav, aga sinna on jõutud kuidagi teistmoodi kui tavaliselt ning seetõttu vaid näib tundmatu.

“Ma tean ise ka, et see on minu peatus nüüd, see on mulle pähe tuubitud.

(Piia, 9 a, eesti keel, Tallinn)

Ka Tallinna noorema vanuserühma lapsed toetuvad oma teekonnal sageli kohtade tuttavlikkusele, just nagu ka väiksemate linnade lapsed. Kuigi linna või piirkonna heast tundmisest ei räägita, siis oma igapäevast teekonda teavad nad hästi. Lapsed on seda sageli läbinud, neile on pähe jäänud, milliste transpordivahenditega liigelda, millal bussi oodata, kus maha minna.

Nooremate laste puhul ongi linnas läbitavad marsruudid üldiselt samad, iseseisvalt nad uusi kohti väga ei avasta. Ka eksimise korral – seda ikka juhtub – püüavad nad tihtipeale otsida üles tuttava koha, et

siis sealt oma teekonda jätkata. Näiteks kui peaks juhtuma, et sõidetakse õigest peatusest mööda, siis minnakse üle tee ja sõidetakse sama transpordivahendiga tagasi:

“Ükskord sõitsin ühe peatuse mööda kogemata. Noh vaatasin kiirelt tagasisõidu aegu ja kiirelt läksin üle tee ja sõitsin tagasi.” (Ben, 10 a, eesti keel, Tallinn)

Kuigi Viljandi, Kohtla-Järve ning Märjamaa lastel üldiselt tuttavas keskkonnas keerulisi olukordi ei tekigi, siis vajaduse korral pöördutaks abi saamiseks pigem teiste inimeste poole või loodetaks enda mälule, näiteks eksimise korral mindaks tagasi tuttavasse kohta ning püütaks sealt edasi minna.

“Mina lähen sellesse kohta tagasi, mida ma nägin. Kui ma nägin näiteks Rimi, siis ma lähen selle juurde ja tuletan meelde, kuidas edasi minna. Mul alati ainult nii töötab see.” (Viktoria, 11 a, vene keel, Kohtla-Järve)

## Abi küsimine, takistused

Kui ära eksides omal jõul tundmatust olukorrast välja ei pääseta, siis jääb kaks varianti: kas küsida abi möödakäijatelt või helistada vanematele. Enamasti möödakäijate poole pöördumist ei peljata (ühel juhul leiab küll Tallinnas elav 11-aastane poiss, et temal on piinlik võõrastelt abi küsida), aga esile võib kerkida küsimus, kelle poole oleks kõige parem pöörduda. Näiteks tuuakse seda, et välditakse musta kapuutsiga mehi või on kodus õpetatud, et ohutum on pöörduda naiste poole.

Vanematele helistamine on jällegi variant, mida väga kergekäeliselt ei kasutata, pigem püütakse ise hakkama saada ning kui see üldse ei õnnestu, alles siis helistatakse. Mõnikord ei tule helistamine kohe ka pähe. Näiteks räägib üks poiss, kuidas ta vanaema juurde sõites ühel hetkel mõistis, et midagi on valesti, läks trollist maha ning otsis kõigepealt tükk aega õiget teed, alles poole tunni või tunni pärast tuli talle meelde, et võib ka helistada.

Mõnikord takistavad iseseisvat orienteerumist teadmatus, oskuste puudus (kas siis tegelik või tajutud). On hirm võõraste kohtade ees, kartus, et võõras kohas ja olukorras ei osata midagi peale hakata. Seda võib seletada **kogemuse puudumisega** – iseseisvalt pole linnas veel eriti liigeldud.

Isegi kui see otseselt ei takista, siis siiski võib olla häiriv, kui infot edastatakse kuidagi arusaamatult. Üks Viljandi poiss toob näite, et bussisõidul nii kuvatakse kui öeldakse peatuste nimesid kuidagi veidralt, moonutatult. Kuigi teda ennast see ilmselt eriti ei mõjuta, kuna marsruut on tuttav, siis esmakordsel sõidul võib see kindlasti segadust tekitada.



## Sõltumine telefonist

Vanemate vanuserühmade lapsed Tallinnas kasutavad suuresti Google Mapsi ning Tallinna ühistranspordi sõiduplaanide lehekülge<sup>9</sup> ning toovad need linnas orienteerumise puhul esimeste abivahenditena välja, mõned, kellel vaja, vaatavad sõiduplaane ka Elroni kodulehelt. Eriti just Google Maps ja Tallinna sõiduplaanide lehekülg aitavad lapsi linnas orienteerumisel väga palju ning neid kaht omavahel kombineerides leitakse ühelt poolt vajalikud suunajuhised ning teiselt poolt bussi-, trammi või trolliajad kiirelt ja lihtsalt.

“Ma tavaliselt olen nagu kodus, pean kuskile minema. Ma olen nagu “nii, Google Maps, palun aita mind!” Ja siis, kui see ei ole niimoodi, kui ma pean lihtsalt mingi ühest kohast teise sõitma, ma tean, et tramm käib siit sinna, siis ma lihtsalt lähen sinna, vaatan nendelt, kuidas öelda, sõiduplaanidelt, millal see läheb ja siis ootan seal võib olla mingi 5 minutit ja siis kütan minema.” (Klaus, 11 a, eesti keel, Tallinn)

Tallinna gruppide vanemad lapsed toovad esile, et nad ei eksi ära, kuna neil on ju **telefon ja Google Maps**, see aitab alati hädast välja. Kui nad midagi ei tea või ei leia, siis vaadatakse sealt.

“

Mul on üks kord telefoniaku otsa saanud, kui ma ära eksisin.

Ma olin trammipeatuses, ma vaatasin, mis peatust ma tean, kas ma saan kuhugi minna. Siis ma sain koju.

(Hanna, 12 a, eesti keel, Tallinn)

Iseasi on see, kui telefonil peaks aku tühjaks saama. Siis kulub ära ka teistmoodi orienteerumise oskus – kas küsitakse abi teistelt inimestelt või leitakse muul viisil tee. Üks tüdruk toob näite:

Nooremad lapsed, kellel on telefonis ka mobiilne internet, küll võivad samuti seda info otsimisel ja orienteerumisel kasutada: “mul oli vaja minna oma vanaema töö juurde aga ma täpselt ei teadnud kuhu. Ma tean, kus see asub, aga veel määrisin saab vaadata, mis bussiga sõita. Ja ma vaatasingi, mis bussiga ma sinna saan sõita” (Andrei, 9 a, vene keel, Tallinn).

## Keelelised takistused

Venekeelsete laste puhul saab piisava eesti keele oskuse puudumine nende jaoks mõnikord takistuseks. Ebapiisav keeleoskus raskendab info kättesaadavust ning võib tekitada keerulisi olukordi. Lapsed ise pigem arvavad, et neil selliseid olukordi sageli ei teki, kuna tihtipeale on olemas ka venekeelne informatsioon või siis on võimalik kellegi abile loota. „Tavaliselt ma olen sellistes kohtades [kus puudub venekeelne info] kellegagi koos. Oli, ma arvan, viis-kuus korda, kui ei olnud venekeelset tõlget ja ma ise ei saanud millestki aru. Koolis viidi ekskursioonile, öeldi, et kõik on eesti keeles. Jõudsimme kohale, kõik oli eesti keeles, midagi ei tõlgitud. Aga püüdsime

<sup>9</sup> <https://transport.tallinn.ee>

aru saada, sest pärast olid selle kohta veel küsimused ja pandi hinne.“ (Aleksander, 12 a, vene keel, Tallinn). Selles olukorras oli abiks ka tehnoloogia – Aleksander ütleb, et tolle ekskursiooni puhul oli suur kasu sellest, et ta lindistas jutu üles ning hiljem lindistuse abil siis tõlkis, et aru saada. On ka muid juhte, kus **info jõuab lasteni n-ö hiline misega**: näiteks küsitakse kodus hiljem vanemate käest järele või uuritakse internetist selle kohta, mis arusaamatuks jäi.

Eelkõige aitavad keeleprobleemide korral ikkagi inimesed – perekonnaliikmed, sõbrad. Näiteks kui võõras linnaosas ära eksides on kaasas sõber, kes räägib eesti keelt, on just tema selleks, kes saab teistelt teed küsida, seetõttu jõutakse suuremate raskusteta koju. Või siis ollakse koos vanematega, kes eesti keelega aitavad. **Abiks on ka inglise keel** – Aleksander toob näite, et ta saab inglise keelest paremini aru, kuna seal on rohkem tuttavaid sõnu ning kuna sageli leiab avalikus ruumis ka ingliskeelse info, siis päris hätta ei jää. Pigem võib keeruline olla poes või kaubanduskeskuses, seal on rohkem eelkõige eestikeelset informatsiooni. Näiteks kaubanduskeskuse plaanid, kus on vaid eestikeelne info.

## Kokkuvõtteks



- Lapsed oskavad ümbritsevast keskkonnast infot koguda – kui juhtutakse ära eksima, osatakse tuttava ümbruskonna abil piisavalt infot leida, et end tagasi õige tee peale juhtida.
- Lapsed, kellel on telefonis ka mobiilne internet, saavad ja oskavad seda info otsimisel ja orienteerumisel kasutada. Eelõige kasutatakse Google Mapsi, Tallinna ühistranspordi sõiduplaanide lehekülge ja Elroni kodulehekülge. Telefon on laste jaoks oluline info otsimise vahend.
- Venekeelsed lapsed, kes mõnikord eestikeelse informatsiooniga hätta jäävad, saavad üldiselt loota kas mõne parema keeleoskaja või tehnoloogia abile, samuti on abi inglise keele oskusest.
- Mõnikord saab linnas orienteerumisel takistuseks oskamatus iseseisvalt liigelda ning teadmatusest tingitud hirm võõraste olukordade ees (kuna seni on liigeldud peamiselt lapsevanema abil ja toel).
- Venekeelsete laste puhul saab piisava eesti keele oskuse puudumine nende jaoks mõnikord takistuseks info leidmisel ja sellest arusaamisel.





## Õpikeskkonnad

Koolis ja huvikoolides veedavad lapsed valdava osa oma päevast, mistõttu on need ruumid neile nii tuttavad ja harjumuspärased, et kohati on neil keeruline mõtestada, kas ja miks võiks midagi teistmoodi olla, seda eriti just nooremal vanusegrupil. Teisalt aga ollakse mõnikord kriitikaga eriti teravad just seetõttu, et nii suur osa päevast tuleb olla ebameeldivates või ebamugavates tingimustes. Noorema vanuserühma puhul võib täheldada ka seda, et soovid ja võrdlused tulevad mõnikord vahendatud kogemuste kaudu. See tähendab, et näiteks klassijuhataja on käinud õppereisil Norras ja pärast lastele jutustanud, et ühes koolimajas oli õue tehtud kunstmuruga plats, kus lapsed said vahetunni ajal vahetusjalanõudega käia. Või siis on mõnes teises koolis õppiv sõber või sugulane rääkinud, et neil saab vahetunnis istuda pehmetel kott-toolidel. Niisugusest vahendatud kogemusest saavad just väiksemad lapsed inspiratsiooni ja teevad ettepaneku, et ka nende koolis võiksid sellised asjad olemas olla.

Õpikeskkondade ligipääsetavusega seotud kogemused, kitsaskohad ja ettepanekud oleme samuti jaotanud viide kategooriasse: füüsilised, emotsionaalsed (tunnetuslikud takistused, nt hirm või vastikus), sotsiaalsed (sh normid, võimupositsioon), oskustega seotud ja tajudega seotud aspektid. Need kategooriad aitavad paremini avada ligipääsetavusega seotud probleemide mitmetahulisust.

Eraldi tähelepanu tahame juhtida ka sellele, et noorema vanuserühma lapsed ei oska teatud füüsilise keskkonna aspekte vestluse käigus mõtestada, aga osalusvaatlusega näeb uurija, et need kohad on siiski problemaatilised. Näiteks ei rääkinud Anna (7 a, vene keel, Tallinn) kordagi ise sellest, et tal oleks koolimajas uste avamisega probleeme. Kui Anna aga koos uurijaga koolimaja peal ringi käis, tuli mitu korda ette seda, et uurija pidi aitama lapsel uksi avada, sest ise laps seda lihtsalt ei jaksanud. Suure tõenäosusega oli tegemist tuleohutusnõuetele vastavate ustega. Seega seavad koolid, mis asuvad vähemalt sajandivanustes hoonetes, juba iseenesest lastele takistusi, ilma et lapsed ise oskaks neid takistusi tähele panna. Seega tasuks mõelda, kas sellised hooned on õpikeskkonnana üldse sobilikud ja kui üldjoontes siiski on, teha mingid hooneosad lastele ligipääsetavamaks (nt kuidas planeerida laste teekond selliselt, et nad ei peaks rasketest udest läbi käima).

## Kool

Terve Eesti pealt ei leia ilmselt kahte ühesugust kooli, ometi on laste kogemused ära-vahetamiseni sarnased. Mõne jaoks on probleemid lihtsalt valulikumad kui teise jaoks. Parema ülevaate andmiseks analüüsimise kõigepealt kooliga seonduvaid üldisi probleeme, seejärel aga



liigume juba täpsemalt koolimaja eri osade juurde. Nendeks on: klassiruumid, tualettruumid, söökla, võimla ja pesuruumid.

## Ruumipuudus

Veidi üllatuslikult jooksis peaaegu kõikidest rühmaintervjuudest mingil moel läbi **ruumipuuduse** temaatika. Mõnes koolis on see seotud ootamatult suure õpilaste hulgaga, kui näiteks ühe klassi asemel on vastu võetud kaks klassitäit lapsi. Teises koolis võib muidu ruumi olla küll, aga mingil põhjusel ei ole omas majas näiteks võimlasaali, nii et lastel tuleb käia kas kahe maja vahet või mõnel juhul sõita kehalise kasvatuse tundi lausa bussiga. Väiksemad lapsed on sellise olukorraga harjunud, sest nad on niimoodi kogu aeg teinud ega oskagi muud tahta. Näiteks ühes Tallinna väikeses koolis õppiva algklassi poisi jaoks on juba tavapärane see, et kui on kehalise kasvatuse tund, siis tuleb klassiruumis riided vahetada ja bussiga võimlasse sõita. Mugavuse-ebamugavuse mõiste on tema jaoks veel tundmatu. Samamoodi on Viljandi algklassi poisi jaoks tavaline see, et kehalise kasvatuse tunni jaoks tuleb alla rõivistusse minna, õueriided selga panna ja õpetajat oodata, et siis koos umbes 5-minutilise jalutuskäigu kaugusel asuvasse teise, suurte laste majja võimlasse minna. Vanema vanuserühma laste jaoks on selline edasi-tagasi voorimine aga nii **füüsiliselt kui ka emotsionaalselt kurnav** ja nad väljendavad seda. Näiteks Hanna (12 a, eesti keel, Tallinn) räägib, et kuigi nende klass peaks olema juba suuremate laste (alates 5. klassist) majas, ei ole seal piisavalt ruumi, nii et tema klassil tuleb **iga päev kahe maja vahet käia**. Kõige hullemad on esmaspäevad, kus tema sõnul on **“kaks tundi väikeses, kolm tundi suures ja kaks tundi väikeses”** ehk siis peab ta lausa mitu korda kahe maja vahet silkama.

Ruumipuudusega on tihedalt seotud ka need korrad päevas, kus **suur rahvamass liigub korraga ühes suunas**, näiteks hommikud rõivistus ja söögivahetunnid. Nendel aegadel oleks voolavust just tarvis suurendada, aga ühes koolis on juba sissepääsu juures ummikud, sest sinna pandi pöörikud ehk kolm metalltõketega väravat, mis aeglustavad kiirel ajal liikumist veelgi. Samamoodi on söögivahetunni ajal võimatu treppidest liikuda, sest kella helisedes **“tuleb võidujooks, kes saab esimesena selle kandiku juurde, et saaks toidu kätte”** (Hanna, 12 a, eesti keel, Tallinn). Mõnes koolis peabki osa lapsi sööma oma klassis, sest koolipere lihtsalt ei mahu sööklasse ära. Nendes koolides tuuakse toit kandikutega ukse taha, lapsed võtavad oma toidu ja söövad klassis ning viivad pärast nõud kandikutega sööklasse tagasi.

**Rõivistute suhtes on lapsed eriti kriitilised** – hommikuti pole seal üldse ruumi, aga ka muidu on üldiselt kitsas, paari lapse sõnul on rõivistu lausa **“ebareaalselt väike”** (Sergei, 12 a, vene keel, Tallinn). Näiteks Viljandi vanema vanuserühma lapsed toovad välja, et **nagid on liiga lähestikku**, nii et vahepeal ei õnnestu oma kehalise kasvatuse riiete kotti kätte saada, sest teiste joped on sinna peale kuhjunud. Nagide paigutuses on üldiselt arvestatud laste vajadustega, seetõttu ei toonud lapsed välja, et nagid oleksid liiga kõrgel või madalal. Kuigi rõivistus on üldjuhul ka pingid, hoiavad lapsed seal oma





seljakotte, nii et istuda polegi võimalik. Ka võivad rõivistus pinkidel ees olla täiskasvanud, kes kedagi ootavad. Kõige rohkem **kardetakse rõivistus aga asjade varastamist**, nii noorema kui ka vanema vanuserühma lastel on kogemusi sellega, et mingid asjad, näiteks jalanõud, on kaotsi läinud. Mõnes koolimajas aga ei ole üldse ühist rõivistut, vaid igal klassil on selle jaoks oma ruum või siis ongi oma klassis kapid. Mõnel juhul on ruumipuudus lahendatudki kappidega, aga need kapid on paigutatud keset koridori, nii et kui vahetunni ajal sealt midagi võtta tahetakse, siis tõkestatakse koridoris teiste liikumist. **Kitsaste koridoride** tõttu võib juhtuda ka nii, et klassiust lahti tehes võivad nooremate klasside õpilased uksega pihta saada, sest nad ei oska veel arvestada, et keegi võib ootamatult ukse lahti teha.

“Meil on klass ja kui sa lähed klassi, siis seal on kapid, mida viiendikud kasutavad. Ja meil on umbes sama aeg, millal me ära lähme. Ja siis nad kogu aeg on ees meil ja meil on nii raske sealt läbi pugeda.” (Janne, 11 a, eesti keel, Tallinn)

Sagimisega seondult häirib lapsi ka üldine **lärm või sumin**, mis koolimaja pealt kostab. Nii näiteks tundub mõnele lapsele, et koolis on liiga palju inimesi ja vahetundides on liiga lärmakas. Sofia (7 a, vene keel, Tallinn) ütleb, et koolimajas on “**nii suur lärm, et vaikselt, normaalselt rääkida on võimatu**”. Lapsi ehmatavad ka **ootamatud helid**, nt tuletõrjealarm, mille mõni ulakam õpilane on mänguhoos tööle pannud. Lärm ei ole aga seotud ainult vahetunniga, vaid ka tundide ajal on aeg-ajalt teistest klassidest mingit kopsimist või trampimist kosta. Hullematel juhtudel on kontrolltöö ajal muusikaklassist ka valjuhäälsel räppi kostnud. Laste jutust on aru saada, et igasugused valjemad ja ootamatud helid-hääled väsitavad neid, nii et akustilise poole peale tasub planeerijatel igal juhul mõelda.

Võiks olla, et on puhkenurgad, et kui sa oled väga väsinud, siis seal on mingid padjad ja lugemiskohad ja siis sa saad seal ka pikali visata, mängida, raamatut lugeda.  
(Eneli, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

Kogu selle tunglemise ja sagimise taustal **otsivad lapsed seda**

**oma kohta**, kus olla, seda nii nooremas kui ka vanemas vanuserühmas. Nii igatseb mõni laps endale kappi, kus ta saaks kõiki oma asju hoida. Ühelt poolt lisaks see turvatunnet, sest siis ei pea vargusi kartma, teisalt oleks see koht, mis tõesti ongi lapse enda oma, sest muid võimalusi oma koha loomiseks koolid eriti ei paku. **Eriti jännis ollakse oma koha leidmisega aga vahetundides**, kus klassis olla ei tohi, aga koridori peal pole ka kusagil olla, nagu ütleb Karmen (11 a, eesti keel, Viljandi): “**No ütleme nii, et ma muudaks seda, et oleks nagu oma klass, kus sa saaksid vahetundides olla. Nagu et me peame koridori peal olema, vaata**”.

**Koridori peal olevad pingid on kas ebamugavad** või alati täis, olgu siis lapsi või seljakotte. Oma kohaga on rohkem vedanud lastel, kelle ema-isa töötab koolis õpetajana, sest



neil on võimalus vahetund mööda saata ema-isa klassiruumis. Mõnes koolis on küll ka puhkenurgad, aga tavaliselt on seal keegi teine juba ees, nii et ikkagi **tuleb niisama koridoris seista või siis põrandal istuda**. Seda oma kohta, olgu selleks siis puhkenurk või eraldi klassiruum, soovivad kõik lapsed: kohta, kus nad saaksid kas pikutada ja raamatut lugeda või siis lihtsalt istuda ja teistega mängida või juttu ajada. Väiksemad lapsed on selles osas lihtsalt fantaasiarikkamad ja tahavad endale koolimajja Harry Potteri puhketuba või turnimisväljakut.

Kuigi on ka neid koole, kus ruumi on lähedalt, on ruumipuudus oluline ligipääsetavust mõjutav tegur. Lapsed saavad oma tegemised küll kuidagi aetud, aga intervjuudest kumab läbi soov, et ruumi oleks rohkem. Kui ruumipuudus käib kogu koolikeskkonna kohta üldiselt, siis allpool keskendume täpsemalt koolis olevate ruumide ligipääsetavusele. Kajastame neid ruume, mille kohta lapsed ise rohkem mõtteid jagasid: klassiruumid, tualettruumid, söökla, võimla ja pesuruumid.

## 1. Klassiruumid

Klassiruum on eriti noorema vanuserühma jaoks see turvaline koht, kus ennast lähedalt tunda. Kahjuks aga võivad õpetajad seda turvatunnet rikkuda, kui **vahetavad klassis kohti**, mis laste sõnul on üsna sagedane nähtus. Vanem vanuserühm pole sellest eriti häiritud, sest neil vahetatakse kohti võib-olla üheks-kaheks tunniks, nooremal vanuserühmal tuleb aga uue pinginaabriga toime tulla pikema aja jooksul. Emotsionaalselt eriti keeruliseks teeb aga asja see, et aja möödudes harjutakse uue pinginaabriga ära, aga siis vahetatakse uuesti kohti. Mõni laps ei tule sellega üldse toime ja vajaks kindlat istumisplaani, teine laps aga kurdab, et pole kordagi oma sõbraga koos istuda saanud. Kuigi kasvatusliku meetodina on ilmselt hea, et laps tutvub kõigi klassikaaslastega lähemalt, vajavad eriti noorema vanuserühma lapsed mingit turvatunnet, seega tasuks istumisplaanide muutmise süsteem kuidagi ümber korraldada.



“Meil on laudadel nimesildid ja õpetaja vahetab umbes iga kuu laudu. Nii et me istume kogu aeg erinevate inimestega koos, aga ma ei ole saanud kordagi oma parima sõbrannaga koos istuda” (Lisandra, 8 a, eesti keel, Tallinn)

Mõlema vanusegrupi lapsed toovad aga välja palju füüsilisi aspekte, mis võiksid klassiruumides paremad olla. **Kõige rohkem kurdetakse kõvade ja madalate toolide üle**, mille peal istudes jäävad istmik ja selg valusaks, sest tuleb laua kohale kummarduda. Selleks et pehmem istuda oleks, paneb üks laps vahepeal käed istmiku alla. Mõnikord on **toolid ka eri kõrgusega**, nii et tundub, nagu peaks pinginaabrile alt üles otsa vaatama. Vanematel tüdrukutel on aga probleeme sellega, et sukkpükse kandes tuleb **vanadel katkistel puidust toolidel** liikumatult istuda – pisimagi liigutuse korral on sukkpükstes auk. Kui klassiruumis

isegi ongi mõned kott-toolid, käib nende peale tihe rebimine ja kui tunni ajal näiteks filmi vaadatakse, peab kott-toolist kümne küünega kinni hoidma, et keegi seda sinu alt ära ei napsaks. Kõige suuremaks probleemiks on aga see, et **toolid kriuksuvad**. Kriuksumine iseenesest polegi see, mis lapsi kõige rohkem häirib. Hoopis suurem mure on, et õpetaja ei mõista, et lapsed ei kriuksuta toole meelega. Nii et iga väiksemagi heli peale võib õpetaja käest pahandada saada.

Teiste vahendatud kogemuste kaudu unistavad lapsed ka parematest õppetingimustest. Näiteks sooviks nii mõnigi laps, et ka nende väikeses koolis oleksid samasugused meekärjekujulised lauad nagu pealinna koolides, nii et neid saaks ruumis hõlpsalt ümber paigutada ja rühmatöid teha. Siit on selgelt näha, et lapsed **tajuvad ebavõrdsust ja tahavad ise ruumikujunduses kaasa rääkida** ning olla koolis võrdsed partnerid. Praegu näib, et klassiruumis kehtib hierarhia, st õpetaja on klassi ees autoriteet, ja tunnetuslikult istuvad esipinkides eeskujulikumat õpilased ning tagapinkides üleannetumat, kuigi rohkem oleks tarvis rõhuda just demokraatlikule ruumilahendusele, et kõik oleksid võrdväärselt kaasatud. Seega tasuks laste soove klassiruumi kujundamises igal juhul kuulda võtta, sest nad teavad küll, mis neile meeldiks.

“Ükskord õpetaja rääkis, et oli mingi Tallinna kool, et lauad on sellise kujuga, nagu on meekärjetükk. Ja kui lauad kokku panna, siis on nagu meekärg. Ja siis seal on hästi kõrged toolid ja siis kui õpetaja vaatab, siis ta ei pea kummarduma.” (Iti, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

Osades klassides, mis on nagu vanemad, on nagu sellised puidust toolid. Siis kui on aktusepäev ja sukad on jalas ja kui sa isegi natukene liigutad, siis see tõmbab kõik katki.  
(Renate, 14 a, eesti k, Tallinn)



”Meekärje tükkidest”  
klassiruum. Foto: Ehti  
Järv.

Nagu eespool mainitud, on õpetaja kui täiskasvanu klassiruumis autoriteet, kellele laps ei ole harjunud vastu rääkima või ei julge seda teha. See võib nende jaoks ka klassiruumis ebameeldivaid olukordi tekitada. Näiteks on ühes Viljandimaa koolis eesti keele õpetaja, kelle klassis on pidevalt higilõhn, sest õpetaja ei luba mingil lastele selgusetul põhjusel klassi tuulutada. Enamasti ei jää neil taaskord üle muud kui higilõhn välja kannatada, mõnel heal juhul, kui õpetajat parasjagu klassiruumis pole, õnnestub neil aken veidikeseks ajaks lahti teha ja olukorda parandada.

Kõigele eelnevale lisaks võib laste jaoks **klassiruumis häiriv olla ka valgus**. Eriti ebameeldivad on lambid, mis vilguvad või teevad häält, kuigi sellega harjub lõpuks ära. Mõnes klassis on aga valgus nii ere, et seda võrreldakse lausa kaubanduskeskuse valgustusega. Ereda valguse mõjul võivad aga silmad valutama hakata, mis on küll asi, mida üheski koolis juhtuda ei tohiks.

## 2. Tualettruumid

Ühe kõige tõsisema probleemina jooksis uuringust läbi tualettruumide kehv seisukord. **Füüsilise aspektina** toovad lapsed eelkõige välja seda, et **tualettruumid on halvasti disainitud**. Näiteks

on boksismõnikord nii vähe ruumi, et poti peal istudes puutuvad põlved vastu ust, ja tuli läheb automaatselt kustu, kuigi inimene on ikka veel ruumis sees.

Uksed kiiluvad sageli kinni või ei käi üldse lukku, aga kui käivadki, siis on neid võimalik mündi või pikema küünega väljastpoolt lukust lahti keerata, mis omakorda puudutab emotsionaalset tasandit – **lastel on tualetti minemise ees hirm**, sest kunagi ei tea, kas keegi tuleb ja keerab ootamatult ukse lahti või mitte. Tualettruum tundubki olevat natuke eikellegimaa, kuhu täiskasvanu silm enamasti ei ulatu, nii et lastel on seal võimalik kõike proovida. Näiteks on seal kontrolltöösid

“Natuke on  
vetsupotid uksele  
lähedal. Kui sa teed  
ukse lahti, siis sa  
oled juba vetsupotis.  
(Marii, 11 a, eesti  
keel, Viljandi)

põlema pandud ja praekartuleid põrandale loobitud, ühes koolis panid mingid vanemad poisid tualettruumi üles lausa kaamera, et filmida, kuidas teised poti peal käivad. Nii **kehvad lukud kui ka kabiiniukse ja põranda vahele jäetud suur vahe** loovad aluse kõikvõimalikeks mängudeks, lollitamisteks ja mingil määral ka kiusuks, mille võib tuua sotsiaalse tasandi alla. Näiteks tunnistab üks fookusgrupis osalenu, et on ka ise teistel salaja uksi lukust lahti keeranud ja siis minema jooksnud. Mõned vanema vanuserühma lapsed aga räägivad, et kabiiniukse ja põranda vahele jäävast vahest mahuvad eriti hästi läbi just väiksemad, 1.–2.klassi lapsed, kes siis uksi oma lõbuks seestpoolt lukku keeravad, et vanemad lapsed peaksid vaeva nägema ja kuidagi ukse vahelt sisse roomama.

“Me peame esimese klassiga seda WC-d jagama ja siis nad keeravad selle lukku ja lähevad sealt alt läbi ja siis meie peame kuidagi selle lahti saama.” (Angela, 12 a, eesti keel, Viljandi)

Tualettruumis ei saa kuidagi mainimata jätta ka tajusid, sest eraldi rõhutavad lapsed seda, et **WC-s on ebameeldiv lõhn ja et ruumid on tihtipeale räpased**. Kuigi on lapsi, kelle meelest on tualettruumid korras ja kes räägivad, et koristaja käib mitu korda päevas ja hoiab ruumid puhtad, on valdava enamiku laste kogemus siiski vastupidine. Kõige rohkem valmistab lastele muret hais – Luukas (10 a, eesti keel, Tallinn) näiteks ütleb, et WC-sse “**ei saa ilma nina kinni panemata minna**”. Ka tuuakse välja, et tualettpoti peal on uriinitilgad, prill-laud on täiesti musta värvi, pidevalt loobitakse paberit maha ja põrand kleebib. Kõik sellised asjad jätavadki lastele mulje, et tualett ei ole puhas ja sinna minemine valmistab ebamugavust.

### 3. Söökla

Tajudega seonduvalt toovad lapsed välja, et sööklas on tihtipeale külm. Peamiselt seetõttu, et radiaatorid ei tööta, aga ühes koolis ka seetõttu, et lisaks kooliperele võivad söömas käia teised alevi inimesed ja kuna uks on kohe söökla küljes, puhub edasi-tagasi voorivate inimeste tõttu uksest pidevalt külma õhku sisse. Veel tuleb välja, et söökla ventilatsioon on tihtipeale puudulik, mis omakorda tähendab seda, et mingid **tugevamad lõhnad levivad üle kogu koolimaja**. Ebameeldiva lõhna tõttu on nendel päevadel keeruline tundides keskenduda.

**Tajud segunevad ka sotsiaalsete normidega.** Näiteks ühes koolis kajab sööklas nii hullusti, et lastel on omavahel rääkimine ära keelatud ja kes sellest keelust üle astub, peab karistuseks lauad ära koristama. Söömise ajal suhtlemine on aga üks põhilisi kohti, kus inimesed üldse üksteist tundma

Meil on söökla hästi väike ja seal kajab. Me ei või sööklas üldse rääkida, muidu kajab. See on hästi nõme. Ja see, kes räägib, see peab jääma pärast söömist koristama.  
(Luukas, 10 a, eesti keel, Tallinn)

õpivad ja tihedamaid sotsiaalseid suhteid loovad. Seega tuleks söömise ajal suhtlemist just julgustada, mitte piirata, ning lahendada söömiseks mõeldud ruumide akustika selliselt, et omavahel oleks võimalik segamatult rääkida.

**Lärm ja sagin** on aga enamikus koolides söögivahetunni tavapäraseks saatjaks. Kogu selles saginas võib aga õnnetusi juhtuda. Kuigi mõnes koolis on toit juba laua peale pandud, tuleb teistes koolides kandikuga järjekorras seista. Lastel on palju lugusid sellest, kuidas keegi on nende kandiku ümber ajanud, mis tähendab, et tuleb saba lõppu minna ja uuesti oma toitu oodata. Mõnikord jääb seetõttu söömiseks väga vähe aega.

“Mul oli paar nädalat tagasi nii, et ma läksin võtsin sööklast oma toidu ja siis mingi laps tuli oma kendamaga ja siis põhimõtteliselt lõi sellega minult söögi käest ära. Mu taldrik lihtsalt lendas. No ma olin kuri. Ja siis ma pidin rivis veel mingi 20 minutit ootama.” (Rasmus, 12 a, eesti keel, Tallinn)

**Sotsiaalseid norme ja võimusuhteid**, millega lapsed sööklas arvestama peavad, on aga veelgi. Kõigepealt peavad lapsed kokku puutuma “**kurjade sööklatädidega**”, kes kontrollivad seda, kui palju laps midagi sööb ega lase tal ise otsustada. Laps tunneb end seejuures võimetuna ja isegi, kui toit talle ei maitse, ei ole tal **õigust täiskasvanule vastu seista**. Kuna koolitoiduga ei ole lapsed rahul, püüab mõni neist enne päriselt sööma minemist vaikselt välja uurida, mis täna üldse süüa pakutakse. Selleks hiilib ta mõnel varasemal vahetunnil sööklasse. Just nimelt: hiilib ja püüab märkamatuks jääda, sest kui mõni õpetaja peaks teda märkama, hakkaks ta kohe küsima, et miks laps ei söö, ja püüaks last sööma meelitada. Kuigi sellisel juhul last otseselt sööma ei sunnita, tekitab selline keelitamine lapses siiski ebamugavust, sest ta ei ole harjunud täiskasvanule vastu rääkima.

Vanema vanuserühma laste murekohaks on veel see, et nende **söögivahetund algab üsna hilja**,

nii et neil tuleb tühja kõhtu kannatada. Kuigi see ei ole otseselt ligipääsetavuse küsimus, mõjutab tühi kõht laste enesetunnet ja see on probleem, mille nad ise välja tõid, seega tasub sellel teemal siiski peatuda. Tühja kõhu leevendamiseks püüavad lapsed mõne varasema vahetunni ajal sööklas käia, et leiba võtta. Siingi võivad nad aga ummikusse sattuda, sest mõnele õpetajale ei meeldi, et niimoodi leiba võtmas käiakse, ja kui talle vahele jääda, siis saadab ta lapsed sööklast välja. Nii jääb justkui mulje, et lapsed teevad midagi keelatud. Kuna õpetaja on autoriteet, ei jäägi lastel muud üle kui oma söögivahetunnini näljakorinat kannatada.

“Meil on söögi-  
vahetund peale viiendat  
tundi. Me käime peale neljandat  
tundi sööklas, et sealt leiba  
võtta. Aga vahest seal on üks  
kuri kehalise kasvatuse õpetaja  
ja siis ta alati saadab meid välja.  
(Kelly, 14 a, eesti keel,  
Tallinn)



Kõigi eelnimetatud aspektide kõrval on mõnes sööklas ka füüsilisi takistusi. Näiteks tuuakse välja, et sööklasse saamiseks tuleb kõigepealt **oma õpilaspilet läbi piikсутada**, mis toob endaga kaasa järjekorrad. Lastele jääb aga arusaamatuks, miks nad üldse õpilaspiletit piikсутama peavad – see tundub neile tülikas. Kui juhtub, et õpilaspilet on maha jäänud, saab sööklas oleva õpetaja käest kõigepealt pahandada ja siis piikсутab õpetaja oma kaarti, et laps ikkagi sööma saaks. Tõenäoliselt aitab õpilaspileti läbi piikсутamine tagada, et söömas käiksid ainult need lapsed, kes on lõunasöögi eest tasunud, või siis võib see aidata koguda statistilisi andmeid. Kuna aga see tegevus on lastele arusaamatu ja tülikas, tasuks mõelda, kas vajaliku teabe kogumiseks leidub mõni teine viis, mis ei tekitaks lastele sööklasse minekul lisatakistusi.

#### 4. Võimla

Eespool, kooli üldise kirjelduse juures selgitasime, et ruumipuuduse tõttu toimuvad nii mitmeski koolis kehalise kasvatuse tunnid teises majas. Seega sellel siin rohkem ei peatu, vaid toome välja üksnes need aspektid, mis on otseselt seotud võimla enda seisukorraga, mitte sellega, kui kaugel ta koolimajast asub.

Võimla puhul tulevad välja ainult füüsilised aspektid. Peamiseks probleemiks näib olevat see, et **saal ise on väga väike**, nii et ruumi liikumiseks ei ole. Näiteks ei saa korralikult rahvastepalli mängida, sest kaptenina pole lootustki kunagi kedagi vastasmeeskonnast välja visata – pole lihtsalt ruumi kätt korralikult välja sirutada ja hoogu võtta.

Ka **disainilahendus pole alati kõige läbimõeldum**. Näiteks on ühes koolis võimlas ikka veel lakitud puitpõrandad, nii et kui peaksid palli püüdes ennast põrandal libistama, võid oma püksid ära lõhkuda. Või siis on kandetorud seinale jäänud, nii et kui tahad palli vastu seina põrgatada, võib see kogemata vastu toru põrgata ja siis lendab pall saali teise otsa, kuhu tuleb sellele järele minna, nii et rütm on natukeseks ajaks rikutud.

“Ma lõhkusin täna oma teised püksid ära seal. Vaata, kui ma tahan näiteks rahvastepallis palli saada, siis ma libistan ennast kogu aeg maha põlvede peale ja siis mul on kõik põlved katki.” (Karmen, 11 a, eesti keel, Viljandi)

Võimla juures mainivad lapsed ära ka selle, et **riietusruumides on väga vähe ruumi**. Siin lähevad küll arvamused vastuollu, et kellel seda ruumi rohkem peaks olema: kas poistel või tüdrukutel. Üks poiss räägib, et tüdrukute jaoks on kaks riietusruumi, aga poiste jaoks ainult üks, tema meelest on siin tegemist lausa seksismiga. Ühe teise kooli tüdruk aga räägib, et tüdrukute riietusruum on väiksem kui poiste oma, kuigi tema meelest peaks olema vastupidi. Tegelikuses tuleks ilmselt luua võrdsed võimalused kõigile, nii et keegi ei peaks tundma, et ta ei mahu ära. Riietusruumide ehitamise juures tuleks arvesse võtta ka neid olukordi, kui peetakse koolidevahelisi võistlusi, nii et riietusruumi peab mahtuma rohkem lapsi. Praegu on nii, et oma kooli





lapsed mahuvad veel ilusti ära, aga kui juures on ka teise kooli lapsed, on kitsas käes.

## 5. Pesuruumid

Pesemisvõimaluste suhtes tulevad välja ealised iseärasused. Nooremalt vanuserühmalt pesemist veel ei nõuta, seega ei oska nad väga palju probleeme välja tuua. Nende jaoks on kehaline kasvatus eelkõige mäng, mitte spordi tegemine. Vanema vanuserühma peamiseks probleemiks on aga see, et **õpetajad ei lase neid tunnist piisavalt vara ära**, mis tähendab seda, et pesemiseks lihtsalt ei jätku aega. Nad on duširuumide suhtes kriitilisemad, aga jääb siiski õhku, kas ja kui palju pesemisvõimalust kasutatakse.

Siingi tuuakse eelkõige välja **füüsilisi ja tajudega seotud aspekte**, mis mingil hetkel segunevad väiksemas vanusegrupis ka kuulujuttudega ehk sotsiaalse tasandiga. Füüsiliste probleemide juures räägib näiteks Rasmus (12 a, eesti keel, Tallinn), et mõnikord ei saa ta duši all käia sellepärast, et **“kui sa tahad duširuumis selle duši tööle panna, siis see vesi hakkab lihtsalt nagu mööda seina alla nirisema, sealt nagu ei tule rohkem seda”**. Ka on duširuumis mingisugune ebamäärane lõga, mida lapsed isegi korralikult kirjeldada ei oska. Tajude puhul juhitakse jälle tähelepanu ebameeldivale lõhnale.

“*Riietusruumid seest on üsna norm, aga seal on lihtsalt nii räige hais. Ja siis need duširuumid on ka mingit lõga täis. Ma ei oska seda kirjeldada, aga seal on mingi limataoline asi.*  
(Frank, 12 a, eesti keel, Tallinn)

Nooremas vanuserühmas räägitakse ühelt poolt seda, et riietusruumi ja duširuumi vaheline uks ei jää korralikult kinni ning kipub lahti vajuma, teiselt poolt aga tuuakse hoopis välja, et seesama uks kiilub kinni ja on justkui kuulda olnud, et keegi on duširuumi kinni jäänud. Kuna ainult üks laps on sellest duširuumi kinni jäämisest kuulnud, ei pruugi sellel tõepõhja all olla. Samas aga tuleb silmas pidada noorema vanuserühma mõjutatavust ja emotsionaalset tasandit – isegi, kui keegi pole kinni jäänud, võib selline kooli peal liikuv legend neid nii palju hirmutada, et suures kartuses ise kinni jääda ei julgegi nad pesuruumi ust kinni panna või väldivad pesuruumi sootuks.

### Kokkuvõtteks

- Väiksemates koolides on rohkem tegeldud ka ruumilahendustega, mis laste mängulisust ja arengut igati toetavad.
- Väga hinnatakse koole, kus on rohkem rõhku pandud koolikeskkonna hubasemaks tegemisele – näiteks tuuakse välja koridorid, mis on täis rohelist (ehk potitaimi).

- Ruumipuudus on domineerivaks probleemiks, mis põhjustab koolihoonetes füüsilisi takistusi (trügmised, ummikud), aga mõjutab lapsi ka emotsionaalselt (nt räägitakse kurnatusest, väsimusest).
- Puhkealade või puhkekohtade puudust tajuvad paljud uuringus osalenud tõsise probleemina, vajatakse n-ö oma kohta; ruumi, kus lihtsalt olla ja puhata.
- Hierarhiline klassiruumi paigutus on laste meelest vanamoodne lahendus, soovitakse moodsaid ruumilahendusi ja mugavaid toole-laudu.
- Lauad-toolid on laste arvates ebaühtlase kõrgusega, lisaks võivad vanemad katkised puittoolid lõhkuda laste riideid (nt vanemas rühmas tüdrukute sukkepükse).
- Toolid on liiga madalad ja kõvad, nii et selg ja istmik jäävad kangeks.
- Noorema vanuserühma jaoks on mõned ukse liiga rasked – nad jaksavad neid vaevu ise lahti lükata või tõmmata. Seetõttu proovib laps sisse minna juba väiksemast tekkivast vahest, aga siin on oht ukse vahele jääda.
- Rõivistutes on üldiselt väga kitsas, nii et enne tundide algust ja pärast tundide lõppu ei mahu seal eriti liikuma.
- Nagid asetsevad rõivistus liiga lähestikku – talvejopede alt on lastel keeruline näiteks oma kehalise kasvatuse riideid kätte saada.
- Puudulikud disainilahendused annavad võimaluse tembutamiseks ja kiuslikeks mängudeks (nt tualetis pannakse kabiiniuksi seestpoolt lukku, et keegi sinna sisse ei saaks, või keeratakse lukust lahti, kui keegi seal parasjagu sees on).
- Tugev valgus, ebameeldiv lõhn ja valjud, sageli ootamatud helid häirivad ja väsitavad lapsi.
- Koolisöökla personali halb teeninduskultuur põhjustab lastes ebamugavust.



## Huvikool

Kui koolikogemust saavad lapsed omavahel võrrelda, siis huviringid-trennid on kõigil erinevad ja probleemidest saabki rääkida üksikute kogemuste põhjal. See aga ei vähenda kuidagi nende kogemuste olulisust – lihtsalt meie gruppidesse ei sattunud väga palju selliseid lapsi, kes käiksid ühes trennis või huviringis, v.a. Märjamaa ja Viljandi. Materjali laialivalguvuse tõttu ei analüüsi me iga huviringi eraldi, vaid toome ühised nimetajad välja eespool nimetatud kategooriate kaupa.



Nagu koolide puhul, tuleb ka huvikoolide juures ära märkida **ruumipuudus**, seda eriti väiksemates kohtades, aga ka Tallinnas. Märjamaal käivad paljud noorema vanuserühma lapsed ukulele ringis, kuhu nüüdseks on vastuvõtt lõpetatud, sest pole enam rohkem ruumi, kuhu lapsed ära mahutada. Juba praegu peab teisest ruumist kokkuvolditavaid toole juurde tooma ja teistega noodipulte jagama. Ka Viljandi robotikaringis, mis toimub küll koolimaja arvutiklassis, võib suurema roboti ehitamise ajal ruumi väheks jääda. Ühes Tallinna võitluskunstide koolis on aga nii väike riietusruum, et mõnel lapsel tuleb keset põrandat riideid vahetada, nagu ütleb Andrei (9 a, vene keel, Tallinn): “**See, kes ei näe kohta, lihtsalt istub põrandale peale.**”

**Tajudega** seonduvalt kurdavad lapsed eelkõige seda, et huvikooli ruumides võib aeg-ajalt olla külm. Näiteks Märjamaal toimuvad mingid tunnid keldrikorrusel, kus hakkab jahe, nii et tuleb jope peale otsida. Nagu kooliski, võib ka huvikoolis levida ebameeldiv lõhn, seda eriti tualettruumides, kus mõnikord on “**hapukapsahais**”. Mõne huvikooli tualettruumis ei tohi potti üldse paberit visata, sest torud on nii vanad, et võivad umbe minna. Ka võib lapsi häirida valjem heli, näiteks sulgpallitrennis on laes suured ventilaatorid, mis teevad nii suurt müra, et mõnikord on keeruline treenerit kuulda. Ka toovad lapsed välja, et basseinis on liiga palju kloori, nii et kui sinna ilma ujumisprillideta minna, hakkavad silmad valutama. Silmi võib ärritada ka õhus lenduv tolm või puru, seda rõhutati eriti saviringi näitel.



Mõnikord aga võib juhtuda, et lapsel **pole lihtsalt piisavalt oskusi**, et huvikooli ruumides hakkama saada. Näiteks rääkis Tallinna poiss osalusvaatluse käigus, et eksis esialgu sulgpallitrenni koridoride peal ära, sest ta ei teadnud päris täpselt, kuhu minna. Esimesel korral trenni minnes said nad sõbraga siltidest kuidagi valesti aru, nii et vahetasid riideid hoopis tualetis. Vajalike teadmiste-oskuste puudumine ei pruugi piirduda ainult sellega, et laps teeb midagi esimest korda. Vahel võib segadusse viia ka asi, millele on antud uus tähendus. Näiteks Märjamaal juba pikalt ujumistrennis käiv Isabel (9 a, eesti keel, Märjamaa) rääkis, et ujulas on kivist põrandad väga libedad ja ta on mitu korda kukkunud. Teised lapsed seletasid talle siis, et ujulas on olemas selline libisemisvastane vahend, mida saab talle alla lasta. Isabel aga oli kogu aja arvanud, et see on lihtsalt desinfitseerimisvahend. **Kui toode on mingil ühel harjunud kujul, ei tule laps selle peale, et seda võib hoopis mingil teisel eesmärgil kasutada**, ning vaja oleks vähemalt selgitavat silti. Sarnane juhtum oli Annal (7 a, vene keel, Tallinn) muusikakoolis uue kohviautomaadiga, kust ta tahtis kakaod võtta, aga ei saanud seda kätte. Õnneks tuli talle appi üks teine tüdruk, kes selgitas, kuidas masinat õigesti kasutada. Seega vajavad lapsed rohkem suuniseid, kuidas asju kasutada. Lisaks on oluline jälgida, et info oleks sobival kõrgusel ja lapsele arusaadavas keeles.

Kui ruumid iseenesest on korras, võivad lapsi trennist või huviringist eemale peletada ka **ebameeldivad sotsiaalsed olukorrad**. Nii näiteks tuli üks laps trennist ära, sest tema treener

olevat lapsi lollideks söïmanud ega hoolivat üldse sellest, kuidas lapsed ennast tunnevad. Teine aga sellepärast, et trennis oli üks laps, kes karjus ja teisi lõi. Niisiis, alati ei piisa sellest, et füüsilises keskkonnas midagi ei häiri ja ka trenn iseenesest meeldib, sest ligipääsetavust võivad oma käitumisega mõjutada ka teised inimesed.

Viimase olulise teemana jääb ka huvikoolide puhul kajama **puhkeruumide või “oma koha” vajadus**. Huviring on tihtipeale see koht, kus tuleb aega parajaks teha. Näiteks jääb aega üle siis, kui sinna otse koolist minna, või tuleb pärast näiteks vanemaid oodata. Sellistel puhkudel oleks hea, kui saaks kuskil olla. Kuigi mõnes muusikakoolis on täiesti olemas puhkeruum, kus saab diivani peal istuda ja raamatuid lehitseda, soovivad eriti noorema vanuserühma lapsed, et seal oleks põnevam – et saaks näiteks legodega ehitada või oleks kellegagi mängida. Ent ka vanema vanuserühma lapsed toovad välja, et koridoride peal võiks vähemalt mõned toolid olla, et saaks istuda ja juttu ajada. Praegu tuleb seda enamasti teha põrandal.

## Kokkuvõtteks



- Huviharidus on lapse jaoks põnev ja tore tegevus – saadud positiivne kogemus kaalub üles ka väiksemad ebamugavust põhjustanud aspektid huviharidust pakkuva asutuse juures.
- Juhul kui miski ei meeldi, on lapsel kergem huvikoolist loobuda kui näiteks kohustuslikust koolist.

- Ruumipuudus (ja mõningal juhul ka vahendite puudus) on huviharidust pakkuvates asutustes suurimaks probleemiks.
- Lapsi abistavad juhised ja juhendid neile mõeldud vahendite kasutamiseks on puudu kohtades, mis ei teeninda ainult lapsi. Näiteks ei pruugi lapsed aru saada, kuidas kasutada tee-ja kohviaparaati, või ei mõista, et ujulas on olemas libisemisvastane vahend, mida taldade alla piserdada, sest see sarnaneb desinfitseerimisvahendiga.
- Alati pole huvikoolides mõeldud lastele puhke- ja ooteruumide loomisele või nende mugavale disainile.





## Vaba aja veetmine avalikus ruumis

Alljärgnevas alateemas uurime vaba aja veetmisega seotud füüsilisi takistusi, lahenduste puudumist. Vaba aja veetmise ja meelelahutusega seotud teenuste kasutamine ning kättesaadavus kahe vanusegrupi võrdluses on järgmises teenuste peatükis.

Vaba aja veetmine avalikus ruumis on paljuski juba eelnevalt mainitud “oma kohtade” leidmise teemaga seotud. Noorema vanusegrupi rühmaintervjuudes osalenud lapsed kirjeldasid kohustuslikku **“passimist”** pikapäevarühmas tüütu tegevusena, mida kohustusliku osaluse pärast ka otseselt vabaks ajaks ei defineerita. See on vahepealne tüütu aeg, mil tuleb oodata, kuni algavad huviringid, trennid või saab minna koju. Seejuures on laste jaoks passimine igav. Siit rulluvad omakorda lahti laste teenuste disaini küsimused: milliste tegevustega on pikapäevarühmades aeg sisustatud ning kuivõrd on laps kaasatud otsustamisprotsessi pikapäevarühma tegemiste osas, aga ka kohal käimises üleüldse. Uuringus osalenud lapsed, kellel olid kooli pikapäevarühmaga positiivsed kogemused, kirjeldasid sealseid tegevusi kui **“Meil on seal igasugu raamatud ja me tohime seal mängida”** (Paula, 9 a, eesti keel, Tallinn). Seevastu negatiivsete kogemustega lapsed kirjeldasid tegevusi peamiselt läbi selle, et nad peavad seda aega kasutama kodutööde tegemiseks.

Aja täiteks otsitakse ka muid lahendusi: minnakse vanema töö juurde, sõbrale külla või ka vanaema juurde. Uuringus osalenud lastele meeldivad need sotsiaalsust võimaldavad lahendused kõige rohkem. Suuremates linnades polegi tihti sellist ajatäidet tarvis, sest transpordiga kooli-kodu-huvikooli vahelisel trajektoiril liikumine võib võtta kogu selle n-ö vaba aja.

Siit nähtub ka teine avaliku ruumi piirang noorema vanusegrupi laste jaoks: **avalikus ruumis polegi sageli head “oma kohta”**, kus natuke aega parajaks teha. Mänguväljakuid hindasid paljud selle vanusegrupi lastest juba **“liiga titekateks”**, aga samas ei ole nad ka veel oodatud noortekeskustesse või näiteks kinodesse, teatritesse jne üksinda aega veetma. Mänguväljakute disainis tuleks rohkem arvestada ka algklassilastega, paljud **meie linnade mänguväljakute elemendid on mõeldud rohkem eelkooliealistele**. Uuringus osalenud lapsed mainisid, et nad küll hea meelega kiiguvad koos sõpradega, kuid sageli on kahest kiigest üks **“titakiik”**, millel kiikumine on suurema lapse jaoks ebamugav. Ka liumägede puhul kirjeldati juhtunud äpardusi, mis viitavad, et liumägi polnud enam algkooliealisele lapsele sobiv.

Vanema vanusegrupi lapsed enam kohustuslikus korras pikapäevarühmas osalema ei pea, nad on oma valikutes, mida vaba ajaga teha, iseseisvamad. Kuid ka nende lastega vesteldes selgub, et “oma koha” leidmise teema on nende jaoks väga terav küsimus. Uuringus osales 13–14-aastaseid lapsi, kes käisid sageli või mõnikord noortekeskuses **“niisama olemas”**.

Tsitaat illustreerib noortekeskuste rolli tähtsust noorte jaoks, aga teisalt tõstatab see väljakutse noortekeskustele: kuidas kaasata organiseeritud tegevustesse neid noori, kes on tulnud noortekeskustesse lihtsalt “niisama olema”? Noortekeskused on laste ja noorte huvihariduse ning meelelahutuse pakkujateks, aga noored ise näevad seda kui üksnes kohta, kus lihtsalt koos sõpradega olla.

Need, kes noortekeskustes ei käi (kas huvipuudusest või eeldatakse, et pole veel sobivas vanuses), tegutsevad kusagil mujal – koduses miljöös, aga ka mujal avalikus ruumis, kus on “kodustatud” näiteks bussipeatused, pargid ja pargipingid. Avalikus ruumis tegutsedes tuleb aga arvestada ka teiste

inimestega ning sotsiaalsete normide, õiguste ja kohustustega. **Peamiste takistustena nimetavad osalejad nendes “oma kohtades” nii joodikuid, narkomaane kui ka suuremaid lapsi, kes kiusavad väiksemaid.** Joodikuid kardetakse peamiselt psühholoogiliste aspektide tõttu: laste jaoks käituvad alkoholi tarbinud inimesed liiga etteaimamatult, mittekonventsionaalselt; lapsed ei oska ette aimata purjus inimeste järgnevaid tegevusi. Narkomaanidega on uuringus osalenud lastel vähem kokkupuuteid. Neid nähti ebameeldivate n-ö segajatena. Narkomaanidega kokkupuuted tuli ette just laste “oma kohtades” (näiteks pargis,

mahajäetud majas), aga kuna üldiselt arvati intervjuudes, et narkootikume tarbinud inimene on rahumeelne, ei peljata neid nii palju. Usutakse, et piisab lihtsalt sellest, kui sellest kohast ära minna, eemalduda. Laste meelest ei hakka narkouimas inimene erinevalt joodikust neil järel käima või tüütama. Üheks sotsiaalseks takistuseks on laste jaoks ka eakaaslastest kiusajad. Näiteks Märjamaal, väikeses kogukonnas, kerkis uuringus osalenud lastel üheks aruteluteemaks paar aastat vanem poiss, kes kiusab nooremaid ja pressib neilt raha välja.

Vanema vanusegrupi laste jaoks on linnaruumis loodud ka oma kohti – näiteks skateparke. Kuid nende üheks oluliseks kasutamist **piiravaks teguriks on vajalike oskuste ja vahendite olemasolu.** Uuringus osalenud tüdrukutest nii mõnigi tõi välja asjaolu, et skatepargis ei käida, sest ei osata seal sõita. Ka see on üks teemaderinge, mis seostub avaliku ruumi ligipääsetavusega: lastele ja noortele on loodud küll mõned huvialadega tegelemiseks sobilikud kohad, kuid seejuures on need mõeldud liialt kitsale sihtrühmale.

Vaba aja veetmise kohtade füüsiliste aspektidega seoses ei osatud olulisi takistusi või probleeme välja tuua. Uuringus osalenud Ahtme tüdruku jutust jäi kõlama parkide puudumine või vähesus Ahtmes. Ta rääkis õhinaga sellest, kuidas pargis linde või oravaid söödad, kuid seda teeb ta Jõhvis. Parkide vähesusest räägiti ka Kohtla-Järve Järve linnaosa ning Tallinna

Noortekas toimub igasugu asju ja tegevusi, aga me enamasti lihtsalt istume seal. Ja ega õues ei olegi väga kuskil olla.

(Birgit, 14 a, eesti keel, Märjamaa)



puhul. Näiteks soovis Aleksander (12 a, vene keel, Tallinn), et tema kodu juures oleks tühermaa asemel park.

## Kokkuvõtteks



- Noorema vanuserühma lapsed, kes käivad pikapäevarühmades, kus on huvitavad ruumilahendused ja mängulised tegevused, peavad pikapäevarühma positiivseks.
- Vaba aja tegevustena otsitakse lahendusi, mis pakuksid võimalust suhelda kas pereliikmete või sõpradega.
- Noortekeskus pakub vanema vanusegrupi lastele võimalust sõpradega koos olemiseks.
- Skatepargid, hängimiskohad, mänguväljakud jne pakuvad “oma ruumi”.

- Noorema vanuserühma lapsed, kes käivad pikapäevarühmades, mis sarnanevad liigselt koolitunnile, tajuvad pikapäevarühma tegevust kui tüütut passimist.
- Lastel pole häid puhkeruume, kus täita tundide ja huviringide vahelist aega.
- Lapsed kogevad tõrjutust avalikus ruumis: noorema vanusegrupi jaoks on mänguväljakud liiga “titekad”, vanema vanusegrupi laste jaoks pole tihti loodud piisavalt võimalusi.
- Avalikus ruumis on ebameeldivaid kokkupuuteid joodikute, narkomaanide või kiusajatega.
- Lastele mõeldud ruum on liiga ühetaoline, mõeldud kindlatele sihtrühmadele (nt skatepargis ei oska paljud tüdrukud midagi teha).





# KAUPADE JA TEENUSTE KÄTTESAADAVUS

## Kauplused ja kaubanduskeskused



Rohkem oskavad lapsed rääkida kaupluste kohta, kaubanduskeskused tulevad jutuks märksa harvem. “Pood” aga on tavaline ja igapäevane, sellega on igaühel kokkupuuteid. Seetõttu keskendumegi rohkem kaupluse külastamise kogemustele, mõningal määral tuleb juttu ka kaubanduskeskustest. Kuna noorema ja vanema vanuserühma puhul on neis kogemustes mitmeidki erinevusi, keskendume siin neile eraldi.

### Ühised jooned

Poeskäimise kogemustes on siiski mõlema vanuserühma puhul ka mitmeid kattuvaid jooni. Kõige olulisemana võib vast esile tuua selle, et selgelt eelistatakse poes käies sularaha, isegi siis kui pangakaart on olemas. Sularaha on käegakatsutavam, paremini hoomatavam. Maksta on sellega kindlam, kuna on täpselt teada, kui palju raha on, samas kui **pangakaardi puhul raha hulka ei tajuta** ning see omakorda tekitab poes käies ebakindlust. Lisaks kerkivad pangakaardi puhul esile veel muudki probleemid. Põhjalikumalt tuleb neist teemadest juttu järgmises alapeatükis, “Panganduse” all.

Lapsed on ka hinnatundlikud, kuna **nende rahalised vahendid** on üldiselt üsna piiratud. Näiteks võib suurt muret tekitada see, et odavama poe asemele on tekkinud kallim. Viktoria (11 a, vene keel, Kohtla-Järve), räägib, et temal on väga kahju, et Säästumarketi asemel on nüüd Rimi, kuna Säästumarketis olid hinnad palju odavamad. Võib küll esile tuua seda, et mõned lapsed, kes siiski eelistavad maksta pigem pangakaardiga kui sularahas, ei räägi üldiselt oma piiratud rahalistest vahenditest ega sellest, et nad pole kindlad, kas kaardiga makstes seal ikkagi piisavalt raha on.

### Noorem vanuserühm

Noorema vanuserühma lapsed käivad poes rohkem koos pereliikmetega, kuna nad pole üldiselt veel nii iseseisvad. Siin saab küll veel eristada 7–8-aastasi ning 9–10-aastasi: viimased on juba iseseisvamad. 7–8-aastased arvavad, et nad pigem **ei saagi üksi poes hakkama**: kas tundub kogu protsess üldiselt kuidagi keeruline “**koos perega käime, sest üksinda ma veel ei oska**” (Anna, 7 a, vene keel, Tallinn) või **ei osata maksta** – arvutamine ja rahalugemine tekitab probleeme. Väiksematel lastel tekibki sagedamini probleeme hindade valesti arvutamisega ning võib juhtuda, et raha jääb puudu. See võib nende jaoks olla väga ebameeldiv, näiteks räägib üks

12-aastane poiss, et kui ta oli väiksem, siis jäi tal ükskord šokolaadi ostes kolm senti puudu ning tema hakkas selle peale nutma. Raske öelda, mis sellises olukorra niivõrd ebameeldivaks teeb, küllap on tegureid erinevaid. Ehk kardetakse end täiskasvanute silmis naeruväärsena tunda, kuna pole õigesti arvutatud, ka võib jällegi tekkida hirm pahandada saada nagu lapsed täiskasvanute kontrollitud keskkonnas sageli kogenud on.

Kasvust tingituna tekitab nooremate laste puhul poes probleeme ka see, et **mingid kaubad on liiga kõrgel või kaugel ning nendeni ei ulatuta**. Sellise probleemi lahendamiseks on mitmeid eri viise. Üldiselt võib kas püüda ise hakkama saada või siis otsida kellegi abi. Lihtsam on siis, kui poes ei olda üksi, vaid koos mõne pereliikmega, kes saab aidata. Kui ei ulatu tomatiteni, siis saab kutsuda ema või kui küpsisepakk on liiga kõrgel, saab õde appi tulla.

“Ükskord Rimis oli niimoodi, et Donna (õde) tahtis ühte küpsisepakki kätte saada, aga ta ei ulatanud. Ja siis ma ütlesin, et ma tõstan su kõrgemale ja siis ma tõstsin teda ja siis ta sai lõpuks kätte.” (Marleen, 9 a, eesti keel, Märjamaa).

**Füüsilise takistusena** tuleb välja ka see, et mõnikord on lett ja pangaterminal liiga kõrgel, nii et isegi, kui laps tahaks, ei ulatuks ta kaardiga maksma. Või siis tuleb korralikult pingutada ja näiteks kikivarvukile tõusta.

“Kui ma Maximas käin, siis ma pean kikivarvukile tõusma, sest see lett on seal hästi kõrge. (Iti, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

Kui poes ollakse üksi, siis võib abi küsida teistelt inimestelt. Näiteks palutakse mõnel möödaminejal endale vajalik asi ulatada. Tundub aga, et eraldi abi otsima pigem ei minda, kui keegi on läheduses, siis küsitakse, kuidas mitte, siis valitakse mõni muu toode, mis on käeulatuses. Näiteks räägib Andrei (9 a, vene keel, Tallinn), et tema lemmiksaiaakesed asuvad poes liialt kõrgel ning seetõttu valib ta sageli midagi sellist, mis asub tema jaoks sobivamal kõrgusel: “Ma iga päev peale kooli käin siin poes, ostan

endale saiakesi. Aga need, mis mulle meeldivad, on siin Selveris kõrgel. Aga all on ka midagi maitsvat.” Lapse lugu võib anda vihje, et näiteks **teenindajaid ei julgeta abi saamiseks kutsuda**. Kui ka laps ei ole isiklikult kogenud teenindaja ebameeldivat suhtumist, võivad teda mõjutada teiste lood halvast teeninduskultuurist, milles lapsi võrdväärsete klientidena ei kohelda. Nii laste kui teiste “keskmisest” erinevate sihtgruppide, näiteks erivajadustega inimeste ning eakate seisukohalt oleks eriti oluline, et teeninduskultuur toetaks kaupade ja teenuste tarbimist kõikide inimeste jaoks võrdselt. Kui töötajad oleksid koolitatud ning teadlikud sellest, kuidas paremini erinevatele sihtgruppidele läheneda, võimaldaks see lastel märksa hõlpsamini iseseisvalt kaupluses hakkama saada.



Pilt osalusvaatluselt Tallinnas. Mikk (7 a) soovis leida enda valitud jäätise hinda, kuid seda polnudki pildile märgitud. Foto: Kaia Beilmann.

Sellistes olukordades, kus mingi toode jääb käeulatusest välja, võib proovida ka ise, ilma teiste abita hakkama saada. Mõningatel juhtudel **ei ole aga selgelt aru saada, milliseid abivahendeid üldse tohib kasutada**. Näiteks tunduvad riulite juures asuvad pingikesed, mille peale astudes võiks vajaliku kaubani ulatada, olevat mõeldud vaid poe töötajatele, nad pole kindlad, kas nemad neid kasutada võivad. Samas on nad neid ikkagi kasutanud, kuid tundub, et sellisel juhul pigem “salaja”, kuna arvata võib, et kardetakse pahandada saada, kasutades asja, mis pole justkui nende jaoks mõeldud.

Mõnikord võib olukorras, kus soovitud kaubani korralikult ei ulatuta, juhtuda ka õnnetus, näiteks kukub kaup riulilt maha. Sellisel juhul lapsed pigem sellest kellelegi rääkima ei lähe vaid minnakse vaikselt ära ning tehakse nägu, et nemad ei ole asjaga seotud.

“Ükskord mul oli need Mesikäpa-küpsised ja ma tahtsin neid võtta ja siis nad veeresid maha ja siis mõned läksid katki. Aga siis ma nagu vahetasin teise vastu ära, niimoodi et keegi ei näinud.” (Isabel, 9 a, eesti keel, Märjamaa).

Tõenäoliselt on kas piinlik või häbi enda tegevuse pärast või siis kardetakse pahandada saada. Kuna juba abi küsida tihti ei julgeta, siis tõenäoliselt seda enam väldib laps olukorda, kus ta ise on midagi n-ö valesti teinud ning tagajärjed võivad olla sellevõrra ebameeldivamad.

Selle, millises poes ja kui tihti käiakse, määrab eelkõige asukoht. Mõnikord jääb pood, kus lapsele käia meeldib, liiga kaugale, vanemate poolt lubatud liikumispiirkonnast välja. Näiteks meeldis Mikule (7 a, eesti keel, Tallinn) varem koos sõbraga käia ühes Circle K poes, kuid kuna vanemad leidsid, et ta läheb liialt tihti kodust liiga kaugale, on nad nüüd keelanud poisil kodu-

lähedast piirkonnast kaugemale liikuda ning see pood jääb lubatud alast juba välja. Kui pood on kohe kodu kõrval, siis käib laps seal tihemini, samuti ei pruugi ta siis tingimata käia koos pereliikmetega vaid ka üksi, kuna kodu kõrvale poodi vanemad ikkagi lubavad üksi minna. Oluline võib olla ka see, et pood on uus. Uus pood tundub ilusam ning tekib tahtmine seal rohkem käia.

## Vanem vanuserühm

Vanemad lapsed on oma otsustes ja tegutsemistes vähem piiratud, nemad käivad kaupluses enamasti iseseisvalt. Enamasti ei teki neil ka probleeme sellega, et mingi kaubani ei ulatutaks,

“No otsi mööda  
poodi, siis mingi vea  
seda asja riiuli  
juurde.

(Karmen, 11 a, eesti  
keel, Viljandi)

kui seda siiski juhtub, siis tavaliselt küsitakse müüja käest või kui mõni seda siiski teha ei julge, saab iseseisvalt hakkama – näiteks riiuli peale ronides. Riiuli peale ronimine tundub küll keelatud tegevusena, nii et seda tehakse pigem salaja. Siiski tundub see lihtsama lahendusena kui näiteks otsida poe pealt pinki, mille abil vajaliku asjani ulatuda.

Enamasti eelistatakse pigem väikseid poode, kuna seal on valida lihtsam. **Suur kaubavalik võib lastes tekitada segadust ning teha poes käimise liialt keeruliseks.**

Siia lisandub ka tuttavlikkuse aspekt, kui tegemist on poega, kus käiakse tihti, siis seal teatakse hästi, kus mis asub ning probleeme ei teki. Samamoodi ka kaupade puhul, mida on varasemaltki ostetud – neid ei pea poes eriti otsima, kuna asukoht on meeles. Seega tekitavad probleeme rohkem **uued olukorrad** – kui peab ostma midagi, mida tavaliselt ei osteta, käima poes, kus tavaliselt ei käida.

### Tundmatute poodide puhul võib tekkida raskusi tuttavate

**kaupade ülesleidmisega**, kuid kui tegemist pole lihtsalt poe, vaid kaubanduskeskusega, võib tekkida raskusi üldse vajaliku koha või õige poe ülesleidmisega. Viktoria (11 a, vene keel, Kohtla-Järve) räägib, et tavalises poes orienteerumisega ei teki tal kunagi raskusi, kuid kui satub kaubanduskeskusesse, siis satub ta segadusse ega leia otsitavat kohta. Ta toob näite, kuidas nad käisid klassiga ekskursioonil teises linnas ning ta kaotas keskuses igasuguse suunataju: “Juba kõigi käest küsisin. Kus mis on, kus mu sõbranna on, kuhu minna? Isegi McDonaldsit otsisin 25 minutit. Et süüa, ma tahtsin süüa.”

“...siis ei ole seda,  
et mida ma nüüd ostan.  
Et kui on väiksem valik siis  
on lihtsam valida.  
Ma arvan nii.  
(Donna, 11 a, eesti keel,  
Märjamaa)

Et kaubanduskeskuses võib olla raske orienteeruda, tuuakse välja ka Tallinna puhul, laste sõnul on T1 keskus väga keerulise ülesehitusega ning tõeline labürint.

“Seal on täpselt niimoodi, et sa lähed ülesse teisest kohast ja sa saad minna kolmandale korrusele. Oled nullkorrusel, lähed esimesele korrusele. Sa pead minema teisele poole maja, lähed veel ülesse, lähed uuesti teisele poole maja ja siis sa saad sinna ülesse.” (Hanna, 12 a, eesti keel, Tallinn).

Kuigi ka vanemate laste puhul on poe asukoht oluline – näiteks on hea käia poes, mis asub noortekeskuse lähedal (Märjamaa vanem vanusegrupp), siis on probleemid, mis asukohaga seoses üles võivad kerkida, veidi teistsugused kui nooremate puhul. Kui väiksemaid lapsi sageli väga kaugele ei lasta ning kui kodu lähedal poodi ei ole, ei saagi tihtipeale üksi poodi minna, siis näiteks räägib üks tüdruk, et talle ei meeldi, kui ema saadab teda poodi, mis asub kodust kaugel. Talle ei meeldi, et peab liiga pikalt sinna ja tagasi kõndima.

Poe valikul mõjutab lapsi ka mõningate kaupade kättesaadavus. Mõnest poest on lastel võimalik osta kaupu, mida tegelikult nende vanustele veel müüa ei tohiks, ning siis eelistataksegi sellist poodi:

“... seal saab igasugu asju kätte, näiteks energiajooke, mida muus poes kätte ei saa. Müüjad seal müüvad meile.” (Nora, 11 a, Märjamaa).

Ligipääsetavust takistab poodide puhul mõnikord **korralike rattaparklate puudumine** ning sellisel juhul eelistatakse poodi, kus on koht, kuhu ratas või tõukeratas jätta<sup>10</sup>.

Vanema vanuserühma puhul kerkivad üles ka mõned noorematest erinevad teemad. Veidi räägitakse kaubanduskeskustes “hängimisest”, kuigi seda teevad pigem vähesed. Vaid paari Tallinna noore puhul tuleb sellest juttu ning vaid üks räägib sellest kui sagedasest ja meeldivast tegevusest. Natalia (13 a, vene keel, Tallinn) räägib, et ta käib igal nädalavahetusel sõbrannadega mõnes kaubanduskeskuses ja on seal tavaliselt umbes neli tundi. Talle meeldib see tegevus: “Me valime seal asju, huvitav on vaadata.”

Üks Tallinna venekeelne poiss räägib ka sellest, et paljud tema klassikaaslased tihtipeale poes käies ei maksagi. See on niivõrd tavaline, et lastel on selle kohta isegi väljend olemas VVD (взять в долг – võlgu võtma). Ilmselt on selline käitumine ka poes teada, sest poiss lisab, et klassikaaslastega poes käies on valvur neil kogu aeg sabas.

Märjamaa vanemas vanuserühmas on juttu ka iseteeninduskassadest. Plussiks on iseteeninduskassades see, et seal ostes saab kiiremini ning on võimalik vältida järjekorda.

<sup>10</sup> Rattaliiklusega seotud takistustest, k.a poodides rattaparklate puudusest loe alapeatükist “Rattaliikluse takistused”.

Miinuseks peetakse seda, et kui midagi valesti peaks minema, peab kaua ootama, et teenindaja appi tuleks.

## Kokkuvõtteks



- Lastele meeldib pigem külastada väiksemaid poode, sest need on lihtsama ülesehitusega ja väiksema kaubavalikuga.
- Vanema vanusegrupi lapsed eelistavad vahel ka suuremates kaubanduskeskustes käimist, aga sel juhul on poodlemine ühendatud sõpradega vaba aja veetmisega.
- Tuttavas poes, kaupluses ei teki lastel üldiselt probleeme, sest keskkond on tuttav ja harjumuspärane.

- Väiksemad lapsed on hädas olnud kauba kättesaamisega riiulilt, letilt – soovitud kaup on paigutatud liiga kõrgele või liiga kaugale ja abivahendite kasutamine on ebaselge.
- Kaubanduskeskustes orienteerumine võib tekitada raskusi, seda ka keskuse liialt keerulise planeeringu tõttu.
- Pangaterminalid või letid poodides on noorema vanuserühma laste jaoks vahel liiga kõrged.
- Noorema vanusrühma lapsed väga palju iseseisvalt kaupluses ei käigi, kui tegemist pole just päris kodulähedase poega. Lapsi takistab sageli kaupluses vajalike oskuste puudumine – ei osata poes iseseisvalt orienteeruda, kaupu valida, ka maksmisega on neil raskusi kas siis vähese arvutusoskuse tõttu või muudel põhjustel. Kohati ei saa nad iseseisvalt poes käia ka vanemate seatud piirangute tõttu.
- Lapsi võib takistada see, et teenindajal puuduvad teadmised, kuidas erinevate sihtrühmadega käituda. Kui töötajad oleksid koolitatud ning teadlikud sellest, kuidas paremini erinevatele sihtgruppidele läheneda, vähendaks see barjääri teenindajalt abi küsimiseks ning võimaldaks omakorda lastel hõlpsamini iseseisvalt kaupluses hakkama saada.






## Pangandus

Pangateenustega on meie uuringus vähemal või rohkemal määral kokku puutunud pooled lastest. Eelkõige puudutab see pangakaardi ja pangaautomaadi kasutamist, internetipangaga pole veel kellelgi suuremat tegemist olnud. Pangakaardiga ja sularahas maksjaid on pooleks mõlemas vanuserühmas. Kuigi laste majandusliku tausta analüüs jääb selle uuringu käsitlusalast välja, võib aimata, et sellel on oma mõju. Lapsed, kes eelistavad maksta kaardiga, toovad eelkõige esile kiirust ja mugavust ega ütle kordagi, et nad kardaksid, et kaardi peal pole maksmiseks piisavalt raha. Need lapsed, kellele meeldib maksta sularahas, rõhutavad aga just seda, et neil on alati kindel ülevaade, kui palju neil parasjagu raha on ja mida selle eest osta saab. Kaart näib neile abstraktsem ja eriti kardetaksegi olukorda, kus kaardi peal ei ole maksmiseks piisavalt raha. Siit kumab läbi, et nende laste rahakasutus ja kulutused on piiratud.

Kuigi teatud osas probleemid kattuvad, paistavad siiski välja ka teatud ealised eripärad. Seetõttu käsitleme kõigepealt mõlemat vanuserühma eraldi ja toome seejärel välja nende ühised vaatepunktid.

### Noorem vanuserühm



Lapsed saavadki eelkõige oma esimese pangakaardi alates 3. klassist, üldjuhul mitte väga palju varem. Tegemist on paljuski vanema otsusega – kas ta hindab oma last piisavalt küpseks, et pangakaardi kasutamisega hakkama saada. Kõige suurem probleem on see, et noorema vanuserühma lapsed **ei taju üldjuhul veel pangakaardiga seotud ohtusid**, eriti selles osas, mis puudutab PIN-koodi ja viipemakset. Mõnel juhul peetakse sularaha isegi ohtlikumaks, sest sularaha saab varastada, aga kui pangakaart kaotsi läheb, siis ei saa varas seda ikkagi kasutada, sest ta ei tea PIN-koodi. Mõnele lapsele meeldibki just eriti viipemakse, sest siis ei tea mitte keegi tema PIN-koodi. Ei saada veel aru sellest, et kui viipemaksevõimalusega kaart kaduma läheb, siis polegi vargal PIN-koodi vaja, vaid et ta saab ka niisama viibata ja oma ostud ära teha.

Need lapsed, kes eelistavad pangakaardiga maksta, toovad välja, et see on mugavam, sest kaardi saab kiiresti taskust kätte, aga sularaha jaoks peab eraldi rahakoti kuskilt koolikoti põhjast välja õngitsema. Ka ei meeldi lastele üldiselt müntides maksta, öeldakse, et **“üsna tihti pannakse hind 3.99 või 4.99 – mitte just väga meeldiv ei ole neid maksta.”** (Ben, 10 a, eesti keel, Tallinn) Müntidega jändamine valmistab ebamugavust, neid võib olla keeruline lugeda, aga ehmatada või häirida võivad ka teiste järjekorras seisvate täiskasvanute kannatamatud pilgud, kuniks laps sente kokku loeb.



## Vanem vanuserühm

Kui noorema vanuserühma lapsed ei taju veel kaardimaksetega seotud ohte, siis vanemal vanuserühmal on need hästi selged, mis omakorda tähendab, et **viipemakset ei usaldata** peaaegu üldse. Peaaegu kõigil Märjamaa vanema vanuserühma lastel on kaardil viipemakse välja lülitatud, sest viipekaartidega on **“nii lihtne varastada”**.

Kuigi vanema vanuserühma teadmised pangakaartidest on üldjuhul laiemad kui nooremal vanuserühmal, tuleb ka neil ette olukordi, kus võib näiteks **PIN-kood ununeda**. Seda tuleb eriti ette neil lastel, kellel endal veel pangakaarti pole, aga kes erandkorras on poodi saadetud ema-isa pangakaardiga, nii et neil tuleb terve tee mõttes parooli korrutada, et see mingil juhul meelest ei läheks. Ka võib esimestel pangakaardiga maksmise kordadel olla keeruline aru saada, **kuidas üldse kaarti pangaterminali sisestada** ja mis nuppudele täpselt vajutama peab. See võib jällegi tekitada ebamugavustunnet, sest teiste poekülastajate silmis jäädakse pisut naeruväärsesse olukorda.

Vat ma seisan  
nagu loll, seisan, kõik  
vaatavad mind, aga  
kuidas seda teha,  
mina ei tea.  
(Aleksander, 12 a,  
vene keel, Tallinn)

Vanem vanuserühm mõtleb palju rohkem juba ka kogumise ja säästmise peale, rahaseisu jälgimine on nende jaoks oluline. Kuna internetipanka veel ei kasutata, käiakse selle asemel hoopis pangaautomaadist kontrollimas, kui palju raha veel järel on. Mõni laps aga leiab, et koguda on siiski parem sularaha, sest siis on kohe näha, kui suur summa koos on.

“Mulle meeldib sularahas koguda sellepärast, et kui sul on sularaha, siis sul on nagu patakas. See on palju ägedam.” (Ott, 11 a, eesti keel, Viljandi)

## Mõlema vanuserühma ühised vaatepunktid

Kuigi mõlemas vanuserühmas on agaraid pangakaardi kasutajaid, kumab siiski läbi see, et laste jaoks jääb **virtuaalsus abstraktseks mõisteks** ja nende jaoks on palju olulisem käegakatsutavus või kompimistaju.

Samamoodi räägivad mõlema vanuserühma lapsed maksmise kohta – neile, kellele meeldib rohkem maksta sularahaga, on oluline just see, et nad näevad, kui palju raha neil on. **Kaardi puhul ei saa kunagi päris täpselt kindel olla, kui palju seal peal veel on**, sest laps ei jäta meelde, millise summa ta eelmine kord maksis. Kuna internetipanka ja pangaautomaati kasutatakse ka veel vähe, siis polegi head varianti, kuidas kaardil olevat täpset summat teada saada.

Seega tuleks pangateenuste arendamisel mõelda eelkõige selle peale, kuidas muuta pangakaardi kasutamine füüsiliselt võimalikuks (ehk kuhu paigutada pangaterminalid) ja mismoodi teha esimesel korral pangaterminali kasutamine lapsele võimalikult lihtsalt, nii et ta ei peaks ennast rumalana tundma. Ka tuleb arvestada seda, et lapsed ei taju veel virtuaalsust ja nende jaoks on eelkõige oluline **käegakatsutavus – neil on vaja tunda, et maksmiseks raha jätkub.**

Mina ei tea, kas mulle meeldiks kaardiga maksta. Sest vaata, sularahaga ma näen, palju raha mul on. Kaardi seest ma ei näe.  
(Marleen, 9 a, eesti keel, Märjamaa)

### Kokkuvõte



- Laste jaoks on oluline käegakatsutavus või kompimistaju, seetõttu eelistatakse tihti ka sularahas maksta ning raha koguda.
- Vanema vanuserühma lapsed tajuvad pangakaardiga maksmise ohtusid hästi.

- Noorema vanuserühma lapsed ei taju üldjuhul veel pangakaardiga seotud ohtusid, eriti selles osas, mis puudutab PIN-koode ja viipemakset.
- Laste jaoks jääb virtuaalsus abstraktseks mõisteks: neil on vaja näha (ja tunda), et neil on maksmiseks piisavalt raha või et neil on juba suur hulk raha kogutud.
- Sentides maksmist peetakse tüütuks, sest sente on keeruline kokku lugeda, eriti nt selliste summade puhul nagu 3.99 või 4.99. Müntide lugemise ajal võivad lapsi häirida teiste järjekorras seisvate täiskasvanute kannatamatud pilgud.
- Esimestel kordadel on pangakaardiga maksmine hirmutav, sest ei teata veel, kuidas kaarti pangaterminali õigesti sisestada ja millistele nuppudele vajutada. Kardetakse täiskasvanute silmis rumalana näida.






## Internet

Interneti kasutamisega seoses uurisime lastelt kogemusi info otsimisel internetist, e-poodide kasutamisel. Lapsed peavad interneti kasutamisel sageli **arvestama erinevate piirangutega**, mis vanemad neile on seadnud. See kehtib nii noorema kui vanema vanuserühma puhul, kuigi tegemist on erinevat laadi piirangutega ning vanematel lastel on piiranguid ka vähem. Suuresti kogemuse puudumise tõttu ei ilmnunud interneti kasutamisel ligipääsetavuse probleeme.

### Noorem vanuserühm



Nooremate laste puhul piiratakse nende internetis olemise aega, antakse kindel aeg mängude mängimiseks, telefonis olemiseks jne. Kõikidel pole ka nutitelefoni, aga kui see on olemas, siis pole sageli mobiilset internetti. Mängude mängimine võib olla piiratud sellega, et lubatakse üks mäng päevas või siis, kui kodused ülesanded on tehtud. Vanemad on seadnud ka kellaajalisi piiranguid, näiteks ei saa pärast kella kaheksat õhtul enam telefonis midagi teha, samuti ei saa mängu alla laadida **“minu telefon läheb kinni kell kaheksa õhtul ja tuleb tagasi kell kaheksa hommikul. Ja näiteks mis veel on: ma ei saa uusi mängu panna ise, ma pean küsima issilt ja tema peab seda lubama”** (Andrei, 9 a, vene keel, Tallinn). Mõned lapsed käivad nutivabas koolis ning ka muidu on koolides tihti nutitelefoni kasutamine piiratud, mõnes koolis tohib ka pärast tunde telefoni kasutada vaid helistamiseks.

Sellised piiranguid ei too lapsed üldiselt välja kui häirivaid, küllap nad lihtsalt aktsepteerivad olukorda, kuna nad ei saa seda muuta ning on sellega harjunud. Piirangud on mõeldud selleks, et lapsed ei muutuks telefonist liialt sõltuvaks, samuti kaitsevad need nooremaid lapsi internetis peituvate ohtude eest ning on ka distsiplineeriva loomuga (telefoni kasutamine on n-ö preemiaks).

Internetist info otsimine ei ole noorema vanuserühma laste puhul üldiselt väga aktuaalne. Kooli jaoks neil seda enamasti teha vaja ei ole ning vabal ajal on internet võimaluse korral pigem meelelahutuse allikaks (mängud, multikad). Kui on siiski vaja midagi otsida, näiteks koolis ettekande jaoks, siis võib juhtuda, et tähelepanu hajub ning pähe tulevad ka kõikvõimalikud muud asjad, mille kohta tahaks infot leida. Üks 8-aastane vene keelt rääkiv poiss toob interneti-otsingute puhul välja ka häälotsingu (Alisa Yandexis), mida tema sageli kasutab ja mis teeb otsimise palju lihtsamaks, näiteks kui ta ei viitsi mõnda pikka sõna välja kirjutada.

Internetipoodidest ostmiseks noorematel lastel üldiselt võimalused (ja sageli ka oskused) puuduvad. Mõni on küll ema abiga ostnud või siis ütleb laps vanemale, mida ta soovib ning

vanem ostab selle talle: “mina näitan ja siis vanemad ostavad mulle” (Piia, 9 a, eesti keel, Tallinn).

## Vanem vanuserühm

Ka vanema vanuserühma laste puhul toimub e-poodidest ostmise sageli samamoodi kui noorematel – oma soov antakse edasi lapsevanemale ning tema siis ostab (huvitava kombel ei tule jutuks seda, et laps küsiks midagi, aga lapsevanem poleks nõus ostma). Lapsed ise üldiselt e-poodidest ei osta.

“Ma saadan emale messengeris pildid, mida ma tahan ja siis ma kirjutan talle, mida ma tahan” (Berit, 11 a, eesti keel, Märjamaa).

Vanematel lastel on internetiga seotud piiranguid vähem kui noorematel. Päris ilma piiranguteta siiski ei saa. Eriti tuleb see esile rahaasjade puhul. Mõni ütleb, et tema **pangakaart on “lasterežiimil”** ning internetis ta sellega midagi osta ei saa, mõni saab küll osta, kuid kontol on 50-euro limiit. Need, kes siiski internetipoodide kasutavad, leiavad üldiselt, et internetist ostmise puhul pole mitte midagi keerulist. Oliver (11 a, eesti keel, Märjamaa) toob küll välja, et PlayStationi ostmise on keeruline, kuna **“seal küsitakse asju, mida ei oleks vaja”** (ilmselt peab ta silmas liigsete andmete küsimist).

Üldiseks internetikasutamiseks on vanematel lastel piiranguid märksa vähem ning nende interneti- ja telefoniaega vanemad niivõrd ei kontrolli. Neil on juba ka rohkem vaja kasutada interneti abi asjalikel, mitte vaid meelelahutuslikel eesmärkidel. Kui rääkida info otsimisest, siis ei leia lapsed üldiselt, et neil sellega väga probleeme oleks. Kerkivad küll üles mõningad spetsiifilised murekohad, näiteks kurdab üks 12-aastane poiss, et ta ei leia peaaegu kunagi otsides matemaatika valemeid. Kerkib esile ka küsimus, kas koolitööde jaoks on infot on lihtsam leida õpikust või internetist. Viktoria (11 a, vene keel, Kohtla-Järve) leiab, et internetis on rohkem infot, ka sellist, mida õpikust üldsegi ei leia. Igor (11 a, vene keel, Kohtla-Järve) aga arvab, et õpikust on lihtsam infot üles leida. Taolised eelistused võivad tulla sellest, et Viktoria peab sageli kooliülesannete jaoks internetist infot otsima, Igor aga mitte just tihti.

## Kokkuvõte

- Vanemate kehtestatud internetipiirangud aitavad ohte vältida.
- Vanema vanusegrupi lapsed oskavad juba paremini ja rohkem ka praktilistel eesmärkidel internetti ja telefoni kasutada, oskavad ka rohkem oma aega juhtida.



- Uuringus osalenud lapsed ei öelnud, et neil oleks suuri probleeme internetist info otsimisega.
- Rohkem räägivad lapsed sellest, et nad on e-poest ostmise protsessi kaasatud – nad saavad öelda vanematele, mida soovitakse osta.
- Vanemate seatud internetipiirangud piiravad ka näiteks linnaruumis liikudes mõnel lapsel telefoni abil orienteerumisel või sõidugraafikute vaatamist.
- E-ostlemisega on lastel vähe kogemusi.



## eKool ja Stuudiumi kasutamine

Õppekäigu ja koduste tööde kohta saavad kõik lapsed infot kas eKooli või Stuudiumi kaudu. Enamik meie uuringusse sattunud lastest kasutas eKooli, ainult Viljandi lapsed rääkisid Stuudiumist, mõnel juhul oli tegemist ka nutivaba kooliga, kus ei kasutata kumbagi süsteemi. Seega keskendume esmajoones eKoolile ja anname seejärel lühiülevaate ka Stuudiumist. Kuna e-õppekeskkondade kasutamises tulevad selgelt välja ka mõned ealised iseärasused, käsitleme kahte vanuserühma eraldi.



### eKool

#### Noorem vanuserühm

Noorema vanuserühma puhul on veel tugevalt olemas lapsevanema kontroll. Kuigi lapsed kasutavad eKooli üsna sageli ka ise, on vanem see, kes hinnetel ja õppimisel silma peal hoiab, tagant utsitab ja vajaduse korral tehniliste probleemidega abistab. On oluline täheldada, et 1.–2. klass ei kasuta veel ise eKooli, ainult koos lapsevanemaga või siis vaatab vanem hindeid ja õppimist ning edastab selle lapsele. Samas on aga mõnel lapsel väga suur soov juba varem ise e-õpikeskkonda kasutada, sest **vanema järele ootamine on tüütu**.

Millegipärast esineb nooremal vanuserühmal ka sisselogimise probleeme. Näiteks Luukas (10 a, eesti keel, Tallinn) ütleb, et tal ei olegi isiklikku arvutit, nii et arvutist ei saa ta üldse õppimist vaadata.

Ma tahan ise eKooli kasutada, siis ma saan ise vaadata ja ei pea emmet kutsuma.  
(Anna, 7 a, vene keel, Tallinn)

Telefonist ei saa ta aga millegipärast eKooli sisse logida, seega vaatab õppimist hoopis lapsevanem ja edastab kodused tööd pojale Facebooki Messengeri kaudu. Venekeelsel sihtrühmal **esineb ka keelebarjäär**, mis eKooli sisselogimist takistab. Nii räägib Sofia (7 a, vene keel, Tallinn), et ta teab küll, mida eKoolis teha saab, aga ta ei oska ise sisse logida, sest ta ei tea, kuidas oma parooli ladina tähestikus kirjutada.

### Vanem vanuserühm

Vanem vanuserühm on eKooli kasutamisel juba selgelt iseseisvam, alates 6.–7. klassist ei kontrolli vanem eKooli enam peaaegu üldse ja lapsed vastutavad ise oma õpitulemuste ja koduste tööde tegemise eest.

Vanema vanuserühma lapsed seavad **kahtluse alla ka selle, kas õpetajad ikka oskavad** eKooli õigesti kasutada või kas nad sinna üldse õppimist panevad. Näiteks Märjamaa rühmaintervjuul rääkisid lapsed, et mõnikord ei näe nad õppimist, aga kui sellest õpetajale teada annavad, siis õpetaja läheb ja paneb õppimise eKooli üles ja ütleb siis lastele, et õppimine oli kogu aeg üleval. Samamoodi ütlevad Märjamaa lapsed, et mõni õpetaja vahetab eKoolis tihti hindeid, nii et paneb ühe

hinde juba välja ära, aga siis saab aru, et midagi läks valesti, kustutab vana hinde ära ja paneb uue hinde välja. Tallinna rühmaintervjuus toovad lapsed välja, et **õpetaja paneb küll õppimise üles, aga see jõuab palju hiljem kohale**, nii et lastel võib õigel ajal märkamata jääda, et midagi üldse õppida jäi. Niisugune käitumine tekitab lastes pahameelt, sest nähakse, et õpetaja oma oskamatuses on süüdi, kuid võib-olla on probleem hoopis selles, et õpetaja jaoks pole süsteem piisavalt käepärane.


“Kodused tööd ei jõua mõnikord kohale. Ma kahtlustan, et õpetaja ei pane seda sinna meelega, sest ta kogu aeg ütleb, et võtke oma päevikud välja, et äkki see ei jõua kohale.”  
(Ruuben, 11 a, eesti keel, Tallinn)

Kuna selles vanuserühmas kasutavad lapsed eKooli enamasti ise, puutuvad nad rohkem kokku ka tehniliste viperustega. Märjamaa lapsed toovad välja, et mobiilirakenduses esineb tõrkeid ehk **“vahel viskab errorisse”**. Aeg-ajalt tuleb ka ette, et lehel tehakse parasjagu tehnilist hooldust, mis tähendab, et tuleb pisut aega oodata, enne kui uuesti süsteemi kasutada saab. Probleeme esineb nii mobiilis kui ka arvutis eKooli kasutades, kui ühes parasjagu midagi teha ei saa, kasutatakse teist versiooni.

“Vahepeal on niimoodi, et kui sa telefonist saad vaadata, aga sa vahepeal pead uuendama, et nagu mis uut on tulnud, sa pead vajutama ühte nuppu, aga kui sul internetti ei ole, siis sa ei saa seda vajutada. Ja arvutis on vahepeal niimoodi, et sa paned enda paroolid sisse ja siis sul on pilt valge ja sa ei näe mitte midagi ja sa ei saa mitte midagi

teha, sest see on lihtsalt valge pilt. Siis ma vaatan lihtsalt telefonist, sellepärast et mul ei ole muud varianti." (Hanna, 12 a, eesti keel, Tallinn)

### Mõlema vanuserühma ühine tagasiside eKoolile



Kuigi noorema vanuserühma lapsed on eKooli kasutamisel palju sõltuvamad oma vanematest, toodi mõlemas vanuserühmas välja ka üks kattuv probleem, millele tasub eraldi tähelepanu juhtida. Selleks on suured **erinevused eKooli arvuti- ja mobiiliversiooni vahel**, sh selles, et ka mobiilirakenduse ja mobiilis oleva veebilehitseja vaade on erinev. Lapsed vajavad kindlustunnet ja ühtsust, et nad leiaksid vajamineva info samast kohast üles. Praegu on aga vaja spetsiifiliselt teada, kust mingisugust infot otsida. Näiteks kurdetakse, et arvutiversioonis on näha palju rohkem asju, sh tunnistusi ja kiitusi, aga telefonis näeb põhimõtteliselt ainult õppimist ja tunnitööd. Samuti ei saa laste sõnul mobiilis lahendada õpetaja üles pandud teste, selleks tuleb minna arvutisse.

Kõige rohkem aga häiribki lapsi see, et **sama infot peab mobiilis ja arvutis otsima eri kohtade alt**. Nii näiteks ei leiagi koduseid ülesandeid arvutiversioonis "Ülesannete" alt, mis oleks laste jaoks loogiline, vaid tuleb minna hoopis avalehele, mobiilis aga suisa kalendrisse. Ka tuuakse eraldi välja, et mobiilis pole võimalik otsida eri aineõpetajate ülespandud materjale, nt noodilehti.

“eKoolis on niimoodi, et kui sa oled arvutis, siis on siuke koht nagu "Ülesanded", eksju. Siis sa lähed ülesannetesse, siis sa vaatad seda ja siis see on tühi. Kunagi pole sinna ühtegi ülesannet pandud. Ja siis põhimõtteliselt avalehel, kus on uudised ja seal, kus hindeid pannakse, seal on ülesanded. Ja telefoniversioonil on see, et sa pead kalendrisse minema.” (Klaus, 11 a, eesti keel, Tallinn)

Täiesti omaette teemana toovad lapsed välja ka reklaamid. Nimelt, kui minna mobiilis eKooli veebilehitseja kaudu, siis **hüppavad eKoolis endas sageli ette reklaamid** asjadest, mis on parasjagu laste seas populaarsed. Need hüplikaknad tuleb siis kinni panna, mis võtab lastelt tükikese aega ja on omajagu tüütu. Ka tasuks mõelda sellepeale, kas e-õpikeskkond on sobiv koht, kus näidata lastele mänguasjade reklaame.

“Kui sa lähed eKooli lihtsalt internetist, siis seal on ka reklaamid kendamadest.” (Rasmus, 12 a, eesti keel, Tallinn)

eKooli puhul jääbki laste jutust eelkõige kõlama soov, et süsteemi kasutamisel ei tekiks tõrkeid ja et kõik teemad oleksid nii arvuti- kui ka mobiiliversioonis loogiliselt jaotatud. Mida ühtlasem on info ja jaotused, seda mugavam on lastel eKooli kasutada. Ka ei teeks paha, kui muuta eKool õpetajate jaoks käepärasemaks, nii et ei tekiks olukordi, kus lapsel jääb kodune töö tegemata lihtsalt sellepärast, et info jõudis temani liiga hilja.



## Stuudium

Kuigi Stuudiumi kasutavad aktiivselt ainult Viljandimaa lapsed, kattuvad kõik välja toodud kitsaskohad ühel või teisel moel eKooli probleemidega. Esmalt tuuakse välja **keeleprobleem**. Kui eKooli puhul ei teadnud vene emakeelega laps, kuidas oma salasõna ladina tähestikus kirjutada, siis Stuudiumi puhul tuuakse välja, et esmakordsel sisselogimisel on süsteem inglise keeles, nii et alguses ei saa midagi aru. Alles siis, kui õnnestub süsteemi keel ära vahetada, on võimalik aru saada, kust midagi otsida. Kui keel on aga juba ära vahetatud, siis järgmisel korral sisse logides on kõik kenasti eesti keeles. Ka toovad lapsed välja, et millegipärast on neil Stuudiumi kasutamiseks kaks parooli – ühega pääseb sisse, teisega mitte. Kahjuks ei oska nad selgitada, mille jaoks neile üldse kaks parooli antud on, aga süsteemi üheseltmõistetavuse nimel tasuks mõelda, kas kahte salasõna läheb üldse tarvis.

Kui eestikeelseks paned, siis on lihtne. Esimest korda sisse logisin, siis see oli ingliskeelne ja ma ei saanud mitte mõhkugi aru. (Ott, 11 a, eesti keel, Viljandi)

Ka Stuudiumi puhul ei olda rahul sellega, et **arvuti- ja mobiiliversiooni vahel on suured erinevused**, nii et sama infot tuleb otsida eri kohtadest. Ka on sama info juurde jõudmiseks eri mooduseid – näiteks saab kodused ülesanded kätte kas tundide alt või siis “Ülesannete” või “Ava brauserid” nupu alt. Laste meelest on see süsteem ülearu keeruline. **Samuti ei ole laste jaoks alati üheselt mõistetav, kust leida tunnis juba tehtud töö ja kust kodused ülesanded.** Nimelt asuvad tunnitöö ja kodused ülesanded üksteise all, mis tähendab, et neid on lihtne segi ajada ja nii võib laps ilmaasjata hakata suure hooga lahendama juba tehtud ülesandeid.

“Vaata seal on see, et mida me tunnis tegime ja siis seal all väikselt on kodutöö onju. Ja siis ma vaatan tunniasju, seda, mida me tunnis tegime, hakkan tegema hoopis. Ja siis vaatan, et oh, mul on see tehtud, miks ma seda uuesti pean tegema? Ja siis vaatan, et ai, seal all on hoopis kodutöö. See on natuke segane.” (Karmen, 11 a, eesti keel, Viljandi)

## Kokkuvõtteks

- Vanema vanuserühma lapsed kasutavad juba ise iseseisvalt eKooli, nooremaid aitavad nende vanemad.
- Kasutusel on nii eKooli mobiili- kui ka arvutiversioon – üks versioon täiendab teist.

- Kuigi eKooli eri versioonide eripärad tuleb endale hästi selgeks teha, leiavad lapsed siiski üldjoones, et eKooli on pigem lihtne kasutada.
- Lapsi ajavad kõige rohkem segadusse suured erinevused eKooli mobiili- ja arvutiversiooni vahel.
- Lastele ei meeldi, kui neile näidatakse eKooli kasutamisel reklaame asjadest, mis pole õppimisega seotud.
- Kasutamisel võib esineda keelebarjääre – nt on süsteem esimesel korral sisse logides ingliskeelne või ei tea vene emakeelega õpilane, kuidas oma parooli ladina tähestikus kirjutada ega pääse seetõttu iseseisvalt eKoolile ligi.



## Meelelahutuse ja vaba aja veetmise kohad

Kuigi laste päevad on tihedalt kooli ja huviringidega sisustatud, jääb mõnikord siiski aega ka muuks meelelahutuseks. Eelkõige läks jutt kinodele ja raamatukogudele, peatumegi neil natuke pikemalt.



### Raamatukogud

Raamatukogudes käivad mõlema vanuserühma lapsed eelkõige just laste- ja noorteosakonnas, mis on disainitud laste ja noorte vajadusi arvesse võttes. See tähendab, et kõik raamatud on kättesaadavad ja lastel on ruumi, kus olla. Väiksematest kohtadest pärit lastele meeldib käia suuremates raamatukogudes, kus on laiem valik. Kui näiteks kooliraamatukogus lifti pole, aga vallaraamatukogus on, siis pakub põnevust ka liftiga sõitmise võimalus.

Väiksemate, eriti kooliraamatukogude miinusena tuuakse välja, et **laenutamistähtaja möödumise kohta ei tule meeldetuletusi**. Näiteks meenutas Tallinna osalusvaatluse poiss juhust, kus nad emaga kooliaasta lõpus avastasid kodust ühe raamatu, mis kuulus kooliraamatukogule. Kumbki ei mäletanudki enam, et poiss oli üldse selle raamatu laenutanud. Raamatut tagasi viies teatas raamatukogu töötaja, et nad olid raamatut juba suure paanikaga taga otsinud. Seega vajaksid kõik raamatukogud korralikku laenutussüsteemi, et selliseid olukordi ette ei tuleks.

## Kinod

Vaba aja veetmise kohtadest käiakse aga kõige enam kinos. Noorema vanuserühma lapsed käivad kinos veel ema või vanema õe-vennaga, vanema vanuserühma lapsed aga juba ka iseseisvalt koos sõpradega.

Kõik algab pileti ostmisest. Noorema vanuserühma lapsed ise piletit ei osta, selle ostab kas vanem internetist või siis ostetakse kohapealt müüja käest. Ka vanema vanuserühma lapsed lasevad kas emal-isal pileti internetist ära osta või siis minnakse kohapeale ja ostetakse müüja käest. Ükski laps aga ei kasuta piletiautomaate, sest neist on **keeruline aru saada ja kogemata võib osta pileti täiesti valele filmile**. Noorema vanuserühma jaoks on oluline, et pileti peale trükitaks õige filmi pilt – mõnikord on sinna sattunud “vale” pilt.

Ja seal pileti peal on ka kirjas, mis saal näiteks. Ja seal on pilt ka nagu, see pilt. Aga vahest ainult ei ole, vahest on mingi vale pilt lihtsalt.  
(Matilda, 7 a, eesti keel, Viljandi)

Kõikidest valimisse kuuluvatest linnadest pole ainult Kohtla-Järvel oma kino, kuigi lapsed teavad rääkida, et seda juba ehitatakse ja varsti tuleb. Kui ülejäänud lapsed saavad kinos käia mugavalt oma kodulinnas, siis Kohtla-Järve lapsed peavad sõitma Narva. Lapsed ise ei näe, et selles oleks midagi keerulist – istud aga autosse, pargid auto ära, sõidad liftiga üles ja oledki kinos.

Vanematelt nõuab selline käik ilmselt siiski aga pikemat planeerimist.

Solarise kinos need toolid tõusevad ülesse, nii et tavaliselt mu popkorn kukub maha.  
(Ruuben, 11 a, eesti keel, Tallinn)

Kinos sees meeldib lastele istuda sellises reas, kus ei ole eriti teisi inimesi. Mõnikord on juhtunud küll, et pikk inimene istub täpselt ette, aga siis on õnnestunud samas reas mõnele teisele vabale kohale istuda. **Ka toolidega on lastel probleeme** – näiteks on laps liiga kerge ega jõua oma keharaskusega tooli hästi alla lükata või klapptoolid tõusevad tihtipeale üles, nii et popkorn võib maha kukkuda. Kuna toole saab ka tahapoole kallutada, võivad oma toolist püsti saada soovivad inimesed eespool olevast toolist kinni haarata ja kui nad sellest siis jälle

lahti lasevad, võib tooliga valusasti vastu pead saada. Toolid võivad olla ka liiga kõvad ning seal ei ole pika filmi ajal mugav istuda. Seega eelistavad lapsed mõnes kinos istuda VIP-toolidel.

Märjamaal on aga laste kõige suuremaks sooviks, et nad saaksid ka kinos popkorni osta ja süüa, nii nagu Tallinnas seda teha tohib. Rahvamajas asuvas kinos praegu popkorni ei müüda ja oma toitudega pole lubatud saali minna, sest sealsed töötajad **“arvavad, et saal läheb mustaks, ja kui sa krõbistad, siis see segab teisi”** (Isabel, 9 a, eesti keel, Märjamaa). Mõni laps püüab küll sellest

keelust üle astuda ja toob põues ikkagi kommi saali, aga on ka selliseid inimesi, kes “ära kituvad” ehk kinotöötajatele teada annavad, et keegi sööb saalis.

“Tavaliselt ma ostan ja siis panen oma särgi alla ja siis lähen sisse ja siis süüa.” (Sander, 9.a., eesti keel, Märjamaa)

## Kokkuvõte



- Raamatukogudes on laste- ja noortekirjanduse osakondades raamatud paigutatud lastele sobivale kõrgusele ja kaugusele.

- Koos täiskasvanuga pole kino- (aga ka muude meelelahutuskohade) külastus noorema vanuserühma laste jaoks keeruline, vanema vanuserühma lapsed saavad kinos juba iseseisvalt hakkama.

- Kooliraamatukogudes ei ole laenutamissüsteeme, mis teavitaksid laenutustähtja möödumisest.

- Kinode piletiautomaatide kasutamist tõkestavad hirmud arusaadavusest, millegi valesti tegemisest.

- Mõnikord on kinode toolid laste kasvule ebasobivad. Samuti võib tooli seljatoega valusasti vastu pead saada, kui mõni selja taga istuv inimene soovib oma toolist püsti saada ja kasutab selleks eespool istuja tooli seljatuge.

- Kinode osas on lastel välja kujunenud teatud ootused, nt see, et saab osta kommi või popkorni ja seda seansi ajal süüa. Eriti väikeste kohtade lapsed tunnevad selles osas ebaõiglust või väljajäetust ja soovivad, et ka kohalikus kinos oleksid samasugused võimalused nagu suuremate kohtade kinodes.



# KOKKUVÕTVAD TÄHELEPANEKUD

Uuringu eesmärgist ja probleemipüstitusest tulenevalt tegelesime sissevaate andmisega laste igapäevastel marsruutidel ette tulevatest takistustest teenuste tarbimisel nii avalikus ruumis kui ka lastele mõeldud keskkondades. Meie uuringu sihtgrupiks olid kindlatest piirkondadest valitud lapsed vanuses 7 kuni 14. Kuid uuringu tegemise käigus märkasime ka esilekerkivaid teemasid ja marginaaliseeritud alagruppe, kellelt tuleks edaspidi samuti ligipääsetavuse alast sisendit küsida.

## Mida edasi uurida?

- Puuetega laste ligipääsetavus jäi uuringus kaardistamata, kuid väärrib kindlasti eraldi uurimist. Puuetega laste ja nende perede ees on süsteemselt hoopis teised väljakutsed, mida tuleks kindlasti uurida.
- Samuti ei käsitletud me uuringus käitumisraskustega lapsi, kuid ka nendele mõeldud teenuseid tuleks kasutamismugavuse aspektist uurida ning analüüsida nende kogemusi ligipääsetavuse osas.
- Juhime tähelepanu, et hoopis teised väljakutsed on ääremaade piirkondade laste elus – näiteks väikesaartel liitklassidega koolides õppivate laste perspektiiv jäi uuringusse kaasamata.

## Kuidas edasi uurida?

Rühmaintervjuude puhul esile tulnud probleemide tõttu (välja toodud “Metodoloogia” peatükis) soovitame edaspidises töös lastega kasutada individuaalset lähenemist (individuaalintervjuud, mitmekordsed osalusvaatlused). Usume, et lapse pere kaasamine uuringusse on väga tähtis lisaaspekt, millega edaspidi tuleks arvestada. Nagu ka uuringu tegemisel selgus, ei pruugi laps teada erinevate valikute tagamaid ja põhjuseid, neid saime kaardistada just vanematega suheldes.

## Ligipääsetavuse pingekohad

**Avalikus ruumis liikudes ja liigeldes on suurimad pingekohad** laiemalt seotud küsimusega, kellele on avalik ruum mõeldud ja kas lapsel on selles kohta. Kas lapsega on avaliku ruumi disainis arvestatud? Näiteks, kas mänguväljak pakub ka kooliealistele lastele arendavaid tegevusi? Teisalt liitus selle teemaga ka ebavõrdne kohtlemine – lapsed olid kogenud ebameeldivaid juhtumeid näiteks halva teeninduskultuuriga seoses. Uuringus selgus ka, et lapsed on nii kaasliiklejatelt kui ka ruumi disainist lähtuvalt kogenud tõrjutust. Tõrjutus seostub

ka infote ligipääsetavusega – kas ja kellelt abi küsida. Kas lapse keeleoskus on piisav infote arusaamiseks?

- Kõnniteedel liikudes on laste suurimaks väljakutseks halb teede korrashoid ja puudulik teehoidus. Ligipääsetavust takistavad augud, kivid kõnniteedel. Kui sellele liituvad veel ebasoodsad ilmastikuolud, siis kurdetakse pori ja lompide üle, ka lume ja libeduse üle.
- Jalakäijana on lapsed kogenud teedevõrgustiku ja kõnniteede ebapraktilisi lahendusi, kus kõnnitee või kergliiklustee on ühel hetkel ära kadunud või jalakäijale sobivat turvalist liiklemise ruumi üleüldse polegi.
- Väiksemate laste jaoks on sõidutee ületamine reguleerimata ülekäigurajal ebaturvaline tegevus – kardetakse, et autojuht ei märka teed ületavat last.
- Lapsed on häiritud, kui kaasliiklejad, autojuhid nendega ei arvesta (ei lasta üle tee; ei saa kõnniteel kõndida, kuigi neil on eesõigus).
- Rattaga sõitu takistavad tihe liiklus, puudulik kergliiklusteede võrgustik, seetõttu ei saa igapäevaselt rattaga turvaliselt liigelda.
- Rattaid jms liiklusvahendeid pole vahel ka kuhugi turvaliselt parkida.
- Mõnikord saab linnas orienteerumisel takistuseks oskamatus iseseisvalt liigelda ning teadmatusest tingitud hirm võõraste olukordade ees (kuna seni on liigeldud peamiselt lapsevanema abil ja toel).
- Venekeelsete laste puhul saab piisava eesti keele oskuse puudumine nende jaoks mõnikord takistuseks info leidmisel ja sellest arusaamisel.
- Vanema vanusegrupi lapsed kogevad tõrjutust avalikus ruumis – pole kohta, kus olla.
- Lastele mõeldud kohad avalikus ruumis on liiga ühetaolised, mõeldud kindlatele sihtrühmadele (nt skatepargis ei oska paljud tüdrukud midagi teha, mänguväljakud on liiga “titekad”).
- Avalikus ruumis on lastel ebameeldivaid kokkupuuteid joodikute, narkomaanide või kiusajatega.

**Mõttekoht:** kuidas luua avalikus ruumis puhke- ja vaba aja veetmise kohti, mis oleksid mitmekesised ja võimaldaks tegevusi erinevast vanusest ja huvidega inimestele?

**Mõttekoht:** kuidas arendada lastega arvestavat ja lapsi võrdväärsete liiklejatena kohtlevat liikluskultuuri?

**Mõttekoht:** kuidas toetada venekeelsete laste keeleõpet praktilisel tasandil?



**Ühistranspordi** kasutamine nii Tallinnas kui ka teistes uuringus käsitletud piirkondades saab alguse pere vajadustest ja võimalustest. Kas perel on võimalik last kooli autoga viia või mitte? Kuidas hindavad lapsevanemad lapse oskusi liikluses iseseisvalt toime tulla? Kas ja milliseid takistusi on perel ette tulnud ühistranspordi kasutamisel? Mitmeid nooremas vanuserühma osalejaid viisid vanemad kooli ja/või huvikooli autoga ning tulid ka õhtuti vastu. Seda tehakse, sest liiklussõlmed on väikese (7- või 8-aastase) lapse jaoks liiga keerukad või ühistransporti sobival ajal lihtsalt ei lähe. Vanemate laste jaoks on autoga viimine juba lihtsalt harjumuspärane, mugavuse küsimus.

Mis on ühistranspordi kasutamist takistavad tegurid laste kogemuse läbi:

- Läbitavad vahemaad on liiga pikad.
- Ühistransporti ei tule sobival kellaajal.
- Bussid on ebamugavad (liiga kõrgete treppidega, liiga palavad).
- Lapsed ei jaksa jalgratast või tõukeratast ühistransporti tõsta, mis vähendab omakorda alternatiivsete liikumisviiside kasutamist.
- Bussides sõitmine võib olla ohtlik (nt bussid kiirendavad, nii et lapsed kukuvad).
- Maakonnaliinide bussid võivad mõnikord hilineda.
- Ühissõidukikaart on katki läinud või ära kadunud.
- Tallinna ühistranspordipeatuste sõidugraafikud on paigutatud liiga kõrgele, laps ei saa neid mugavalt vaadata.
- Trammi kasutamine on keeruline nooremate laste jaoks, sest sõiduteele minek trammi sisenemiseks või peatuses maha tulekuks võib põhjustada segadust ja hirmu.
- Validaatorite paiknemine ühistranspordis tuleks paremini läbi mõelda. Nt validaator asub prügikastiga kohakuti (tekitab ebamugavaid olukordi või kaardi kaotamist) või asetseb selliselt, et validaatori juurde tekib järjekord, mis pigem viib valideerimise toimingust loobumisele.
- Tallinna linnaliinide busse tajutakse pimedatena, mõnikord ka räpastena.
- Maakonnaliinide busse tajutakse räpaste, tolmustena.
- Väiksemates linnades on probleem peatuste nimedest arusaadavusega bussisõidu ajal: peatuste nimesid ei ole kõlarist kuulda või öeldakse neid imelikult, valesti.
- Lastel on halbu kogemusi kaasreisijatega – bussides trügitakse ning ei suhtuta austavalt lapse võimetesse ülerahvastatud bussis hakkama saada.
- Lapsed kardavad ühistranspordis joodikuid või kodutuid inimesi.



- Lapsed on kogenud ebamugavaid olukordi ka bussijuhtide halva teeninduskultuuri tõttu (nt ei lase bussijuht hilinejal bussi siseneda, pahandatakse kui bussikaart on kadunud).
- Lapsed ei tea, kuidas busses käituda (nt kuidas anda märku sisenemise või väljumise soovist).
- Väiksemad lapsed ei tea alati, kust leida infot liinide ja sõiduaegade kohta.
- Et lapse ettevalmistus ühistranspordiga liiklemisel sõltub praegu suuresti lapsevanema panusest ja oskustest, on see ka ohukoht: lapsed, kelle vanemad vähem aitavad ja panustavad, on halvemas seisus.



**Mõttekoht:** kas oleks võimalik eelkoolile välja töötada mõni õpetlik mäng, millega väikesi koolijütse ja nende vanemaid ühistranspordi kasutamise õppimisel toetada?

**Mõttekoht:** mida teha selleks, et kaasreisijad ja bussijuhid ühistranspordis lapsi paremini märkaksid ja oskaksid nendega arvestada ning vajadusel abistada?

### Ligipääsetavus koolis

Ligipääsetavus koolides on paljudel juhtudel seotud ruumipuuduse temaatikaga. Mõnes koolis on see seotud ootamatult suure õpilaste hulgaga, teises koolis võib muidu ruumi olla küll, aga mingil põhjusel ei ole omas majas näiteks võimlasaali. Paljude koolimajade ruumitingimused ei vasta suurele õpilaste arvule. Mugavuse-ebamugavuse mõisted on paljude ruumipuudustest tingitud korralduslikes lahenduste puhul koolielus siiski laste jaoks tundmatud mõisted – nii lihtsalt tehakse, nii lihtsalt nende koolis asjad on. Kogu tunglemise ja sagina taustal otsivad lapsed "oma kohta" (kas oma kappi või rahulikku kohta, kus olla; räägiti ebamugavatest pinkidest ja vähestest ülerahvastatud puhkenurkadest).

Suurimad takistused koolis:

- Ruumipuudus on domineerivaks probleemiks, mis põhjustab koolihoonetes füüsilisi takistusi (trügimised, ummikud), aga mõjutab lapsi ka emotsionaalselt (nt. räägitakse kurnatusest, väsimusest).
- Puhkealade või puhkekohtade puudust tajuvad paljud uuringus osalenud tõsise probleemina.

- Hierarhiline klassiruumi paigutus on laste meelest vanamoodne lahendus, soovitakse moodsaid ruumilahendusi ja mugavaid toole-laudu.
- Lauad-toolid on laste arvates ebaühtlase kõrgusega, lisaks võivad vanemad katkised puittoolid lõhkuda laste riideid (nt vanemas rühmas tüdrukute sukkepükse).
- Toolid on liiga madalad ja kõvad, nii et selg ja istmik jäävad kangeks.
- Noorema vanuserühma jaoks on mõned ukse liiga rasked – nad jaksavad neid vaevu ise lahti lükata või tõmmata. Seetõttu proovib laps sisse minna juba väiksemast tekkivast vahest, aga siin on oht ukse vahele jääda.
- Rõivistutes on üldiselt väga kitsas, nii et enne tundide algust ja pärast tundide lõppu ei mahu seal eriti liikuma.
- Nagid asetsevad rõivistus liiga lähestikku – talvejopede alt on lastel keeruline näiteks oma kehalise kasvatuse riideid kätte saada.
- Puudulikud disainilahendused annavad võimaluse tembutamiseks ja kiuslikeks mängudeks (nt tualetis pannakse kabiiniuksi seestpoolt lukku, et keegi sinna sisse ei saaks, või keeratakse lukust lahti, kui keegi seal parasjagu sees on).
- Lapsi häirib tugev valgus, ebameeldivad lõhnad ja valjud, sageli ootamatud helid.
- Koolisöökla personali halb teeninduskultuur põhjustab lastes ebamugavust.



**Mõttekoht:** kuidas toetada koole lapsi kaasavalt looma ruumilahendusi, mis toetaksid laste arengut ja pakuks turvalisi ja mugavaid õpikeskkondi ja võimaldaksid ka puhkepause hästi veeta?

**Mõttekoht:** kuidas õpetada ja arendada lastes paremaid hügieeni- ja sanitaarharjumusi, nii et seejuures suhtuksid lapsed üksteisesse lugupidavalt ja austavalt? Kuidas WC-de ruumilahendused saaksid neid eesmäärke toetada?

**Mõttekoht:** kuidas kujundada toitumisharjumusi ja söögikultuuri koolisööklates?

**Mõttekoht:** kuidas kujundada lapsi kaasavalt pikapäevarühma tegevusi, nii et need pakuksid lastele arendavaid tegevusi, oleksid huvitavad ja looksid mingisugust lisandväärtust (mitte üksnes "kohustust passida")?

## Ligipääsetavus huvikoolis

Huviharidusega seotud küsimused intervjuudes olid laste jaoks selgelt positiivsete emotsioonidega laetud – neile meeldib nende trenn, huviring või pilliõpe. Ja kui miski meeldib, siis kaaluvad positiivsed aspektid negatiivsed selgelt üle. Pidevalt häirivate aspektide ilmnemisel sellest huvihariduse tegevusest lihtsalt loobutakse – otsitakse uus trenn, ring.

Mainitud, pisut ebamugavust tekitavad olukorrad polnud uuringus osalenute meelest sellised, mille tõttu tuleks trennist või ringist ära tulla. Küll aga näitavad räägitud lood, et ka huviharidust

pakkuvates asutustes on eelkõige ruumikujunduses neid puudujääke, mille arendamisel saaksid lapsed end ruumis mugavamalt tunda.




**Mõttekoht:** kuidas toetada huviharidust pakkuvat asutust looma lastele paremaid puhke- ja ooteruume?

## Kaupade ja teenuste kättesaadavus

Uuringus tegelesime ka erinevate lastele suunatud kaupade ja teenuste kasutamismugavuse alaste küsimustega. Paraku moodustas suure osa analüüsimaterjalist kasutamismugavuse teema asemel hoopis jutustustest selle kohta, kas lapsel üldse on küsitud teenustega iseseisvalt, ilma täiskasvanu abita kokkupuuteid olnud. Seetõttu on uuringuraporti teenuste ligipääsetavuse peatükis eristatud nooremata ja vanemat vanusegruppi – paljude aspektidega nooremad veel iseseisvalt kokku puutunud ei ole. Uuringu kokkuvõttes esitame olulisemad pingekohad eKooli ja Stuudiumi kohta, aga ka kaupluste ja pangandusega seonduvalt. Süvitsi ei läinud uuring aga internetikasutust piiravate tegurite või ka meelelahutust pakkuvate teenuste osas (neid jõuti rühmaintervjuudel käsitleda vähem, seetõttu kogunes ka materjali liialt ebaühtlaselt selleks, et läbivaid probleeme välja tuua).

### Pingekohad eKooli või Stuudiumi kasutamisel:

- Väiksemad lapsed eKooli või Stuudiumi tihti veel iseseisvalt ei kasuta. See on seotud väheste oskustega erinevates virtuaalsetes keskkondades iseseisvalt tegutseda, esinevad ka sisselogimisprobleemid.
- Suuremad lapsed kasutavad eKooli või Stuudiumi iseseisvalt, kuid ka nemad on vahetevahel hädas sisselogimisega.
- Kõige rohkem häirib lapsi see, et mobiili- ja arvutiversioonid on erinevad, vajalikke asju tuleb otsida eri kohtadest.




**Mõttekoht:** lapsi tuleks senisest enam kaasata eKooli ja Stuudiumi versioonide arendamisse!

**Mõttekoht:** kuidas ühildada eKooli ja Stuudiumi arvuti- ning mobiiliversioonid?

#### **Pingekohad kauplustes ja panganduses:**

- Kauplustes ja kaubanduskeskustes käivad väiksemad lapsed iseseisvalt harvem. See on taaskord seotud oskustega – 7- või 8-aastane laps ei pruugi osata veel nii hästi arvutada või ka raha lugeda, samuti valmistab keerukusi iseseisvalt poodi saamine või seal ringi liikumine.
- Kaubanduskeskustes orienteerumine võib tekitada raskusi, seda ka keskuse liialt keerulise planeeringu tõttu.
- Väiksemad lapsed on mõnikord hädas olnud kauba kättesaamisega riulilt, letilt – soovitud kaup on paigutatud liiga kõrgele või liiga kaugele.
- Lapsi võib takistada see, et teenindajal puuduvad teadmised, kuidas erinevate sihtrühmadega käituda. Kui töötajad oleksid koolitatud ning teadlikud sellest, kuidas paremini erinevatele sihtgruppidele läheneda, vähendaks see barjääri teenindajalt abi küsimiseks ning võimaldaks omakorda lastel hõlpsamini iseseisvalt kauplustes hakkama saada.
- Pangaterminalid või letid poodides on noorema vanuserühma laste jaoks vahel liiga kõrged.
- Pangandusega seotud ohud: noorema vanuserühma lapsed ei taju üldjuhul veel pangakaardiga seotud ohtusid, eriti selles osas, mis puudutab PIN-koode ja viipemakset.
- Laste jaoks jääb virtuaalsus abstraktseks mõisteks ja nende jaoks on palju olulisem käegakatsutavus või kompimistaju, seetõttu eelistatakse tihti ka sularahas maksta ning raha koguda.



**Mõttekoht:** kuidas suunata ja toetada kauplusi looma ruumilahendusi, mis ei seaks lastele poodides ligipääsetavuse osas takistusi?

**Mõttekoht:** kuidas õpetada rahatarkust ja tutvustada pangakaartidega maksmise ohtusid?

**Mõttekoht:** kas oleks võimalik luua mängulisi nutikaid lahendusi, et virtuaalraha tajumine lapsele kättesaadavamaks ja arusaadavamaks muuta?

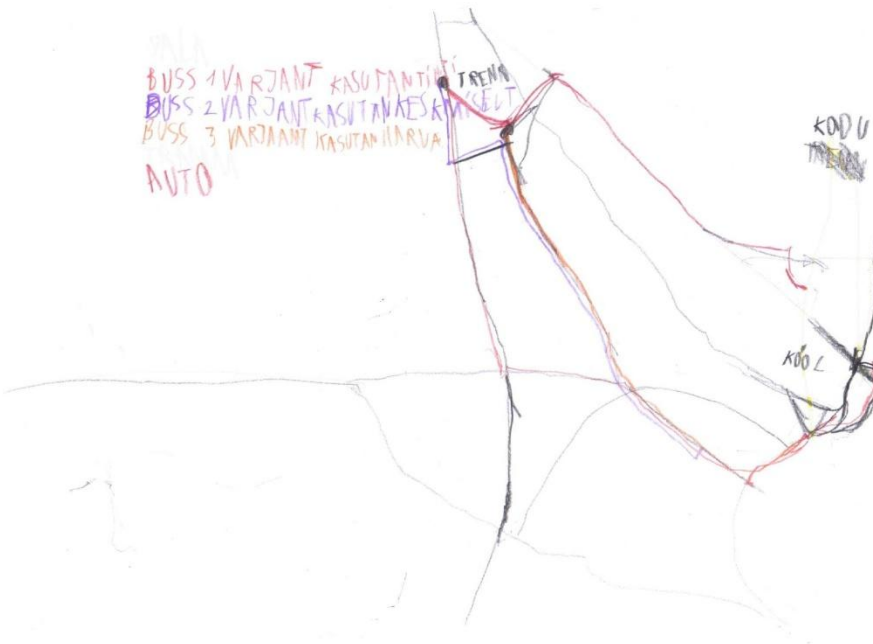
## Lisa 1. Rühmaintervjuusid kirjeldav tabel

Piirkond	Vanusegrupp	Osalejate kodune keel	Osalejate sooline jaotus	Osalejaid grupis kokku
Tallinn	7–10	Eesti keel	Tüdrukuid – 5 Poisse – 3	8
Tallinn	11–14	Eesti keel	Tüdrukuid – 4 Poisse – 4	8
Tallinn	7–10	Vene keel	Tüdrukuid – 2 Poisse – 2	4
Tallinn	11–14	Vene keel	Tüdrukuid – 1 Poisse – 3	4
Viljandi	7–10	Eesti keel	Tüdrukuid – 3 Poisse – 1	4
Viljandi	11–14	Eesti keel	Tüdrukuid – 3 Poisse – 1	4
Märjamaa	7–10	Eesti keel	Tüdrukuid – 6 Poisse – 2	8
Märjamaa	11–14	Eesti keel	Tüdrukuid – 5 Poisse – 3	8
Kohtla-Järve	7–10	Vene keel	Tüdrukuid – 1 Poisse – 3	4
Kohtla-Järve	11–14	Vene keel	Tüdrukuid – 2 Poisse – 2	4

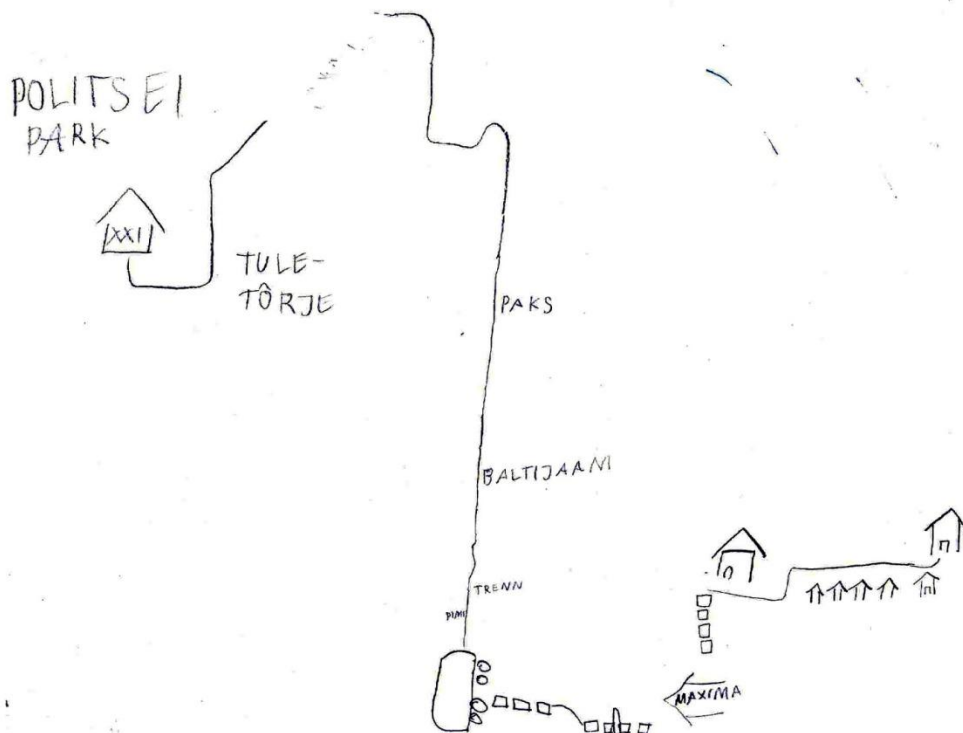
## Lisa 2. Valik laste joonistustest



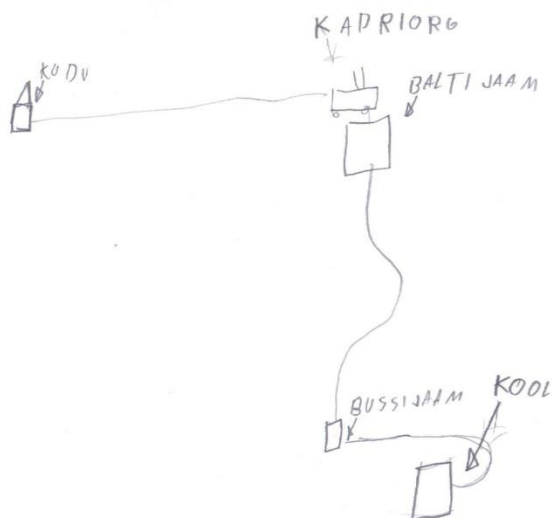
Paula, 9 a , eesti keel, Tallinn. Pildile on joonistatud kodu kesklinnas, autoga Roccal al Mare kooli sõitmine ja bussiga pärast kooli huviringi minemine.



Ben, 10 a, eesti keel, Tallinn. Pildil on kujutatud huviringi liikumise viise ja kombinatsioone: autoga, jalgsi ja erinevate bussiliinidega.

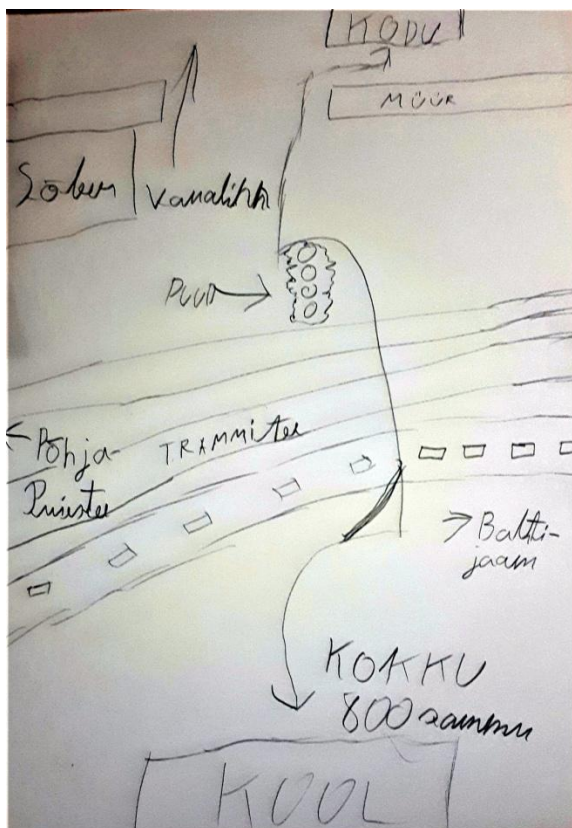


Piia, 9 a, eesti keel, Tallinn. Pildil on kujutatud ema juurest trammiga trenni ja kooli minemist.

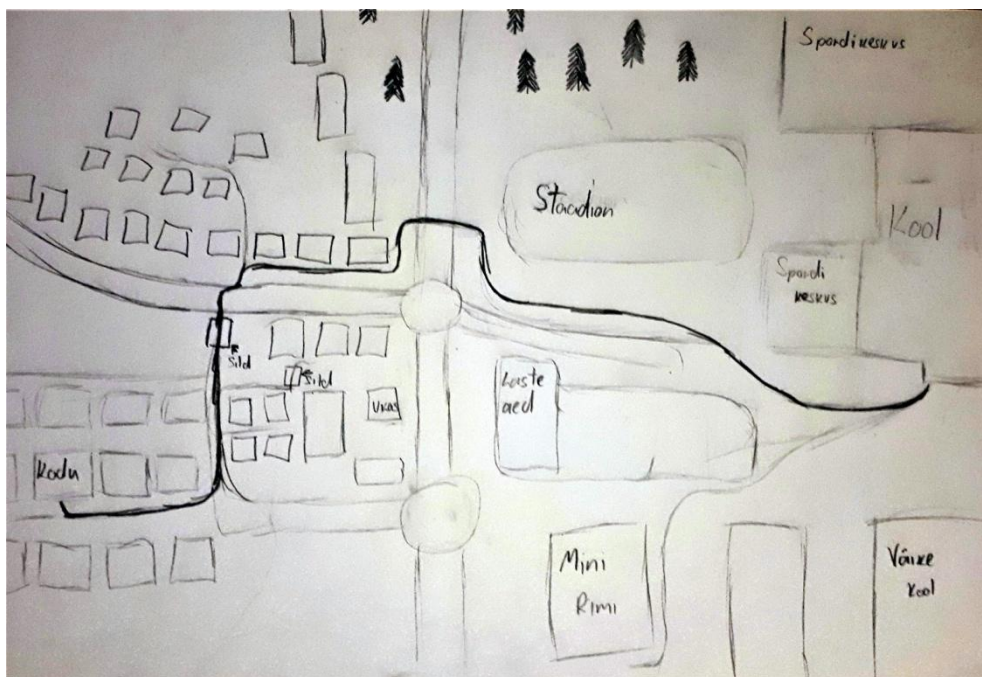


Luukas, 10 a, eesti keel, Tallinn. Pildile on joonistanud poiss ühe võimalikest teekondadest koolist koju, mida kasutab siis, kui sõpradega koos koju läheb.

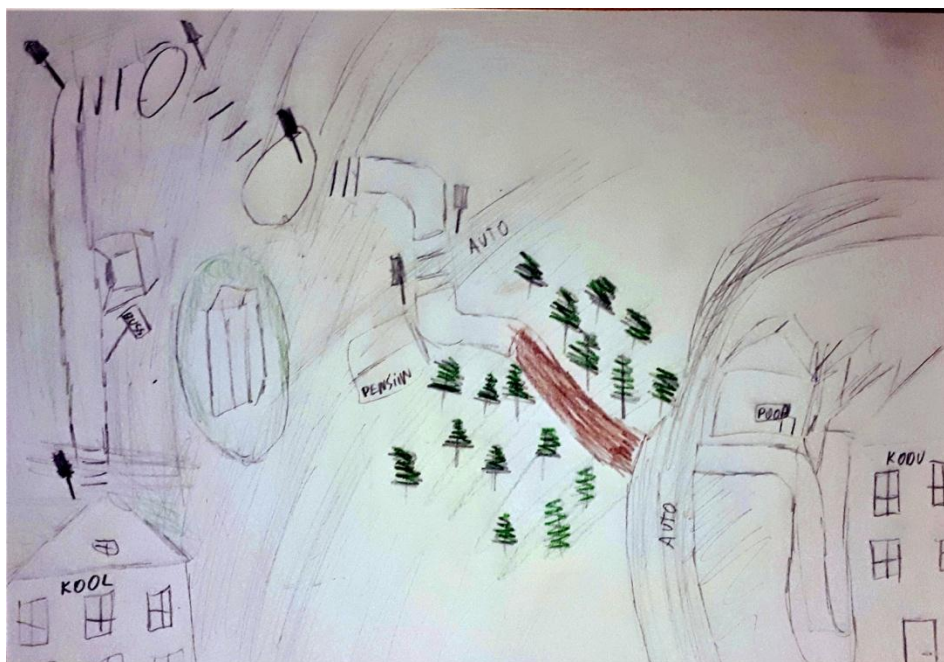




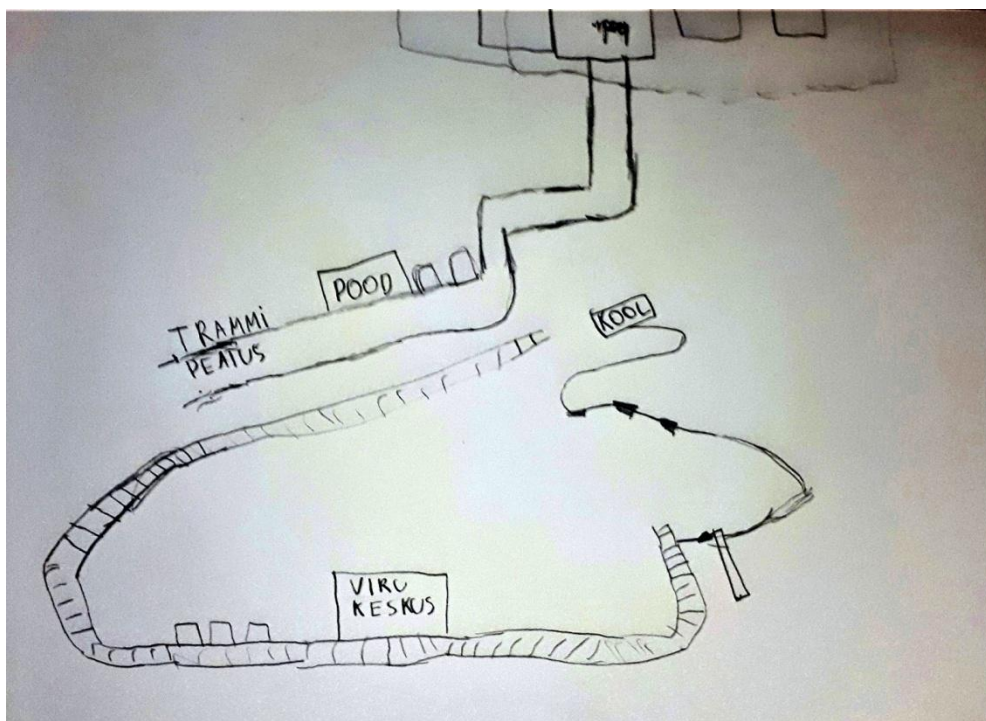
Klaus, 11 a, eesti keel, Tallinn. Pildile on joonistatud 800-sammuline teekond kodust kooli.



Kelly, 14 a, eesti keel, Tallinn. Pildil on tüdruku jalgsikäimise koolitee.



Hanna, 12 a, eesti keel, Tallinn. Pildile on joonistatud jalgsi käimise teekond kooli, mis läbib ka üht haljasala.



Ruuben, 11 a, eesti keel, Tallinn. Pildil on kujutatud teekond kodust trammipeatusesse, trammisõidutee ning jalgsi liikumine osa kooli.

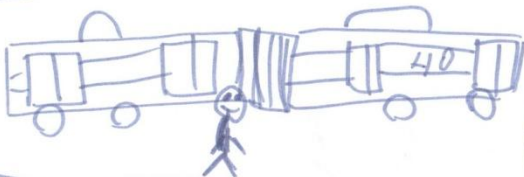
8:00 LÄHEN KODI



8:00 BUSS



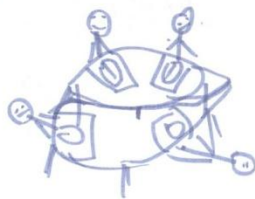
8:30 TEWE BUSS



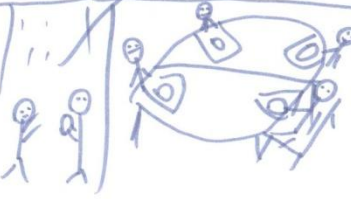
8:45 KOOL



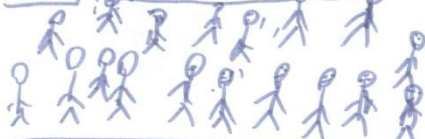
9:00 1TUND



10:00 VAHETUND-2TUND



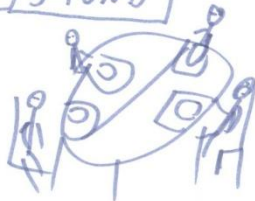
11:00 ÕUE-VAHETUND



11:30 LÕUNA



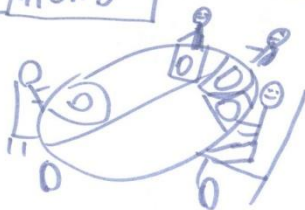
12:00 3TUND



13:00 VAHETUND



13:10 4TUND



14:00 VAHETUND



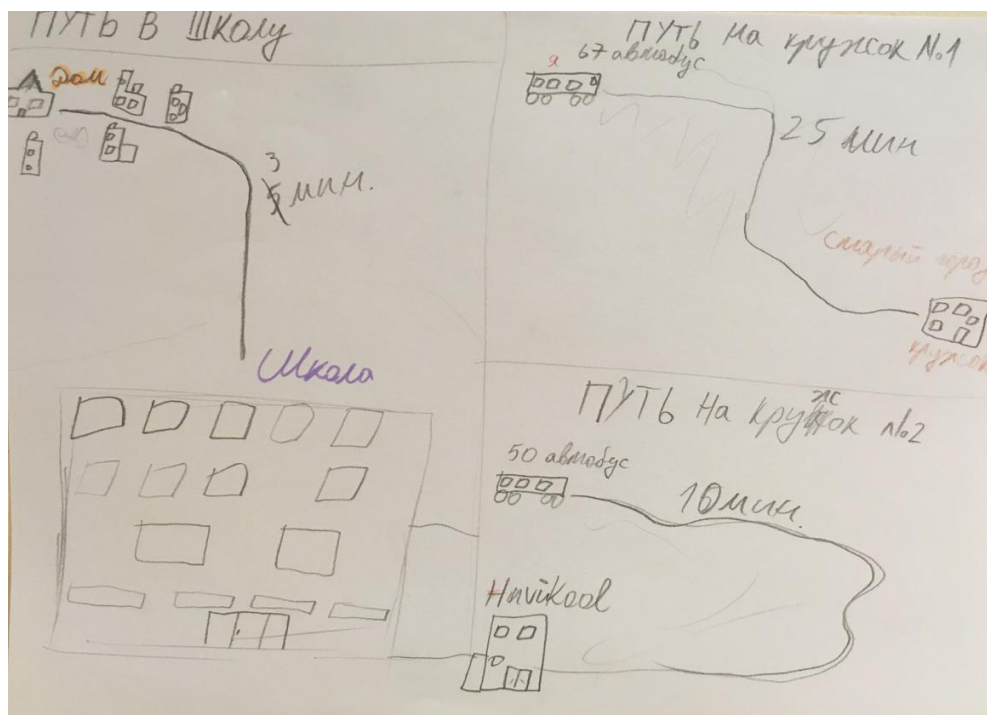




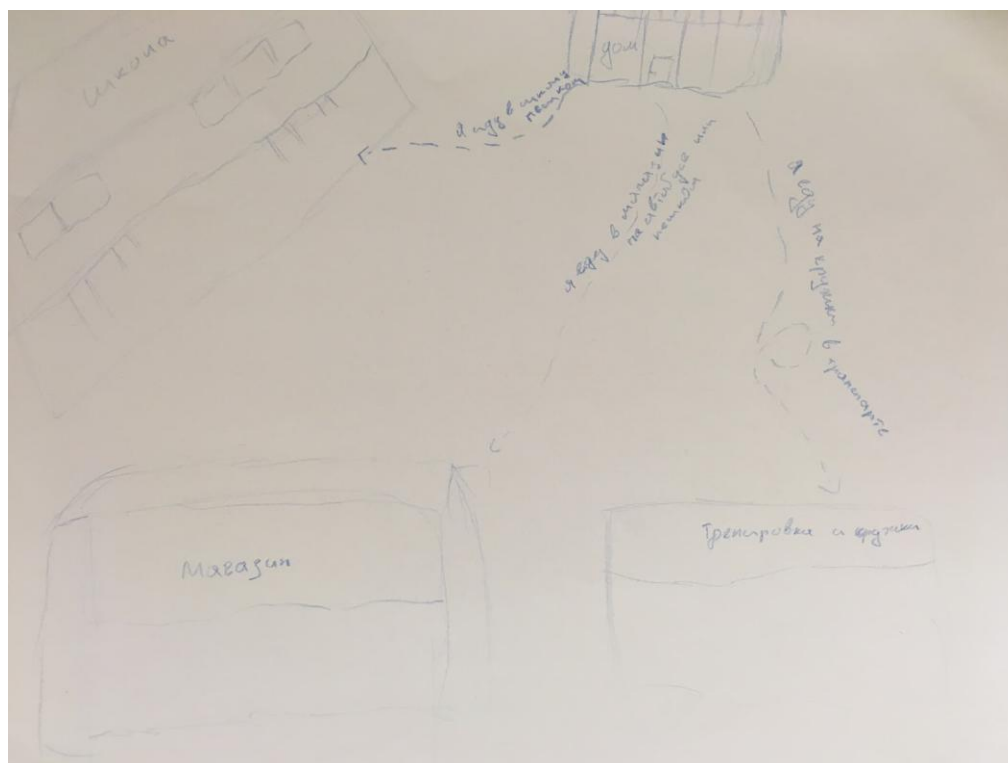
Andrei, 9 a, vene keel, Tallinn. Koomiksina joonistas poiss oma tüüpilist kolmapäeva: kooli sõidab ta kahe bussiga, koolipäev kestab kell 9:00 kuni 14:45, kuid kolmapäeviti on koolis ka robootikatundi mistõttu Albert jõuab koju alles õhtul pärast 18.



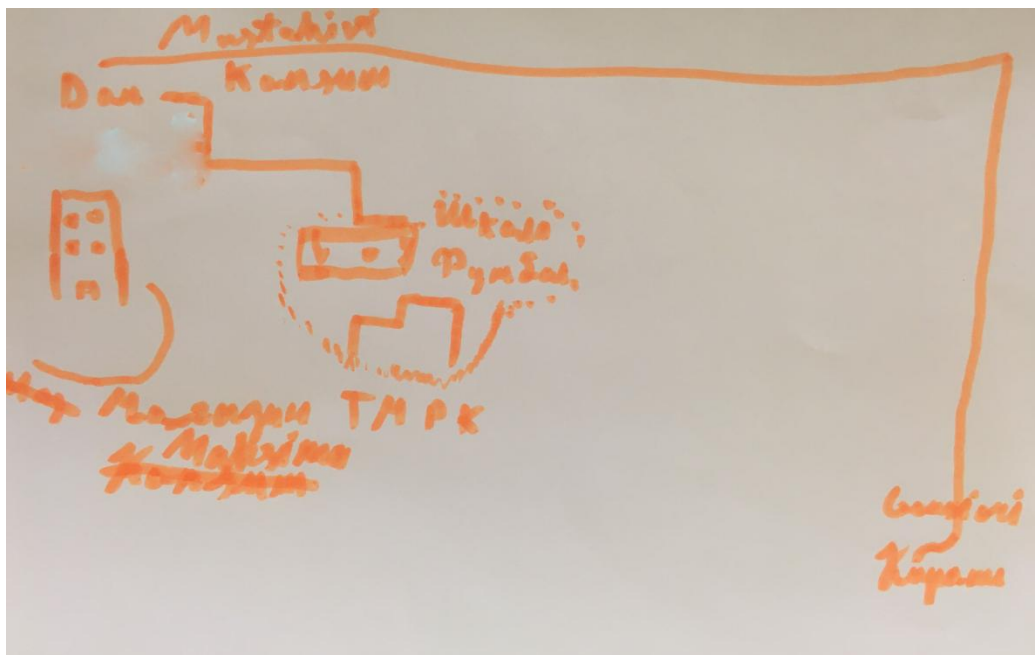
Sofia, 7 a, vene keel, Tallinn. Joonistusel on kujutatud Sofia teekonda vanalinnas, koolist isa töökoha juurde. See on üks tema vähestest marsruutidest, mida ta läbib jalgsi ja iseseisvalt, muidu sõidutatakse Sofiat nii kooli kui ka tantsutrenni autoga.



Artur, 12 a, vene keel, Tallinn. Pildil on joonistatud teekond kodust kooli ja bussisõiduteekonnad kahte erinevasse huviringi: üks vanalinnas ja teine Lasnamäel.



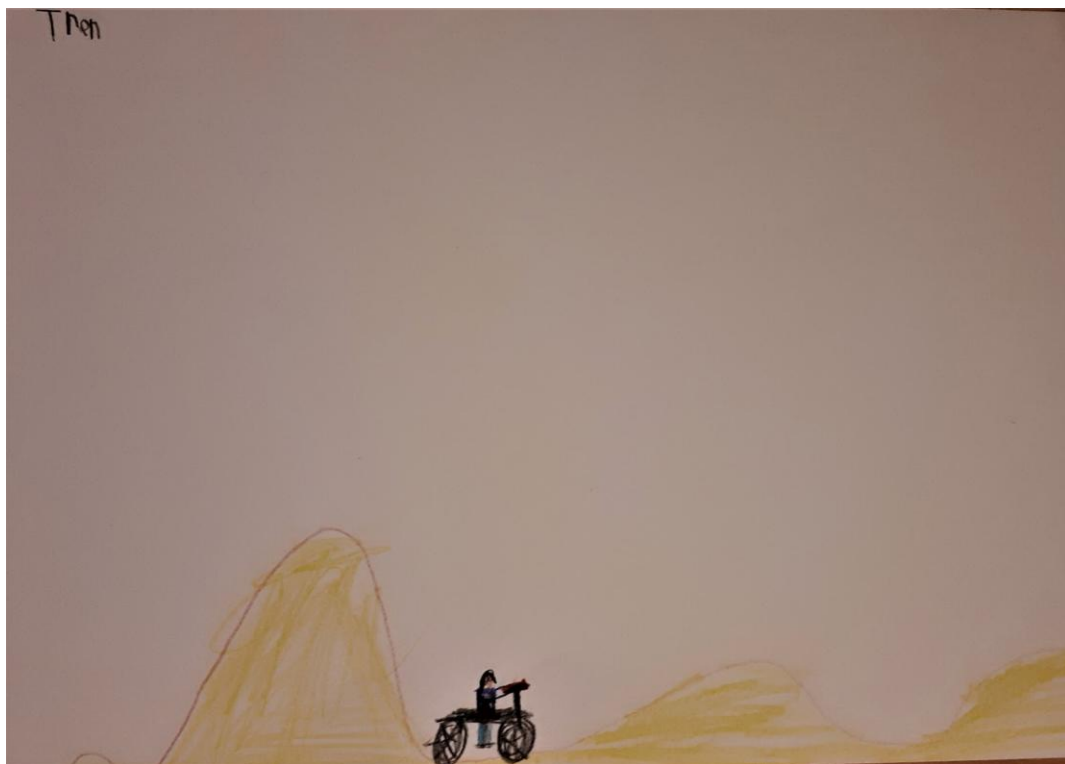
Natalia, 13 a., vene keel, Tallinn. Pildil on kodu, kool, trenn (hiphop-tants) ning pood. Kooli käib Natalia jala, ta elab üsna lähedal, mujale sõidab bussiga ning trennist koju toovad teda vanemad autoga. Pood on siin olulisel kohal, kuna igal nädalal käib Natalia sõbrannadega linnas kaubanduskeskuses.



Sergei, 12 a, vene keel, Tallinn. Pildil on kodu, kool (kus asub ka jalgpallitreenn) ja pood, mis on kõik lähestikku ning mille vahel Sergei liikleb jalgsi, all paremal nurgas aga karatetreenn, mis asub kesklinnas, sinna sõidab ta bussiga.



Kertu, 7 a, eesti keel, Viljandi. Pildil on kujutatud jalakäimise teekond koolist muusikakooli.

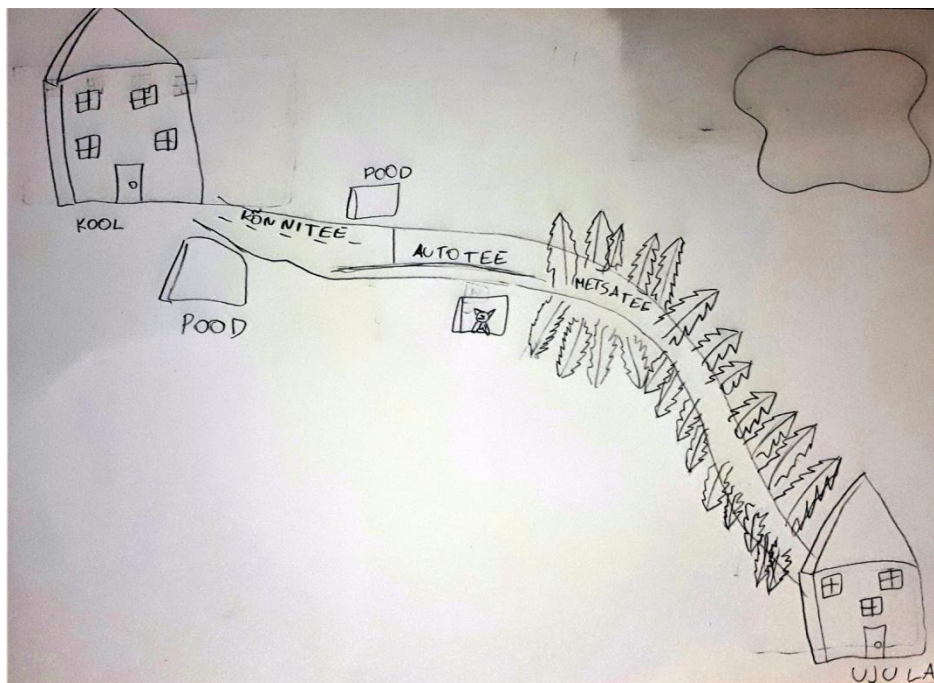


Reimo, 9 a, eesti keel, Viljandi. Pildile on joonistatud rattasõit Viljandi linna mägedel.



Angela, 12 a, eesti keel, Viljandi. Pildil on kujutatud kodu-kooli teekonda läbi autoakna.

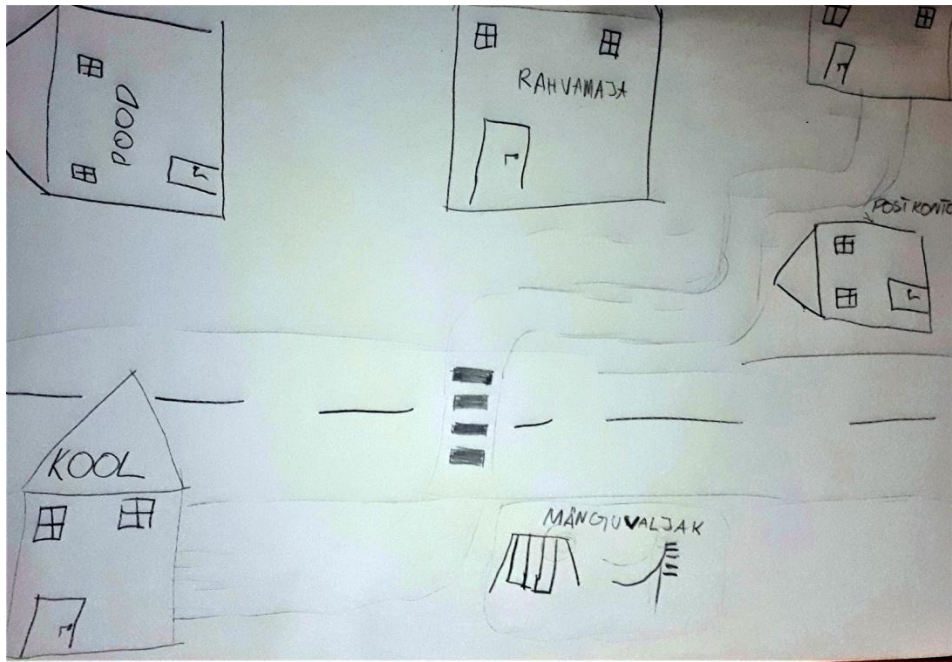




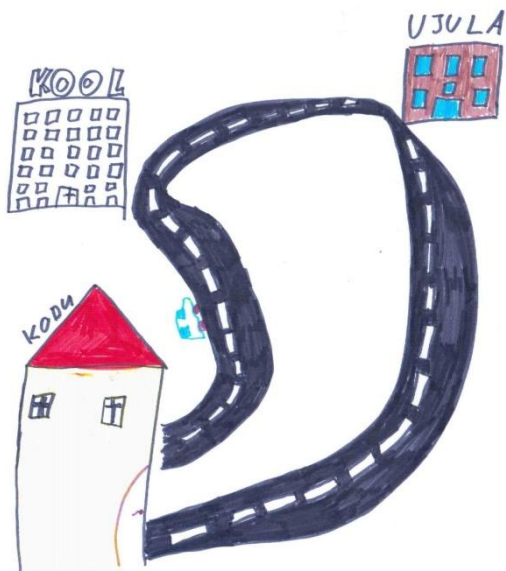
Isabel, 9 a, eesti keel, Märjamaa. Joonistusel teekond koolist jalgsi ujuma. Tuleb tähele panna, et kõnnitee läheb mingil hetkel üle autoteeks, nii et tuleb teepervel kõndida. Lisaks läheb teekond läbi metsatuka.



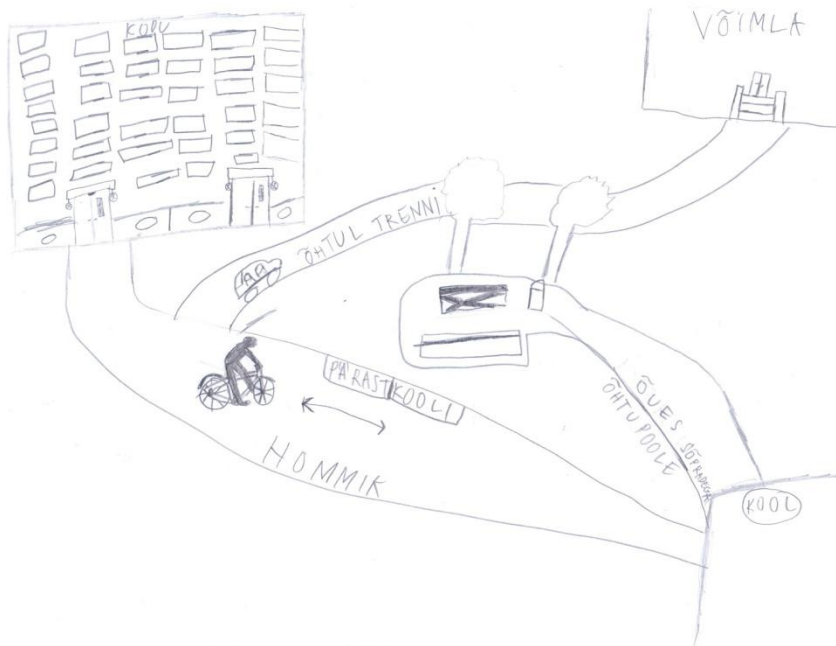
Kaspar, 9 a, eesti keel, Märjamaa. Ka tema käib ujumas, kuid poissi viib ja toob ujalast ema autoga.



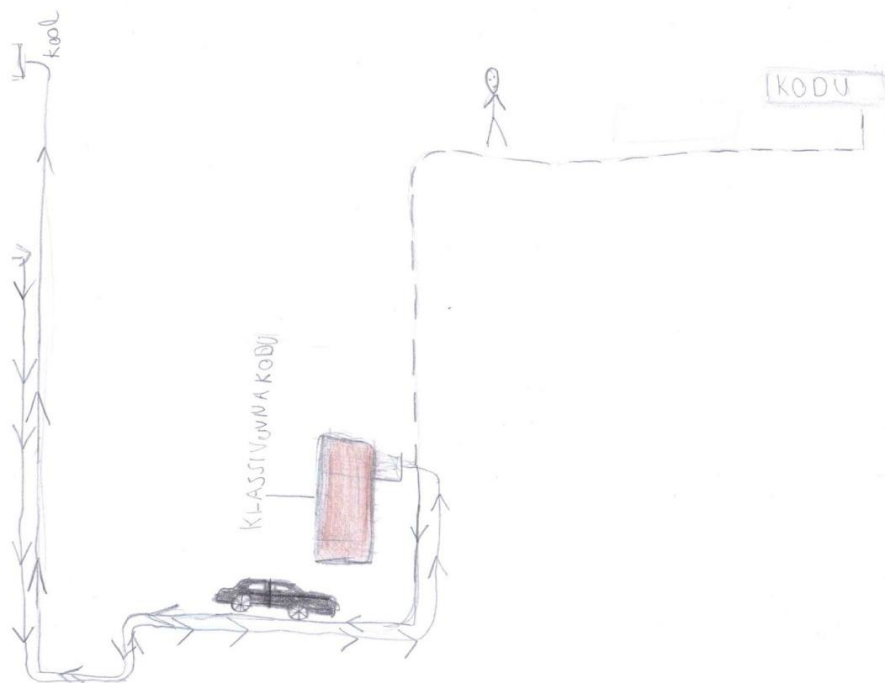
Liis, 9 a, eesti keel Märjamaa. Pildil on kujutatud Märjamaa keskus: kooli, poe, rahvamaja ja postkontoriga. Pildilt jääb välja kodu, aga tegelikult liigub tüdruk igale poole jalgsi. Joonistusel on ka ülekäigurada, mida natuke kardetakse.



Mari, 10 a, eesti keel, Märjamaa. Pildil on kujutatud autosõiduteekond alevist väljas asuvast kodust kooli ja hiljem pärast ujumistrenni tagasi koju sõidust.



Oliver, 11 a., eesti keel, Märjamaa. Pildil on kujutatud jalgrattaga sõidetav teekond kodu ja kooli vahel ning õhtuti trenni viimine autoga. Lisaks on pildil ka sõpradega õues koos olemise lemmikkoht.

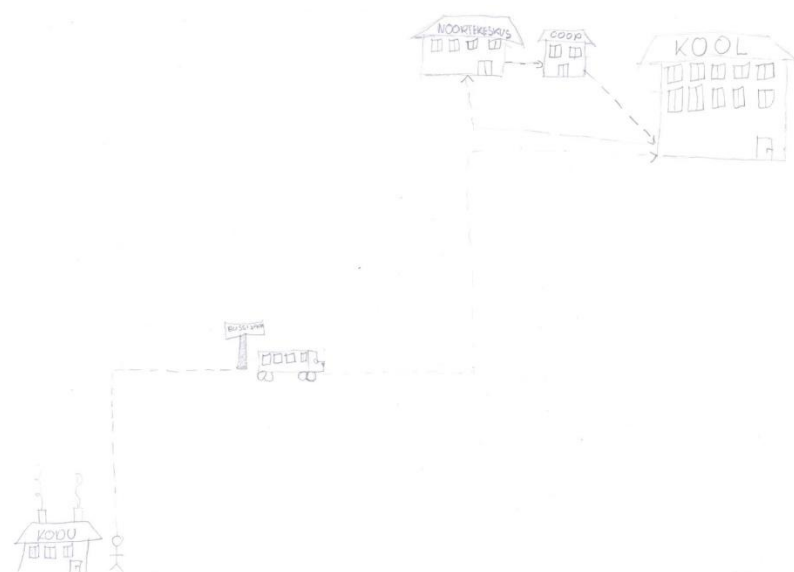


Marek, 14 a., eesti keel, Märjamaa. Pildile on joonistatud teekond kodust sõbra juurde, sõbra juurest autoga kooli. Pärast tundide lõppu tuleb poiss tagasi sõbra juurde.





Nora, 11 a, eesti keel, Märjamaa. Pildile on kujutatud alevist 1–2 km kaugusel jääv koduümbrus, kus sõpradega õues niisama ollakse: tanklas, bussipeatuses, kiikedel, parklas.



Kadriann, 14 a, eesti keel, Märjamaa. Pildile on joonistatud umbes 6 km alevist väljas olev kodu ja alevi olevad olulised kohad nagu kool, noortekeskus ja Coop pood. Kodu-kooli teekonnal sõidab tüdruk peamiselt bussidega.





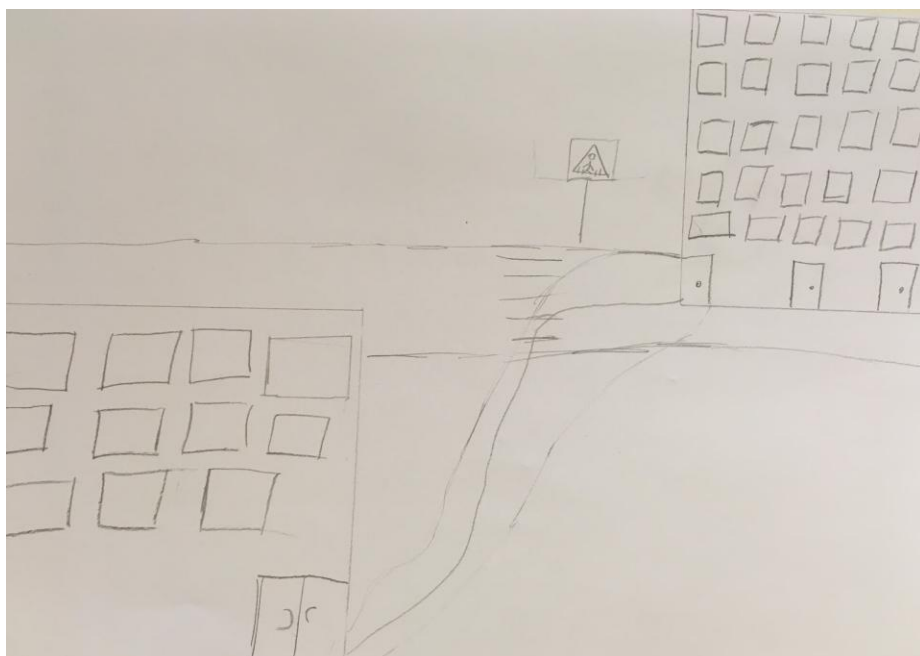
Deniss, 8 a, vene keel, Kohtla-Järve. Joonistusel on kodu, kool ja spordikeskus, kus Deniss käib džuudotrennis. Kooli ning trennist koju viiakse teda üldiselt autoga, koolist koju ning trenni käib Deniss enamasti jala.



Maria, 10 a, vene keel, Kohta-Järve. Joonistatud on kodu, kooli ning ujulat, kus Maria käib ujumistrennis. Trenni ja trennist tagasi käib ta koos emaga, mõnikord viib isa ka autoga.



Maksim, 10 a, vene keel, Kohtla-Järve. Maksim on joonistanud kõigepealt kodu, siis kooli ning pärast neid oma erinevad trennid ja huviringid: nr 3 on muusikakool, 4 kujutab kergejõustikutrenni ning 5 poksi. Maksim käib igale poole jalgsi.



Viktoria, 11 a, vene keel, Kohtla-Järve. Sellel pildil joonistas Viktoria oma tee kodust kooli. Kuna ta elab koolile väga lähedal, on teekond lühike.



## Lisa 3. Osalusvaatluste pildid

### Viljandi osalusvaatlus



Stella kooliteele jääb mitmeid kohti, kus tuleb teed ületada, ent ükski neist pole tähistatud ülekäigurajaga. Enne kui Stella teed ületama asub, veendub ta alati, et ühtegi autot ei tuleks.



Jõuluajal oli Viljandi vallavalitsuse uksele riputatud kommidega täidetud sokk, kust Stellale meeldis pärast kooli kommi otsimas käia. Pildil ootab Stella, et auto mööda sõidaks, nii et ta saaks üle tee vallavalitsuse juurde minna. Kuigi taamal paistab ülekäigurada, otsustab Stella teed ületada just siin, et ei peaks ringiga minema.



Muusikakooli kolmandal korrusel on puhkeala, kus on hea enne tunde aega parajaks teha. Pimedal ajal võib katuseaknast tähti vaadata. Teised muusikakoolis käivad lapsed tahaksid aga, et puhkeala oleks põnevam – et seal oleks rohkem ruumi mängudeks.



Muusikakooli ukсед käivad laste jaoks raskelt lahti – neid peab kogu jõust kas tõmbama või lükkama ja siis sealt kiiresti läbi vupsama, et mitte ukse vahele jääda.



Arkaadia aed. Siin meeldib teismelistele aega veeta – hängida, valjult muusikat kuulata. Kahjuks võivad nad väiksemaid lapsi oma ootamatute kommentaaridega hirmutada.



## Tallinna osalusvaatlus



Kaarel vaatab bussisõidugraafikut peatuses: ülemiste aegade vaatamiseks ei piisa ka küünitamisest.



Kaarel kõnnib mööda majade ääri, võimalikult sõiduteest kaugel.



Teel trummitundi – ohtlikud sissesõiduteed kust võib ootamatult auto välja vupsata.

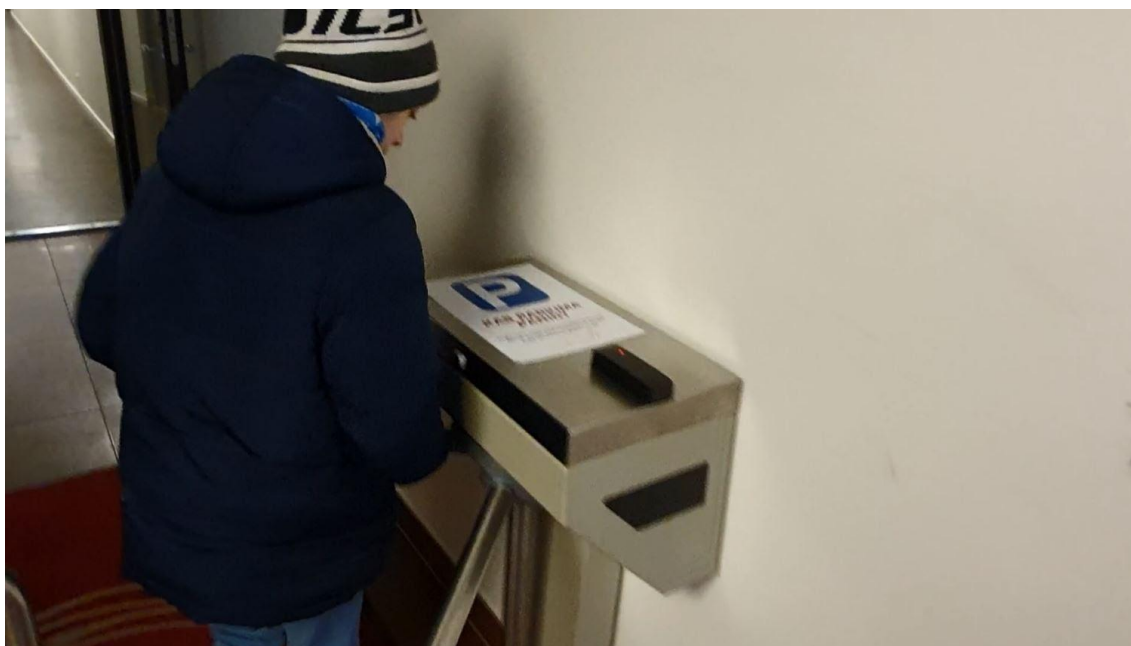


Teel trummitundi. Türi tn on õnneks olemas jalakäijatele tee, sõiduteel autod kihutavad. Puudu on aga ülekäigurada, laps peab siin teed ületama, aga kardab ega nurga tagant mõni kihutav auto välja ei ilmu.





Tee sulgpallitrenni viib läbi salatee – mäest üles läheb mööda hekiäärt jalgrada, mida mööda meeldib Kaarelile üksinda trenni minnes kõndida.



Pileti piiksutamine sulgpallitrennis ei valmista talle raskusi. Küll aga oli keeruline alguses majas sees liigelda, ruumiplaani keerukus ja vähesed viidad põhjustasid olukorra, kus lapsed vahetasid WC trenniks riideid, sest ei leidnud üles rietusruumi.

## Märjamaa osalusvaatlus

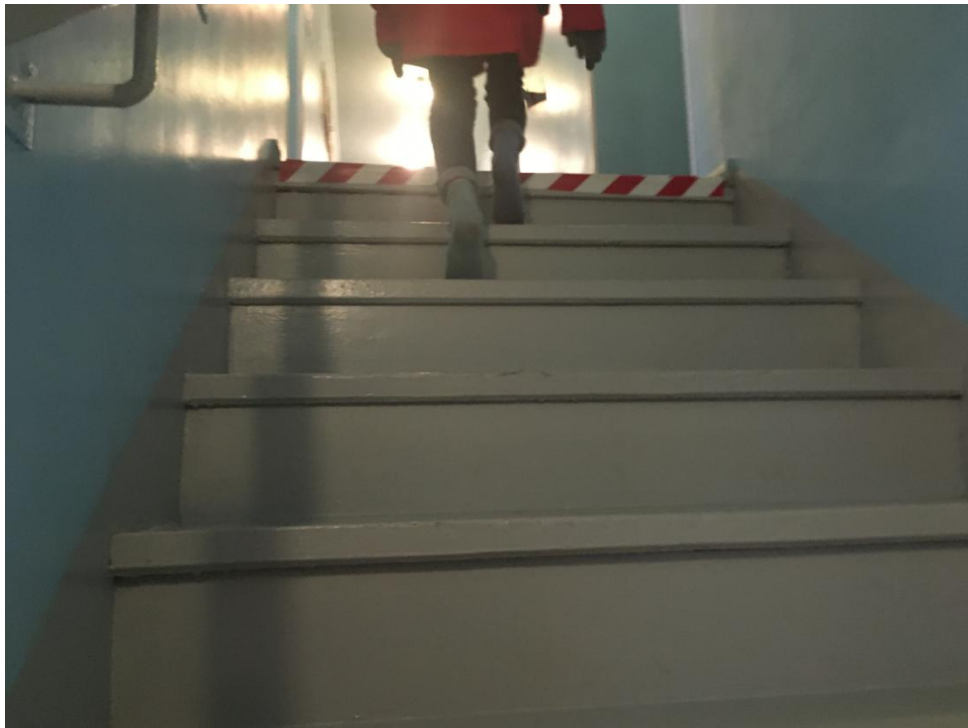


Liisi klassiruum, kus on kõikuvad lauad ja logisevad toolid, kogu aeg loodetakse saada uusi, aga need pole veel tulnud.



Vihmased ilmad ja lombid on ühed olulised segajad Liisi teekonnal. Suur osa tema teekonnast ei kulge mitte mööda asfaltteed vaid mööda kruusateid, tagahoove, läbi pargi. Liiga vihmase ilmaga ei saa mõnes kohas lompe ka vältida vaid peab otse läbi sumama.





Muusikakooli garderoobist üles viiv trepp on väga järskude astmetega, sealt ülesminemine ei kulge väga lihtsalt ka täiskasvanu jaoks.

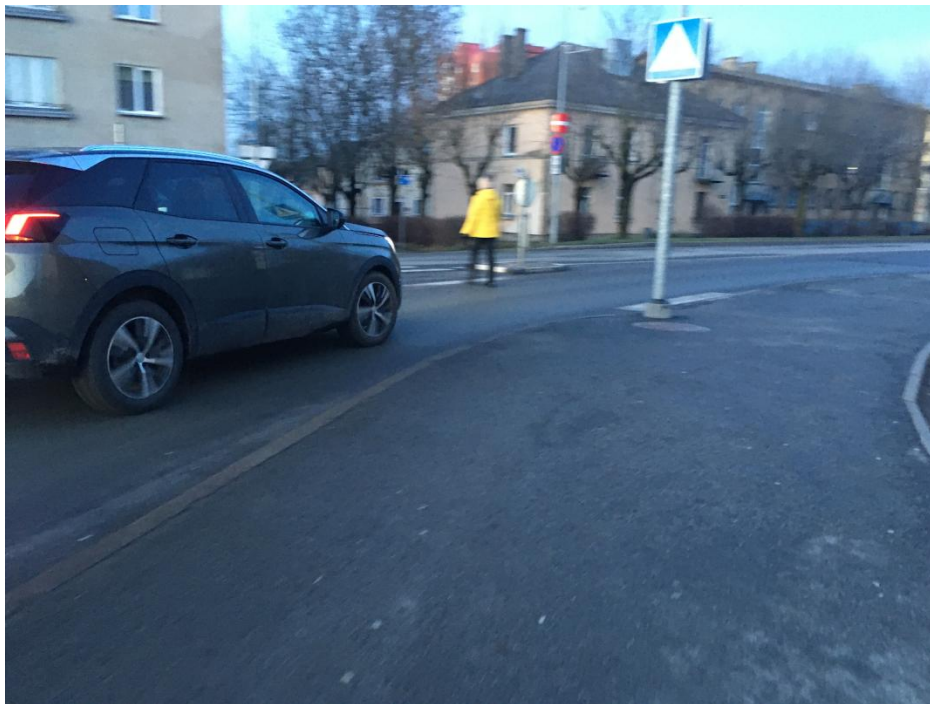


Muusikakooli-kodu teekonnal on park, mis võib olla nii meeldivuste kui ebameeldivuste allikaks. Kevadel saab seal lilli ning sügisel nälja peletamiseks õunu korjata, kuid väga vihmase ilmaga võib tee jääda vee alla ning siis sealt kuiva jalaga läbi ei saa.

## Kohtla-Järve osalusvaatlus



Üks suur probleem on Kohtla-Järvel auklike teedega. Anton arvab, et teed vajaksid kindlasti uuendamist. Ka rühmaintervjuul selgub, et teede seisukord takistab nii kõndides kui ratta või autoga sõites.



Ülekäigurada Antoni kodu-kooli teekonnal. Antonile meeldib jälgida autojuhtide käitumist – kas antakse jalakäijale teed või mitte. Seetõttu on tee ületamine tema jaoks huvitav.





Lombid takistavad samuti liiklemist. Kui neid tänavaaukudes vältida õnnestub, siis läbi tagahoovi teekonda lühendades jääb vihmase ilmaga kindlasti mõni otse teele ette.



Muusikakooli küllalt avara ning diivanitega fuajee asemel eelistavad paar tüdrukut oodates aega parajaks teha hoopis sise- ja välisukse vahelisele alal, võib-olla võimaldab see rohkem omaette olla.



Anton elab päris linna serval, tema kodu juurest algavad juba põllud ja kaugemal ka mets. See on Antoni meelest väga tore, kuna linnakeskkonnas ei ole nii huvitav ning pole nii palju ruumi kui looduskeskkonnas.

## Lisa 4. Tihekirjeldused

Osalusvaatlused tegime nelja lapsega nii Tallinnas, Viljandis, Märjamaal kui Kohtla-Järvel. Lumepallimeetodil leitud kohalikud lapsed olid julged ja avatud uurijale oma igapäevaseid teekondi tutvustama. Alljärgnevalt esitame tihekirjeldused, mis võimaldavad ka raporti lugejal tutvuda uurija ja lapse kogetuga – see vahetu kirjeldus loob parimal viisil ettekujutuse, mis tunne on olla 9- või 10-aastane laps. Millised mured nendel lastel teekondade läbimisel on? Aga mis neile ka rõõmu valmistab? Lisaks kirjeldustele on raporti lisas ka valik teekonnal tehtud fotodest (vt Lisa 3. Osalusvaatluste pildid).



### Tallinna osalusvaatlus

Kaarel on 9-aastane Tallinna poiss. Tema pere – Kaarel, ema, isa ning väiksem õde – elavad Endla tänaval, kesklinna piiril. Kaarel käib Westholmi Gümnaasiumis 3. klassis ja tegelikult on tema koolimaja peaaegu üle tee kodust – vahele jääb ainult suur liiklussõlm Endla–Suur-Ameerika–Luise tänaval. Kaarelil on suur huvi ja kirg: trummimäng – seepärast käib ta kaks korda nädalas Türi tänaval eratrummitunnis. Lisaks meeldib talle ka sulgpall, seda käib ta kolm

või kaks korda nädalas mängimas Sõjakooli tn trennis. Kooli-kodu-huviringide trajektooriga liigub poiss iseseisvalt, peamiselt kasutab ta ühistranspordist busse, trolle eriti ei kasuta, tramme pigem väldib, sest peab neid ema eeskujul ebatavaliseks.

Kaareli linnaruumi kogemused ja linnaruumi kasutamine on peamiselt seotud ühistranspordi kasutamisega ja kõndimisega linnas. Teda on õpetatud varakult üksi kooli minema, hoolimata sellest, et pere elab tiheda liiklusega tänaval ja kooliteel tuleb ületada viiel korral sõiduteed. See on tähelepanuväärne, sest tema klassis on lapsi, kes elavad samuti ümbruskonnas, aga kooli päriselt üksi ka veel kolmandas klassis ei käi või ei julge ühistranspordiga üksi pärast kooli huviringidesse liigelda. Ühelt poolt Kaarelit usaldatakse ja lubatakse iseseisvuda, aga teisalt on lapsevanemad ka väga tugevalt juurutanud, et niipea kui lapsel on mure, helistaks ta kohe oma vanematele. Ema on uhke lapse iseseisva liiklemisotsuse üle, aga samal ajal muretseb poja pärast. Ema hinnangud ja arvamused on edasi kandunud lapsele – kui ema meelest on tramm ebatavaline (sest vahel tuleb trammi siseneda või sellest väljuda keset sõiduteed), siis ka laps ei kasuta seda; või kui ema meelest on Kristiine keskuse juures oleva tankla sissesõidutee ületamine jalakäijale ohtlik, siis laps parema meelega ei lähegi Kristiinesse.

Samas Kaareli iseseisvad linnakogemused kooli ja huviringide trajektooriga suhteliselt piirduvadki, ta ei mängi väljas ega sõida linnas jalgrattaga. Neid aktiivseid tegevusi ja mängu teeb ta hoopis Mähe suvilas. Seal tunnevad vanemad, et on turvalisem laps üksi õue sõpradega mängima lubada ning ka poiss ise tahab seal väljas olla. Niisamuti ei tarbi ta iseseisvalt veel muid teenuseid – kinos või mängutubades käimised või ka raamatukogust laenutamised. Ta ei tunne end üksi või koos sõpradega kinno minekuks turvaliselt, ta kardab, et unustab pileti maha või ei oska leida õiget saali. Ütleb et **"täiskasvanuga on julgem minna"**.

Kaarelil küll on vabadust ise liikuda, aga tegelikult on see liikumisruum väga piiratud. Peaaegu alati on pool-avalikud ruumid, näiteks õppetöö või huviringide tegevusega seotud ruumid täiskasvanute kontrolli all. Näiteks võimlasse liigutakse koos klassiga õpetaja juhendamisel, trummitunnis liigub ta majas sees vaid koos õpetajaga.

Me teeme jalutuskäigu Kaareli igapäevastes kohtades päeval, kui koolivaheaeg on juba alanud. Linn, liiklevad inimesed, autod on küll veel pühade-eelses signas-saginas, aga pisut teistmoodi kui tavaline esmaspäev on see päev juba küll. Maja trepist alla jalutades avab ja sulgeb Kaarel hoolikalt ukse, see tuleb lukustada võtmega. Ustel on seespool eesti ja vene keeles ka lukustamist meenutavad sildid. Niisamuti tuleb kiibiga avada tänavapoolne jalgvärv ning enda järel see hoolikalt sulgeda. Tänavale astudes oleme kohe suure lärmi keskel – kuna öösel on pisut sadanud vihma ja parajasti on pisut udu, siis on möödaskäivate autode müra Endla tänaval veel valjem kui kuiva ilmaga. Poiss kõnnib kiirel sammul üle Koidu, Suur-Ameerika ja Endla ristmike, ootab jalakäijate valgusfooris roheline tule süttimist ja kiirustab seejärel jälle edasi. Luise tn ülekäiguteel hakkab just meie saabudes fooris vilkuma roheline tuli – tundub et Kaarel

mõtiskleb hetke, kas tormata üle tee või mitte. Minu kohalolu hoiab teda siiski tormamast, ta peaks ju teisel pool teed mind uuesti ootama. Aga hilisemas vestluses selgub, et poiss tunneb oma koolitee fooride tsükleid hästi – ta teab, et Endla–Suur-Ameerika ristmikel olevat kahte fooriga ülekäigurada saab ületada nii, et kiiresti kõndides jõuab veel vilkuva rohelise tulega ka teisest ülekäigurajast üle minna. Muidu peaks seal "mitu minutit ootama, aga nüüd olen juba Koidu tänava juures, kui eelmine foor uuesti roheliseks läheb".

Kuna koolimaja on täna suletud, liigume tulnud teed pisut tagasi ja jääme Endla bussipeatusesse ootama bussi number 23. Selle bussiga saab sõita Marsi peatusesse, kust tuleb sulgpallitrenni kõndida veel umbes 5 minutit. Argipäevadel on Kaarelil kindlad kellaajad teada, millal buss nr 23 siit peatusest läheb, ainult täna on natuke teistmoodi päev ja peab vaatama sõiduaegu peatuses. Kaarel mobiiliäppi ei kasuta, tal pole telefonil mobiilset interneti sisse lülitatud. Sõiduajad on küll lapsele pisut liiga kõrgel, kuid Kaarel ei lase end sellest häirida – "saan hakkama küll" on tema vastuseks. Mõne minuti ootamise järel tulebki buss nr 23, astume bussi ja Kaarel valideerib kohe oma sõidupileti. Ühissõidukikaart on tal seotud tema kooli kiipkaardiga, mis ripub tema pükste vöö küljes. Nii on mugav seda validaatorini sikutada ja pärast jälle tagasi taskusse panna. Aga vahel on ka juhtunud, et kaart on maha ununenud. Kaarel küll tuleb bussi ja sõidab, aga natuke kardab ka, et mis saab siis, kui kontroll peaks tulema. "Siis ma lähen hästi bussi taha ossa ja ... püüan mitte välja näidata, et mul pole kaarti. Aga kui kontrolör tuleb, siis ema ütles, et ma ütleks, et mul pole kaarti kaasas, et ma unustasin".

Kaarel tunneb ümbrust juba hästi, ta teab bussiaknast välja vaadates, millal on Marsi peatus. Vahel ta küll kuuleb ka peatuste nimesid, aga see teavitus alati ei tööta. Marsi bussipeatusest kõnnime üle parkimisplatsi ja mööda Kaareli salateed mäest üles Sõjakooli tänaval asuvasse sulgpallitrenni. Tennisekeskus on ka täna avatud, siseneme pöördustest – "need on toredad", arvab Kaarel. Ta otsib rahakoti vahelt trenni kiipkaardi ja piiksutab seda väravate juures, et siseneda. Seejärel piiksutab ta kiipkaarti uuesti, et minagi väravatest sisse saaks. Me jalutame mööda kitsaid koridore treppideni, treppidest teisele korrusele ja jälle mööda kitsast koridori selle lõppu – seal on riietevahetusruumid ja koridori lõpus on näha juba ka sulgpallisaali. Enne oma trenni algust meeldib Kaarelile vaadata, kuidas teised mängivad. Aga teda häirivad suured ventilaatorid saali laes, need teevad müra ja ei kuule nii hästi palle ning kui ta vaatab pealt teiste trenni, siis on vahel raske jälgida, kui pallilööke ei kuule. Labürindina mõjunud maja tekitab minus pisut eksinud tunnet. Kaarel rahustab ja ütleb, et esimesel korral eksis temagi ära – ta oli koos sõbraga ja nad ei teadnud, et tuleb tulla teisele korrusele, kus on riietevahetusruumid, nemad olid riideid vahetanud hoopis WC-s.

Liigume tagasi, tulnud teed pidi Marsi bussipeatusesse ja ootame taas buss 23 tulekut. Buss hilineb paar minutit – Kaarel ütleb, et see on tavaline, see buss hilineb tihti. Lõpuks buss tuleb, astume sisse ja peame jälle seisma. Kaarel ütleb, et alati ei saa istuma ja alati ei taha ka.

Rohkem tahaks istuda siis, kui ta on trennist tulnuna väsinud. Kõige mõnusam on siis, kui saab istuda kas bussi tagaosas või üksi kahe pingi peal. Üldiselt meeldib Kaarelile bussiaknast välja vaadata.

Sõidame tuldud teed tagasi, väljume Koidu peatuses. Nüüd alustame trummitundi sõidu trajektoori – Koidu peatusest Vabaduse väljakule, kust Pärnu mnt olevas bussipeatuses on tarvis ümber istuda mõnele Kalevi peatusesse sõitvale bussile. Kaarel teab, et bussid käivad tihedalt ning ütleb, et kui ühest bussist maha jääd, siis tavaliselt tuleb korraga mitu bussi, näiteks iga 2 minuti tagant. Aga kui halvasti läheb, siis pead ootama peatuses kauem, sest kõik bussid on jõudnud korraga ära minna. Teekonna mõttes meeldib Kaarelile sõit trummitundi rohkem, siin on põnevam ja tihedama liiklusega tänavad, mida on huvitavam bussiaknast vaadata, huvitav on näiteks üle viadukti sõita ja tramme vaadata. Aga see sõit on pikem kui sulgpallitrenni minnes.

Kalevi peatuses maha tulles ja teed ületades teab ja tunneb Kaarel juba ka siinse foori tsüklit, kus jalakäijal tuleb vahepeal saarel seista, et teise sõiduraja ületamisel jalakäijate fooris rohelist tuld oodata. Siin ta ei kiirusta, ta teab, et pole mõtet, sest niikuinii on teine foor juba punane. Mööda Saku–Türi tn kõndides teab Kaarel pimedaid nurki ja kohti, kus autod võivad parklast välja keerata, ta aeglustab neis kohtades sammu, kiikab ettevaatlikult üle väravaposti. Saku–Türi tänavanurk on ohtlik, see on pime nurk, kus auto võib ootamatult majanurga tagant välja sõita. Üldiselt ütlebki Kaarel, et kardab eelkõige autosid, inimesi mitte ja ega siinses kandis väga palju jalakäijaid polegi. "Kui mina lähen üle tee, siis pole ühtegi autot. Aga on olnud nii et just siis kui mina üle tee lähen, siis tuleb nurga tagant auto ja siis mul on olnud hirm, et kas ta sõidab mulle otsa või mitte". Teel küsin, kas ta jalutades vahel mõnd mängu ka mängib. Kaarel ütleb, et vahel küll, aga see sõltub tujust. Näiteks äärekividel turnimine pole igal pool huvitav, Saku tänaval on äärekivid tema sõnul liiga laiad. Türi tänaval on äärekivid kitsamad, seal on neil kõndida huvitavam.

Küsin ka erinevate helide, lõhnade, vibratsiooni jms kohta linnas liikudes – mis talle meeldib ja mida kardab. Kaarelile meenuvad ebameeldivad helid, näiteks olid Türi tänaval ehitustööd ja sellega kaasnes vali müra ning vibratsioon. "Nad tegid seal mingi asjaga nii, et kõik krigises ja siis mul tulid külmavärinad ja nii külm oli. Et siis ma helistasin õpetajale, et saaksin ülesse. Õpetajal oli teine õpilane veel seal, aga palusin, et kas ma võin üleval oodata kui teil läbi saab. Et ma tahtsin üles minna, et ma ei kuuleks seda hästi krigisevat asja".

Trummitundi me täna ei pääse, sest tundi ei toimu. Jalutame tuldud teed tagasi. Ootame Pärnu mnt Kalevi bussipeatuses bussi, mis viiks meid Vabaduse väljakule. Vabaduse väljakul panen tähele korduvat mustrit – poiss hoidub suurte sõiduteede ääres olevatel kõnniteedel sõiduteest võimalikult kaugele, kõnnib majade ääres. Ta selgitab, et nii talle meeldib kõndida. Ilmselt tunneb end sedaviisi turvalisemalt ja julgemalt.



Istume Inglise kolledži ees olevas peatuses taas bussile ja sõidame koju, Koidu peatusesse. Inglise kolledž on talle tuttav koht, sest siin käis ta eelmisel kevadel ujumistundides. Koidu peatusest jalutame (jalakäijate fooride rohelises tsüklis püsimise jaoks natuke ka jookseme) tagasi Endla tänavale suure viiekordse maja juurde. Kaarel avab ja sulgeb värava ning majaukse, koridoris näitab mulle veel oma kahte rula, millega ta suvilas vahepeal sõidab. Jätan Kaareliga hüvasti, pois hakkab nüüd kinno läinud õde ja vanemaid ootama. Ajaviiteks mängib ta telefonis oma lemmikmängu.

## Viljandi osalusvaatlus

Viljandis ühes väikeses rohelises majas elab 9-aastane Stella koos oma ema ja kass Pepega. Ema sõnul on 3. klassis õppiv Stella väga iseseisev laps, kes tunneb Viljandit nagu oma viit sõrme, sest on seal pisikesest peale ise ringi uidanud. Kuna kool asub kodust 5 minuti ja muusikakool, kus Stella viiulimängu õpib, 10 minuti kaugusel, liigub Stella sellel teekonnal peamiselt jala, ilusamate ilmadega ka jalgrattaga. Ema arvates võiks aga Viljandis jalgrattateedele rohkem rõhku panna, sest neid pole seal peaaegu üldse. Hommikuti jalutab Stella tavaliselt kooli koos emaga, sest ema on tähele pannud, et kahekesi kõnnitakse natukene kiiremini ja nii ei jää Stella tundi hiljaks. Tundi hilinemine Stellale aga ei meeldi, sest poisid hakkavad alati hilinemist kommenteerima.

Stella maja asub ühe teise maja sisehoovis ja kuigi hoovist välja pääseb mõlemalt poolt maja, saab Stella kasutada ainult ühte väravat, sest teine värav on ema sõnul tema jaoks praegu veel liiga raske – ta lihtsalt ei jaksa seda lahti lükata. Värava taha jääb ala, kus teismelistele meeldib mõnikord niisama aega veetmas käia. Ema räägib, et Stella kardab neid natuke, sest ükskord juhtus koju jalutades selline rumal lugu, et teismelised hakkasid tema jalanõude kallal norima. Täna aga ei paista seal kedagi – ilmselt on ilm liiga vihmane ja sombune, et väljas istuda – nii et saame rahulikult edasi jalutada. Tee viib üle platsi, kuhu on maha joonistatud liiklusrada, kus saab rattaga sõitmist harjutada. Stella teab rääkida, et mõnikord pargivad selle platsi peal autod, kuigi nad ei tohiks seda teha. Tänapäev näeme kohe platsi kõrval paari autot.

Kohe edasi tuleb parkimisplats ja siis juba kollane maja, kus on pimekurv, mille kohta ema on Stellat hoiatanud, et seal tuleb ettevaatlik olla, sest autojuhid lihtsalt ei näe seal jalakäijat. Ühtegi õnnetust pole Stellal küll juhtunud, aga sellest hoolimata on ta eriti ettevaatlik. Ootame kõnniteel, kuni eemalt lähenev auto on meist mööda sõitnud ja tänav tühi, alles siis ületame tänavat, sest maha pole joonistatud ka ühtegi ülekäigurada, mis teataks autodele, et siin tuleb hoogu maha võtta.

Edasi viib tee läbi pargi, kus on kuju ühest mehest, kes maalib. Eemalt paistavad kaks hiiglaslikku jõuluehet, mis ei jää küll täiesti sirgjoonelt koolitee peale, aga kuna need Stellale väga meeldivad, vaatame nad üle. Seejärel kõnnime kümmekond meetrit tagasi ja jõuame

hotell-restorani parklasse. Jalutame läbi parkla, mitte kõnniteel, aga maja nurka jõudes astume ikkagi kõnnitee servale. Meie tee on taaskord ristunud autoteega ja jällegi pole ühtegi ülekäigurada. Tänavate ääres parkivad autod segavad natuke vaatevälja, aga Stella vaatab hoolega vasakule-paremale ja kuna ühtegi autot ei paista, kõnnib üle tee. Jalutame mööda kõnniteed edasi ja möödume veel ühest majast, seejärel keerame vasakule ja umbes 100 meetri pärast paistabki koolimaja. Jalutuskäiguks kulus ehk kõige rohkem 5 minutit.

Tagasiteel läheme Stella juhatusel Viljandi vallavalitsuse juurest läbi, sest jõulueelsel ajal on sinna linnaelanike rõõmuks üles riputatud jõulusokk, kust saab kommi. See ei jää küll otse koolitee peale, aga kommid ahvatlevad Stellat piisavalt, et sealt peaaegu et iga päev läbi käia. Stella räägib veel, et spordihoones toimuvasse kehalise kasvatus tundi jõudmiseks tuleb neil alati vallavalitsuse majast mööda minna ja praegusel ajal tuleb proovida võimalikult kiiresti oma klassikaaslastest mööda saada, et saaks endale rohkem komme kaasa haarata. Vallavalitsuse maja juurde jõudmiseks tuleb meil taaskord tee ületada. Kuigi parkümmend meetrit eemal paistab Tallinna tänav ja selle ääres ülekäigurada, otsustab Stella pärast vasakule-paremale vaatamist lihtsalt üle tee minna. Teeületus tasub ennast ära, sest jõulusokk on komme täis ja Stella pistab ühe peotäie endale taskusse.

Tasku kommi täis, jalutame edasi Tallinna tänavani ja ootame sellesama ülekäiguraja ääres, mida enne nägime, et auto meid üle tee laseks. Auto peatub kohe ja saame ohutult üle tee. Teisel pool teed püüab Stella pilku üks jõuluehtes kuusepuu, mida seal päev varem ei olnud. Ta jääb seda natukeseks vaatama.

Tallinna tänaval on palju rohkem autosid kui kooli juurde viivatel tänavatel. Ka liikluse müra on siin väga vali. Stella ütleb, et see **“kohutavalt häirib”** teda ja et tema meelest võiks Viljandis üldse palju vähem autosid olla. Nende peres praegu autot pole, sest emal juhtus liiklusõnnetus, ja kuigi nad saavad Stella sõnul hästi hakkama, oleks auto vahepeal ikka hea, sest siis saaks näiteks paremini ujumas käia.

Kõnnime mööda kõnniteed edasi ja jõuame tänavanurgani, kus üks väiksem tee ristub peatänavaga ehk Tallinna tänavaga. Eemalt läheneb auto, aga see tundub piisavalt kaugel olevat, et võiks üle tee minna küll. Stella aga nii ei arva. Kuna jällegi pole ülekäigurada, tahab Stella oodata, kuni auto on ära läinud. Auto aga aeglustab käiku ja jääb meieni jõudes sootuks seisma. Sellest saame aru, et on õige aeg teed ületada. Stella ütleb, et mõnikord, kui autod seisma jäävad, lehvitab ta autojuhtidele ja nemad lehvitavad alati vastu. See on tema meelest Viljandis hästi tore, et kõik arvestavad üksteisega.

Kõnnime veel natuke edasi ja pöörame siis paremale. See tänav on küll natuke hõredama liiklusega kui Tallinna tänav, aga liikluse müra on ikkagi vali. Asfaldil käimise asemel eelistab Stella kõndida mudasemal-murusemal teeserval. Kui selle kohta küsin, ütleb Stella, et asfaldil

kõndides “hakkab jalgadel nagu igav”. Niiviisi, üks asfaldil, teine teeservas jalutades jõuame mõne minutiga Stella muusikakoolini, mis on suur ilus punastest telliskividest maja. Varem asus muusikakool Männimäe kandis, aga paljud lapsevanemad olid kaevanud, et see jääb laste jaoks liiga kaugele, ja nii koliti see ümber.

Selleks et muusikakooli uksest sisse saada, peab Stella kogu keharaskuse mängu panema ja täiest jõust tõmbama. “Veidi raske on, aga saab hakkama ikka,” teatab ta ise, kui kiiresti ukse vahelt sisse vupsab, et mitte sinna vahele jääda. Muusikakool ise on seest hele, musta-valge ruudulise kivipõrandaga. Kohe uksest sisse tulles jäävad pisut vasakut kätt nagid, kuhu tuleb riputada oma jope ja mille juurde/alla tuleb jätta oma välisjalanõud. Nagi allosas on ka väike tugi, mille peale Stella nobedasti ronib, et oma jope kõrgema konksu otsa riputada. Muusikakoolis liigub ta ringi sokkis ja kuigi põrandad on natuke libedad, ei juhtu kordagi midagi ohtlikku.

Muusikakooli klassiüksed on tehtud õpilaste järgi, nii et kõik ulatuksid ukselingini. Mõne ukse juures on kiip ja sinna pääsevadki sisse ainult need, kellel on kiipkaart. Näiteks pilliruumi, kuhu saab oma pilli jätta. Stellal seda kaarti ei ole, sest tal ei ole vaja oma viulit seal hoida. Ometi ei oska ta öelda, kust võiks sellise kaardi saada, kui seda ükskord vaja peaks minema.

Käime korra läbi ka kantseleist, sest Stella tahab sinna jätta tualettruumist leitud käekella. Kantselei ukse peale on lapse silmade kõrgusele kleebitud silt, mis ütleb, et võib julgelt sisse minna – koputada pole vaja. Seekord tuleb ust lükata, et see lahti läheks, aga sellegi jaoks peab Stella kogu oma jõu mängu panema ja ennast kuidagi ukse vahelt sisse pressima, et mitte sinna vahele jääda.

Veel näitab Stella mulle kolmandal korrusel olevaid puhkeruume. Sinna saamiseks peame trepist üles minema. Astmed on Stella jaoks ehk natuke liiga järsud, aga üles läheb ta neist siiski mängleva kergusega. Majas on küll ka lift, aga seda kasutatakse ainult raskete pillide transpordiks – niimoodi on kirjutatud lifti ukse ees olevale sildile.

Kolmas korrus on katusealune korrus. Esimene puhketuba on nagu väike oaas oma roheliste taimede ja roheka diivaniga, mille kohal on katuseaken. Stella ütleb, et kui tähed on väljas, siis meeldib talle just selle diivani peal istuda ja tähti vaadata.

Esimesest puhketoast viib avatud uks teise puhketuppa, kus on veel kaks diivanit ja riul raamatute-ajakirjadega, mida võib enne tunni algust sirvida, et aega parajaks teha. Kohe riuli kõrval on suur prügikast, kus eri prügi jaoks on oma silt ja oma avaus. Stella ulatub kõiki silte ilusti lugema ja ka prügi on sinna väga käepärane panna.

Läheme trepist tagasi alla esimesele korrusele ja seekord on Stella trepiastmeid võttes natuke ettevaatlikum kui üles tulles. Kuna solfedžotund on kohe-kohe algamas, jätan Stella sõprade seltsi ootama, kuni õpetaja tuleb ja klassiukse lukust lahti teeb.

## Märjamaa osalusvaatlus

Liis on 9-aastane, ta elab Märjamaal, käib kolmandas klassis ning on väga aktiivne. Ta käib kaks korda nädalas muusikakoolis (mõlemal päeval on nii klaveri- kui solfedžotunnid) ning kaks korda nädalas koolis tantsutrennis. Varem käis ta veel ka rahvastepallis ning vahepeal ka noortekeskuses joogatrennis, lisaks käis eelmisel aastal praeguse tantsutrenni asemel laupäeviti Tallinnas balletitunnis. Seda kõike oli aga natuke palju, rahvastepalli Liis tihtipeale ei jõudnudki, jooga oli natuke igav ja toimus sel ainsal päeval nädalas, mis muidu oleks olnud vaba (**“vahepeal ei jaksanud ka, kuna mul oli juba siis nii palju neid huviringe.”**) ning Tallinnas käimine võttis lisa-aega ja -energiat, seega on praeguseks jäänud alles kaks huviringi. Koolist, õppimisest ja huviringidest vabal ajal meeldib Liisile klaverit mängida, telekat vaadata või sõpradel külas käia. Liis leiab, et mõnikord on väsitav, et nii palju asju teha on, eriti teisipäeval kui ta läheb koolist kõigepealt muusikakooli ja siis peab muusikakoolist kohe jooksmas trenni. Veel ütleb Liis, et mõnikord hakkab tal külm ja mõnikord hakkab selg valutama, kui kaasas on nii koolikott kui kehalise kasvatuse asjad. Vahel on küll väsitav, aga muidu talle jalgsi käia meeldib.

Ema jutu kohaselt on Liis väga iseseisev ja talle meeldibki omaette käia. Liis ise ütleb, et talle päris omapead tegelikult eriti ei meeldi. Ta tahab pigem käia kellegagi koos, kuna tee läheb siis kiiremini – saab juttu ajada. Üksi aga on natuke igav, ei saa kellegagi rääkida. Kooli läheb ja koolist tuleb ta tavaliselt koos ühe klassiõega, kes elab temast üle tee. Temaga koos käib tavaliselt ka klaveritunnis, kuna neil algab see samal ajal.

Hommikuti kooli viiakse Liisi tavaliselt autoga. Mõnikord hakkavad tema ja ta klassiõde juba ees jala minema ning isa võtab nad teelt peale. Muidu käib ta aga igal pool üldiselt jalgsi. Liis sõidab vahel ka rattaga, aga ema ei luba omapead rattaga sõita seni kuni rattaeksam (ütleb, et see tuleb kas kolmanda või neljanda klassi lõpus) pole tehtud. Muusikakooli on ta tohtinud paar korda rattaga sõita, kuna see tee läheb läbi pargi, aga kuna kodust kooli või koolist muusikakooli minnes peab mitmeid kordi autoteed ületama, siis seda teed rattaga minna veel ei lubata. Rattaga lubatakse sõita siis, kui ka ülejäänud pere või vähemalt ema või isa kaasa tulevad. Jala võib ta käia suhteliselt iseseisvalt igal pool, kuna leitakse, et see on turvalisem kui rattaga. Tahetakse, et ta jala käiks ja värsket õhku hingaks. Liis ise ütleb, et vahel väga pimedas talle ei meeldi jala koju minna, eriti läbi pargi, siis kutsub ta enamasti isa või ema järgi.

Meie käime Liisiga läbi tema teekonna koolist muusikakooli ning sealt koju, vaadates enne ringi ka koolimajas ning vahepeal muusikakoolis. Meie jalutuskäigu päeval on väljas tormine, vihma sajab ning on tuuline. Peamised ebameeldivused Liisi teekonnal ongi seotud halbade ilmastikuoludega. Kodu-muusikakooli teel olev park muutub halbade ilmadega mõnikord üsna vesiseks ning siis ei saa sealt muidu läbi kui ainult vees sumades. Samuti ei meeldi Liisile see, kui ta vihmase ilmaga peab kiirelt koolist muusikakooli jõudma – tundide lõpu ja muusikakooli

alguse vahele jääb mõnel päeval vähem kui kakskümmend minutit ja siis peab ta jooksuma, vihmase ilma korral saab aga selle aja jooksul üleni märjaks.

Toosama park, mis võib muutuda ebameeldivaks, võib mõnel teisel ajal aga olla ka meeldiv. Suvel ja sügisel saab seal lilli või õunu korjata, kuna pargis kasvab ka mitu õunapuud. “Kui näiteks kõht väga tühi on, siis ma saan õuna võtta”.

Koolis ja muusikakoolis jalutame läbi enam-vähem kõik ruumid, kus Liis igapäevaselt toimetab (välja arvatud kooli raamatukogu, mis on parajasti kinni). Liis leiab, et koolimaja ise on üldiselt mugav. Klassiruumis häirivad küll vanad toolid-lauad, kuna lauad kogu aeg kõiguvad ning toolid logisevad. Lootus on saada varsti uued, aga need pole veel tulnud.

Koolimaja ise on suur ning ka õpilasi palju. Algklassidel on majas veidi teised liikumisteed ning -ajad kui suurematel. Üht treppi mööda alla laskudes seletab Liis, et tegemist on “väikeste trepiga”. Ka sissepääs asub väiksemate jaoks eraldi, kuna nende garderoob asub eraldi vanemate õpilaste garderoobidest. Sööklagi on suur, algklasside söögivahetunni ajal peab see mahutama klassid esimesest neljandani. Liis ütleb, et teda vahepeal häirib, et lapsi nii palju on, vahepeal aga mitte. Söögivahetunni ajal tulevat tihti ette seda, et nõusid läheb katki, kuna mõned lapsed tormavad.

Võimla näib üsna pisike. Parajasti ehitatakse koolile uut võimlat. Liis ütleb, et nemad mahuvad oma kehalise kasvatus tunni ajal sinna hästi ära, aga kõrvalt kommenteerib valvuritädi, et praegu on väga kitsas ja et näiteks võrkpalli mängides pole lastel ruumi joosta. Koolist muusikakooli poole suundudes jääb teele ka üks mänguväljak. Küsimuse peale, kas ta vahel mänguväljakul käib, ütleb Liis, et suvel käis küll, aga et see on juba liialt titekaks jäänud, et nad sõpradega käivad seal niisama, “oleme siin ja räägime juttu”.

Meie teekond koolist muusikakooli kestab umbes viisteist minutit. Ületame paar ristmikku, läbime tagahoove ning laveerime kõrvale lompidest. Teele jäävad ka raamatukogu ning noortekeskus, raamatukogus käib Liis rohkem, kuid noortekeskuses väga harva. Noortekeskuse ja raamatukogu juures asub ka rahvamaja, mille sööklas käib Liis tavaliselt omal käel söömas (koolisöökla on avatud ainult kella kolmeni) ja “seal saab kino vaadata”.

Muusikakool, erinevalt koolist, on väike. Seal tunduvad mõned asjad liialt kõrgel või kaugel olevat, näiteks asuvad lülitid laste jaoks vägagi kõrgel, samuti on trepp, mis garderoobi viib, järsk ning kõrgete astmetega. Ruumid ise on väikesed, siiski mahub näiteks ruumi, kus Liis tavaliselt klaverit mängimas käib, ka väike diivan, kus Liisi sõnul saab liiga vara tundi jõudes aega parajaks teha.

Suundudes muusikakoolist kodu poole, näitab Liis mulle ka üht tee lähedusse jäävat madalat orgu, kuhu suurte vihmade korral koguneb palju vett. Ta räägib, et nad sõpradega ehitasid ise parve ning käisid seal suure veega parvetamas. Iga kord läksid nad parvega aina kaugemale.

Liis ütleb, et see ei tundunud üldse ohtlik, sest vesi oli piisavalt madal, pealegi olid ilmad ilusad ja ta ei kartnud külma vett. Pigem oli just huvitav ja sai midagi uut avastada: “Siis käisime parvega vahepeal sõitmas ja nägime ka selliseid ilusaid uusi asju ja nii.” Talvel on nad aga samas kohas käinud mõnikord uisutamas.

Kuna väljas on nii tugev tuul, siis sellega seoses räägib Liis seiga, kuidas koolis on tugeva tuule tõttu mitu korda tuletõrjealarm tööle läinud. Alguses mindi välja, aga hiljem kõik juba teadsid, et tegemist on valehäirega ja siis enam välja minema ei hakatud. “Aga mul hakkavad kohe jalad värisema kui ma kuulen, et see sireen hakkab käima./.../ Kui on õppus, siis pole nii hirmus, aga ikkagi, see hää, et see nii kõva on, et siis hakkavad ikka jalad värisema.” Nüüd peaks tulema uuesti õppus, Liis mureseb selle pärast, et on külm aeg, aga kui õppus tuleb, siis peab minema kiiresti välja ning pole aega jopet kaasa võtta.

Liis räägib, et varasemalt kui ta ema muusikakoolis töötas ja Liis üksi sinna pidi minema, ei osanud ta algul minna ja ema juhendas teda telefoni teel. Räägib ka, et nüüd tunneb juba kogu Märjamaad, aga enne kooli algust kui ta koos sõprade ja perega ringi jalutas, siis sai ta korduvalt uusi kohti teada, tema alguses ei teadnud, mis kohas nad on, aga tema vanemad teadsid. Ta ütleb, et kui juhtuks millalgi ära eksima, siis “kui mul oleks telefon, ma helistaks oma emale või isale või kellelegi, kes mulle tuttav on ja saab mind aidata. Aga kui mul poleks, siis... talvel on hea, saab oma jälgede järgi näiteks minna tagasi.” Ära eksinud ta siiski kunagi ei ole, talle meeldib, et Märjamaa on väike – “siin on väike ja mul on ka väiksem võimalus siis ära eksida.” Kui oleme oma jalutuskäigu lõppedes Liisi kodu juurde jõudnud, teeb ta mullegi kiirelt selgeks, kuidas nüüd sealt tagasi bussijaama saan ning lasen tal vihma käest tупpa minna.

## Kohta-Järve osalusvaatlus

Anton on 10-aastane venekeelsest perekonnast pärit poiss, kes elab Kohtla-Järvel. Ta käib lisaks koolile muusikakoolis ning ka kergejõustiku- ja poksitreennis. Vabal ajal meeldib Antonile sõpradega jalgpalli mängida (kevadest ja suve poole kui õues mängida saab). Jalgpall meeldib Antonile väga, talle meeldib ise mängida ning jälgib ka jalgpalliuudiseid, teab kõiki mängijaid. Koolis olles kasutab Anton samuti võimalust minna aeg-ajalt saali jalgpalli mängima. Kodus mängib Anton tihti lauamänge – ütleb, et neid on kodus palju. Talle meeldib aeg-ajalt ka telefonis mängida, kuid telefoniaega lubatakse ainult siis, kui kodused ülesanded on tehtud. Suviti sõidab ta ka rattaga ringi, rohkem küll kodu juures hoovis, aga mõnikord sõidab ta üsna kaugele, ka Kohtla-Järvet ümbritsevasse küladesse. Ka jala läbib ta mõnikord üsna pikki vahemaid, näiteks räägib Anton, kuidas käib suvel kaugel elava sõbra pool jalgpalli mängimas ning läheb sinna samuti jala. Jalgpalli mängibki ta kas kodu juures oleval väljal või siis seal, kuhu sõbrad parajasti kutsuvad.

Kool, kuhu ta käib samuti jalgsi, asub kodust umbes poole tunni jalutuskäigu kaugusel. Kooli läheb ta tavaliselt koos õe või vennaga. Õdesid ja vendi on Antonil mitu ning nendega veedab ta ka muidu vaba aega, räägib näiteks, kuidas koos vennaga jooksmas käib. Anton käib ka muusikakoolis, mis asub kooliga lähestikku. Muusikakooli tunnid toimuvad kolm korda nädalas, teisipäeval, neljapäeval ja reedel, kas kohe peale kooli või hiljem. Ülejäänud päevadel on tal trennid, vaid laupäev ja pühapäev on vabad. Anton räägib, et pärast trenne on ta alati väsinud, sest need on füüsiliselt koormavad. Tundub, et selles kontekstis on ka oluline, et saaks kodused ülesanded enne õhtut tehtud, enne kui ta väga väsinud on. Räägib, et koolis koridoris on lauad ja toolid, seal saab istuda ning kodused ülesanded ära teha. **“Aga pärast minna koju ja siis juba ei pea koduseid ülesandeid tegema. Minna trenni, aga pärast pesema või magama.”**

Antonil on suur pere, mitu õde ja mitu venda. Enamik on temast vanemad, kuid on ka noorem õde. Kuna isal ja emal on palju tegemist, siis on Anton juba üsna noorelt hakanud iseseisvalt ringi käima. Vajadusel aitavad ning saadavad teda ka õed-vennad. Seetõttu vanemad tema pärast ka väga ei muretse. Nad ei piira tema liikumismarsruute, teavad, et ta saab ise hakkama. Samuti ei ole neil tavaliselt vaja Antonit kuhugi sõidutada, sest poiss käib eelkõige jala. Mõnikord siiski sõidutatakse ka autoga, näiteks siis kui ta hommikul kooli hilineb hakkab. Ka Anton ise küsib aeg-ajalt, et talle kuhugi järele tuldaks või kohale viidaks - näiteks siis, kui ilm on halb.

Teen Antoniga kaasa teekonna kodust muusikakooli ning korraks õnnestub ka muusikakooli sisse vaadata. Sees koos Antoniga ringi käia meil siiski ei lubata. Kui Anton on juba pidanud tundi kiirustama, vaatan mina veel pisut ringi muusikakooli-kunstikooli (hoone ühes tiivas on muusikakool ning teises tiivas kunstikool) esimesel korrusel ning soojendan end veidi sealse fuajees, kus asub mitu diivanit. Fuajee tundub avar ning üsna hubane. See paistab olevat populaarne hängimis- ning ootamiskoht, kuna seal on palju ruumi ning mitu diivanit. Üks isa aitab sealsamas isegi oma väiksel pojalt trenni jaoks riideid vahetada (nähtavasti toimuvad samas hoones ka sporditreennid).

Hiljem (küll mitte samal päeval vaid mõni aeg hiljem) kõnnime Antoniga veidi teist teed pidi tagasi koju. See tee on selline, mis on just hiljuti korda tehtud, seetõttu olevat Antoni sõnutsi käia nüüd mugavam kui varem.

Anton käib väga kiiresti ning veidi raske on temaga sammu pidada, poiss ütleb ka ise, et talle meeldib kiiresti käia. Ta ei pööra palju tähelepanu ümbritsevale, on rohkem keskendunud oma teekonnale. Räägib, et tal on palju alternatiivseid marsruute, kuna kodust kooli/muusikakooli ning tagasi saab minna ja tulla mitmel eri viisil. Enamasti käib ta teisi teid mööda siiski selleks, et kiiremini kohale jõuda, mitte põnevuse mõttes. Ka võib marsruudi vallik sõltuda sellest, kas ta käib üksi või kellegagi koos.



Huvitav on siis, kui tee peal midagi juhtub. Tihti küll ei juhtu, kuid mõnikord siiski. Ta räägib innukalt, kuidas ükskord nägi teel muusikakooli tsirkusenäitlejaid, kes olid just peale etenduse lõppu välja tulnud – nimelt on muusikakooli juures üks plats, kus mõnikord antakse tsirkuseetendusi või pannakse üles lõbustuspark. Ka meeldib talle vaadata inimesi, kes lõbustuspargi atraktsioonidel aega veedavad. Veel meeldib Antonile teed ületada. “Minu lemmikkohad on, kui ma ületan teed, see on minu kõige lemmikum asi, sest mulle meeldib üle tee minna, sest väga huvitav on. [...] On huvitav, kuidas autojuhid käituvad. Kas nad jäävad seisma või sõidavad mööda. [...] Tavaliselt autojuhid jäävad kas seisma või lendavad niimoodi lausa kuulina mööda.”

Teel kodu poole räägib Anton mõningatest kohtadest, mis tee äärde jäävad, sealhulgas ühest staadionist, kus parajasti mängitakse jalgpalli. Anton teab rääkida, et seal käib treenimas üks jalgpalliklubi Zenit, aga nemad need küll praegu ei ole, kes mängivad, sest nende treeningud on tavaliselt üsna hilisel kellaajal.

Anton ütleb, et ära eksinud ta kunagi ei ole, kuigi mõnikord on juhtunud nii, et satub justkui tundmatusse kohta, aga siis saab aru, et koht on tuttav, aga uue nurga alt. Räägib, et on siin juba kaua elanud ja tunneb kõiki kohti. Samas on ta teatud piirkondades siiski vähe käinud ja neid hästi ei tea. Näiteks linna vanemas osas, kesklinnas, Anton eriti ei käi. Hiljem räägib ta, et tegelikult ei olegi linnas (pidades eelkõige silmas just kesklinna) tema jaoks nii huvitav, pigem meeldib talle näiteks põllul joosta. Õues on palju huvitavam olla kui saab palli mängida, aga linnas pole väga pallimänguks ruumi. Seetõttu meeldib talle tema maja ümbruskond, seal on suur hoov, lähedal on põld ja mets ning samuti elavad kõik sõbrad seal. “Linnas” ehk siis kesklinnas elavad klassikaaslased. Oma elukohast ja selle ümbrusest räägib ta õhinaga. Ta elab viimases majas linna serval ning näib, et seal on palju sellist, mis aitab põnevalt aega veeta. Näiteks oli varem metsa sees “tarzani köis” (enam seda küll ei olevat), mis Antonile paar aastat tagasi ehk siis “kui ta väike oli” väga meeldis, seal oli tal lausa oma “baas”. See asus kaugel metsas.

Oma kogemuste kohta eesti keelega räägib Anton, et kui mingi info on kusagil kirjas ainult eesti keeles, ei saa ta sellest päris hästi aru, kuna ei tea kõiki sõnu. “Ainult õpikust on minu jaoks lihtne eesti keeles lugeda. Seal on lihtne tõlkida, sest õpikus on kõik teema järgi. [...] Aga elus on sellised keerulised sõnad eesti keeles, millest ma ei saa mõnikord aru.” Tal on korduvalt ette tulnud olukordi, et midagi jääb arusaamatuks ja siis ei tea, mida täpselt tegema peaks. Ühtegi konkreetset olukorda ta küll praegu ei mäleta.

Eksimise kohta ütleb Anton veel, et kui peaks ära eksima, siis vaataks, kus ta asub, helistaks vanematele või õele-vennale ja ütleks, mis aadress on, siis nemad saaksid järgi tulla ja ta koju viia. Sillamäel, kus ta vanaema elab, võib ta siiski vahel tee käest kaotada. Vanaemaga seoses tuleb ka juttu sellest, mida võiks linnas muuta. Anton ütleb, et pinke võiks olla rohkem, tal on

kahju inimestest, kes väsivad kiiresti ära ja kes peavad kaugele minema, pinke pole aga piisavalt. Toob näite, et kui ta oma vanaemaga Sillamäel ringi käib, siis käivad nad tavaliselt ühte ja sama teed, mille ääres on kokku kolm pinki. Vanaema teeb alati iga pingi juures peatuse ja puhkab. Anton ütleb, et tema ise tavaliselt tee peal ei väsi, vaid mõnikord harva, siis kui on vaja väga pikalt käia, näiteks kui ta suviti läheb ühe linnast natuke väljas elava sõbra juurde jalgpalli mängima. Ka siis kui ta koos vennaga jooksmas käib ning see teekond pikaks kujuneb (ütleb, et käivad jooksmas Kukruse või isegi Jõhvini), väsib ta väga ära ning viskab koju jõudes kohe diivanile pikali.

Teine asi, mis Antonile teel ei meeldi, on see, et teed on kohati halvad ja auke täis, ta ütleb, et peaks tegema uued teed. Meie teekonnale jäävad tänavad on samuti üsna auklikud. Kuna eelmisel päeval on olnud vihmane, siis on ka lompe küllaldaselt ning läbi ühe hoovi minnes ning pori sees ümber lombi minna püüdes räägib Anton, et see ongi üks asi, mis talle ei meeldi – igal pool on lombid.

Üldiselt Antonile meeldib Kohtla-Järvel, ütleb, et väga ilus on, on palju metsa ja põlde. “**Veel natuke mägesid on siin ka. On palju kohti, kuhu saab minna.**” - saab minna metsa, mägedele, saab lihtsalt joosta - “**kaugele joosta, mitu kilomeetrit. Tähendab, suvel on siin alati, millega tegeleda, alati on, mida teha. Talvel on siin, noh, enam-vähem.**”

Kohtla-Järvel segab teda aga see, et siin pole eriti poode, kust riideid osta, peab sõitma mõnda teise linna. See on aga väga ebamugav. Ta tahaks, et seda saaks ka Kohtla-Järvel teha, et ta saaks ise jalgsi minna ja endale midagi osta, praegu on aga nii, et peab sõltuma autost ja vanematest. “**Mul oleks kergem, kui siin oleks (kaubandus)keskus poodidega, siis ma saaksin ise jalgsi minna.**” Praegu on mingid poed küll olemas, kuid liiga vähe.

Kodu juures räägib Anton, et siin kasvas varem palju puid, kuid paljud neist on kas suure tuulega või muudel põhjustel maha langenud (näitab kände). Seetõttu on majaelanikud ka suurema tormi ajal otsinud oma autodele teist kohta parkimiseks, et vältida ohtu, et mõni puu kukkudes auto peale langeb. Antonil on kahju, et puid nüüd nii väheks on jäänud.